

Holappa Ellinoora

”Ehkä et ymmärtänyt tai tiennyt kuinka voisit auttaa tai olla tukena. Ehkä Sinä halusit olla läsnä, mutta et tiennyt kuinka.”

Sateenkaarinuorten peruskoulukokemukset opettajille kirjoitetuissa avoimissa kirjeissä

Pro gradu -tutkielma

KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA

Kasvatustieteiden koulutusohjelma

2021

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden tiedekunta

”Ehkä et ymmärtänyt tai tiennyt kuinka voisit auttaa tai olla tukena. Ehkä Sinä halusit olla läsnä, mutta et tiennyt kuinka.” Sateenkaarinuorten peruskoulukokemukset opettajille kirjoitetuissa avoimissa kirjeissä (Ellinoora Holappa)

Pro gradu -tutkielma, 75 sivua, 2 liitesivua

Syyskuu 2021

Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus ja vähemmistöryhmien oikeudet ovat teemoja, jotka puhuttavat ihmisiä enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Seksuaali- ja sukupuolitietoinen opetus on tullut osaksi myös peruskoulun tavoitteita, ja sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tunnustetaan myös opetussuunnitelmassa. Silti viime vuosien kouluterveyskyselyiden tulokset kertovat, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret voivat koulussa keskimäärin huonommin kuin ikätoverinsa. Opinnäytetyön teoreettisessa viitekehyksessä käsitellään sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta sekä sateenkaarinuoria käsitteleviä aiempia tutkimuksia.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tutkia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten ja nuorten aikuisten peruskoulukokemuksia narratiivien temaattisen analyysin avulla. Aineisto koostuu yhdestätoista kirjeen muotoon kirjoitetusta kirjoitelmasta, jotka on kerätty sosiaalisen median kanavia hyödyntäen. Kirjoittajat ovat iältään 15–30-vuotiaita nuoria ja nuoria aikuisia, jotka kuuluvat seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön. Kuvitteellisten kirjeiden vastaanottajina ovat kirjoittajien peruskouluaikeiset opettajat. Tutkimustulokset on jaettu neljään pääteemaan. Tulosten mukaan sateenkaarinuoret kokevat peruskoulun pitävän sisällään useita heteronormatiivisia toimintatapoja, jotka asettavat vähemmistönuoret eriarvoiseen asemaan. Nuorten mukaan moninaisuutta käsitellään koulun opetuksessa liian vähän, ja opettajilla ei ole riittäviä taitoja moninaisuuden kohtaamiseen. Sateenkaarinuoret kohtaavat koulussa kiusaamista ja syrjintää, johon ei puututa riittävästi. Opettajakokemukset ovat moninaisia, ja kirjeissä opettajat saavat sekä positiivisia että negatiivisia kuvauksia. Koulun ilmapiirillä ja syrjityksi tulemisen pelolla näyttää olevan vaikutusta siihen, miten avoimesti nuoret kertovat identiteettistään kouluympäristössä. Koulukokemukset vaikuttavat nuorten psyykkiseen hyvinvointiin ja identiteetin etsimiseen peruskouluvuosina. Sateenkaarinuorten koulukokemusten tutkimiselle on tarvetta myös jatkossa, esimerkiksi sateenkaarinuorten ja opettajien välisiä suhteita tutkimalla olisi mahdollista saada uutta tietoa.

Avainsanat: Sateenkaarinuoret, seksuaalisuuden moninaisuus, sukupuolen moninaisuus, koulukokemukset, opettajakokemukset, yhdenvertaisuus

University of Oulu
Faculty of Education

”Ehkä et ymmärtänyt tai tiennyt kuinka voisit auttaa tai olla tukena. Ehkä Sinä halusit olla läsnä, mutta et tiennyt kuinka.” Sateenkaarinuorten peruskoulukokemukset opettajille kirjoitetuissa avoimissa kirjeissä (Ellinoora Holappa)

Master’s thesis, 75 pages, 2 attachments

September 2021

Minority rights and diversity of sexuality and gender are themes that appeal people more than ever before. Sexual and gender-conscious teaching has also become part of primary school goals. The curriculum also recognizes gender and sexual diversity. Nevertheless, the results of recent school health surveys show that children and young people belonging to sexual and gender minorities perform on average worse in school than other students. The theoretical framework consists of a diversity of gender and sexuality and previous studies on rainbow youth.

The aim of this study was to examine the primary school experiences of young people and young adults belonging to sexual and gender minorities through the thematic analysis of narratives. The material consists of 11 written in the form of a letter, collected using social media channels. The authors are young people and young adults between the ages of 15 and 30. All authors belong to a sexual and/or gender minority. The letters are written to the writers’ primary school teachers.

The results of the research are divided into four main themes. According to the results, rainbow youth feel that comprehensive school contains several heteronormative practices that place minority youth in an unequal position. According to young people, diversity is under-addressed in school education, and teachers do not have sufficient skills to meet diversity. Rainbow youths face bullying and discrimination at school that is not adequately addressed. Teacher experiences are diverse, and in letters teachers receive both positive and negative descriptions. The atmosphere in school and the fear of being discriminated against seem to have an impact on how openly young people talk about their identity in the school environment. School experiences affect young people’s mental well-being and the search for identity during primary school years. There is still a need to study the school experiences of rainbow youth in the future, for example by studying the relationship between rainbow youth and teachers, it would be possible to obtain important new information.

Keywords: Diversity of sexuality, gender diversity, school experiences, teacher experiences, equality

Sisältö

1 Johdanto	6
2 Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus	8
2.1 Sukupuoli sateenkaaren väreissä	8
2.2 Seksuaalisuuden moninaisuus	11
2.3 Sukupuoli ja seksuaalisuus koulussa	13
3 Tutkimuksia sateenkaarinuorista	15
3.1. Kokemukset kiusaamisesta ja syrjinnästä.....	15
3.2 Kokemukset koulusta ja opetuksesta.....	17
3.3 Kokemukset opettajista	18
3.4 Seksuaalinen ja sukupuolinen identiteetti kouluympäristössä.....	20
4 Tutkimuksen metodologia ja toteutus	22
4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset	22
4.2 Narratiivinen tutkimus.....	23
4.3 Aineisto ja aineiston hankinta	24
4.4 Kuvitteelliset kirjeet empiirisenä aineistona.....	27
5 Aineiston analysointi	31
5.1 Kirjeiden analyysimenetelmänä narratiivien temaattinen analyysi	31
5.2 Analyysin eteneminen	33
6 Tutkimustulokset	36
6.1 Kokemukset opetuksesta ja koulun toimintatavoista.....	38
6.2 Kokemukset kiusaamisesta ja syrjinnästä koulussa.....	41
6.3 Kokemukset opettajista	45
6.3.1 <i>Negatiiviset opettajakokemukset</i>	46
6.3.2 <i>Positiiviset opettajakokemukset</i>	50
6.4 Seksuaalinen ja sukupuolinen identiteetti kouluympäristössä.....	54
7 Pohdinta	60
7.1 Tulosten yhteenveto	60
7.2 Johtopäätökset ja pohdinta	63
7.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys.....	65

Lähdeluettelo	69
Liite 1	76
Liite 2	77

1 Johdanto

Tasa-arvo, yhdenvertaisuus ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet ovat suomalaisessa yhteiskunnassa enemmän esillä kuin koskaan aikaisemmin. Sateenkaarikansaa koskevat teemat ovat viime vuosien aikana olleet pinnalla monilla eri yhteiskunnan tasoilla. Asiaa on käsitelty niin uutisotsikoissa kuin kahvipöytäkeskusteluissakin. Harjun, Lehtisen ja Honkasen (2020) mukaan yksi taustalla vaikuttavista seikoista on Suomessa vuonna 2017 voimaan astunut tasa-arvoinen avioliittolaki, jonka myötä samaa sukupuolta olevat henkilöt ovat saaneet avioitua keskenään. Niin ikään Pride ilmiönä on herättänyt suomalaisissa mielipiteitä ja keskustelua. Sateenkaarikansan oikeudet ovat mielenkiintoinen aihe: samaan aikaan asiasta keskustellaan ja muodostetaan mielipiteitä enemmän kuin koskaan, mutta silti aiheesta keskustelu koetaan vaikeaksi sen arkaluontoisuuden vuoksi. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus ovat puhututtaneet myös koulumaailmassa.

Myös Rossin (2017) mukaan suomalaiset tiedotusvälineet kertovat kiistatta siitä, miten sukupuolta ja seksuaalisuutta on alettu käsitteellistää arjen diskursseissa 2000-luvun toisen vuosikymmenen jälkipuolella. Jyrkkää ajatusta sukupuolen kaksijakoisuudesta on alettu vastustamaan, muunsukupuolisen termi on otettu arkikäyttöön ja homojen ja lesbojen oikeuksista puhutaan. Seksuaalisuuden ja sukupuolen ymmärtämisessä tapahtunutta muutosta 1990-luvulta alkaen voidaan kutsua paradigmaattiseksi.

Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus sekä vähemmistöryhmien oikeudet ovat teemoja, jotka ovat kiinnostaneet minua koko aikuisikäni ajan. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus ovat yhä ajankohtaisempia teemoja myös koulukontekstissa ja kuten Jukka Lehtonen (2012) toteaa, tietoisuutta sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuudesta on tärkeää lisätä järjestelmällisesti ja tavoitteellisesti myös kouluympäristössä. Lehtosen (2012) tutkimuksen mukaan jopa kahdeksan prosenttia erääseen tutkimukseen osallistuneista opettajista ilmoitti suhtautuvansa seksuaalivähemmistöihin kielteisesti, ja kolmannes opettajista ei soisi tasavertaisia oikeuksia samaa sukupuolta oleville pareille. On mielenkiintoista pohtia, miten monella nämä asenteet vaikuttavat koulun arkeen ja siihen, miten opettajat kohtelevat vähemmistöryhmiin kuuluvia lapsia ja nuoria.

Oman opinnäytetyöni aineisto koostuu kirjeen muotoon kirjoitetuista kirjoitelmista, joissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistönuoret kirjoittavat opettajilleen ja kertovat koulukokemuksis

taan. Kirjeiden kautta haluan tuoda kuultavaksi ja nähtäväksi suomalaisten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten koulukokemuksia. Teoreettinen viitekehysni käsittelee seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta sekä sateenkaarinuorten koulukokemuksia käsittelevää aiempaa tutkimustietoa. Uskon, että sateenkaarinuorten kokemuksia tutkimalla on mahdollista tuoda esiin niitä normeja ja toimintamalleja, jotka asettavat seksuaalisiin ja sukupuolisiin vähemmistöryhmiin kuuluvat nuoret eriarvoiseen asemaan.

Opinnäytetyössäni käytän tutkimukseen osallistuneista henkilöistä termiä sateenkaarinuoret. Koen sateenkaarinuoret-termin käytön olevan omassa tapauksessani perusteltua, sillä kokemukseni mukaan nuoria seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä on helpompi tarkastella yhtenä ryhmänä. Seksuaalisuuden ja sukupuolen kokemukset ovat hyvin moninaisia ja niiden täsmällinen määrittäminen on hankalaa. Myös Riikka Taavetti (2016) toteaa sateenkaarinuori-termin olevan tutkimus- ja vaikuttamistyön tueksi kehitetty kattokäsite, jonka avulla on mahdollista kattaa koko kokemusten moninaisuus. Sateenkaarinuori-käsitteen avulla saadaan katettua nuorten monet määrittelyt. Sen avulla on mahdollista välttää sellaiset kategorisoinnit, jotka voivat tuntua osalle nuorista vierailta (Taavetti, Alanko, Hästbacka, Lehtonen & Palojarvi, 2020).

Hallamaa ja Halila (2016) toteavat, että yleistä tietoisuutta sukupuolesta inhimillisenä ominaisuutena on tärkeää lisätä, jotta lasten kanssa toimivat ihmiset terveydenhuollon piirissä, päiväkodeissa, kouluissa, urheilujärjestöissä, seurakunnissa, kansalaisjärjestöissä ja muissa yhteisöissä oppivat lisää sukupuolen moninaisuudesta. Vain tietoisuuden kautta ihmiset voivat auttaa ja tukea vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten kasvua ja kehitystä yhdenvertaiseksi yhteiskunnan jäseneksi. Toivon oman opinnäytetyöni tulosten tarjoavan tietoa siitä, miten lasten ja nuorten kanssa työskentelevien aikuisten tietoisuutta moninaisuudesta on mahdollista lisätä.

2 Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus

Lorber (1994) toteaa nykyisen länsimaalaisen kulttuurin rakentuvan vahvasti kahden erillisen sukupuolen ympärille. Harju, Lehtinen ja Honkanen (2020) toteavat, että yhteiskunnassamme ja populaarikulttuurissamme elää yleisesti oletamus siitä, että sukupuolia on kaksi: mies ja nainen. Hallamaan ja Halilan (2016) mukaan sukupuoli näyttölee merkittävää roolia ihmisen persoonassa. Sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan sitä, että ihminen voi tuntea olevansa myös muuta kuin mies tai nainen. (Hallamaa & Halila, 2016.)

Lorberin (1994) mukaan miehet ja naiset nähdään ajoittain niin erilaisina, että niitä tarkastellaan ikään kuin kahtena eri lajina. Lapset luokitellaan jo varhain tyttöihin ja poikiin, aikuiset naisiin ja miehiin. Näiden luokkien ulkopuolelle jäävät poikkeavat ja erilaiset sukupuolen kokemukset. Näin ollen heidän kokemuksensa jäävät ulos myös yhteiskunnallisesta keskustelusta. (Lorber, 1994.) Sukupuoli ja seksuaalisuus kulkevat Harjun ja kollegoiden (2020) mukaan hyvin pitkälti rinnakkain, mutta Hallamaa ja Halila (2016) muistuttavat, että sukupuolisuus ei tarkoita seksuaalisuutta, eikä sukupuoli-identiteetin kautta voida määrittää ihmisen seksuaali-identiteettiä.

2.1 Sukupuoli sateenkaaren väreissä

Sukupuolen käsite jaetaan Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan pääsääntöisesti biologiseen (*sex*) ja sosiaaliseen (*gender*) sukupuoleen. Vilkka (2010) toteaa sukupuolen olevan laaja ja monimuotoinen kokonaisuus, jolla on monia ilmenemisen tapoja. Kun yleensä sukupuolia katsotaan olevan vain kaksi, kokemuksellisesti niitä voidaan ajatella olevan rajattomasti. Sukupuolen kokeminen on yksilöllistä, ja jokainen tuntee sen omalla tavallaan. (Vilkka, 2010.) Healey (2014) muistuttaa, että pelkän biologisuuden sijaan sukupuoli on paljon monimutkaisempi kokonaisuus. Sukupuoli pitää sisällään ihmisen biologisen sukupuolen, sisäisen sukupuoli-identiteetin sekä yksilön tavat ilmaista omaa sukupuoltaan. Nämä kolme ulottuvuutta yhdessä luovat kuvauksen yksilön sukupuolesta. (Healey, 2014.)

Vilkka (2010) toteaa ihmisen geneettisen sukupuolen saavan alkunsa sukusoluista, joita ovat siittiösolut ja munasolut. Sukusolujen kautta alkio saa sukukromosominsa. Kromosomiyhdistelmästä $x+y$ syntyy poikalapsi, ja vastaavasti kahden x -kromosomin yhdistelmästä syntyy tytötlapsi. Lapsen kromosomiyhdistelmä voi olla myös jokin variaatio näistä. (Vilkka, 2010.) Bio-

loginen sukupuoli kattaa Healeyn (2014) mukaan ihmisen fyysiset ominaisuudet, joita ovat esimerkiksi sukuelimet, sukupuolikromosomit, sukurauhaset, sukupuolihormonit sekä sisäiset lisääntymiseen liittyvät elimet.

Vilkan (2010) mukaan kromosomien lisäksi kehossa olevien hormonien suhde vaikuttaa ihmisen sukupuoleen. Miesten kehossa testosteronin määrä on korkeampi kuin naisilla, ja vastavasti naisilla estrogeenia on enemmän kuin miehillä. Hormonien suhteet vaihtelevat yksilöllisesti, ja mies-nainen-luokitukset voivat mennä jopa päällekkäin. (Vilkka, 2010.) Intersukupuoliseksi kutsutaan Lehtosen (2010) mukaan henkilöä, jonka fyysinen synnynnäinen sukupuoli ei vastaa yksiselitteisesti vain naisen tai miehen sukupuolta. Hallamaan ja Halilan (2016) mukaan intersukupuolisuus havaitaan useimmiten heti syntymän hetkellä, mutta on tapauksia, joissa tila havaitaan vasta myöhemmin. Arvioiden mukaan Suomessa syntyy vuosittain kolmesta kahdeksaan intersukupuolista lasta. (Hallamaa & Halila, 2016.)

Huuska (2021) kuvaa ihmisoikeusjärjestö Setan julkaisussa sukupuolen olevan ominaisuus, jonka perusteella ihmisiä jaetaan eri ryhmiin. Useiden tutkimusten perusteella on todistettu, että ihmiset kohtelevat huomaamattaan miehiä ja naisia eri tavalla. Sukupuoleen kiinnitetään paljon huomiota, ja erilaiset sukupuolinormit ohjaavat ihmisten toimintaa. (Huuska, 2021.) Cislighi ja Heise (2019) toteavat sosiaalisten normien olevan toimintasääntöjä, joita ihmiset jakavat yhteiskunnassa ja ryhmässä. Sukupuolinormit muuttuvat ajassa (Huuska, 2021). Cislighin ja Heisen (2019) mukaan normit määrittävät, mitä pidetään normaalina ja hyväksyttävänä käyttäytymisenä kullekin ryhmän jäsenelle. He toteavat niiden olevan ikään kuin sosiaalisia sääntöjä ja odotuksia, jotka pitävät sukupuolijärjestelmän ennallaan. Sukupuoleen sosiaalistuessaan suurin osa lapsista oppii nämä säännöt (Syrjäläinen ja Kujala, 2010).

Karvinen (2010) toteaa, että jo kouluikänsä tultaessa lapset alkavat sisäistämään sukupuoleensa kohdistettuja odotuksia. Sukupuoleen liittyviä kokemuksellisia, persoonallisia, sosiaalisia, kulttuurisia ja juridisia ominaisuuksia kuvataan Vilkan (2010) mukaan sosiaalisen sukupuolen termillä. Sosiaalinen sukupuoli on myös tunne omasta sukupuolesta. Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan roolit, käyttäytyminen ja identiteetin rakentuminen sosiaalisessa maailmassa ovat osa sosiaalista sukupuolta.

Taavetin (2015) mukaan cissukupuoliseksi kutsutaan henkilöitä, jotka kokevat omakseen heille syntymässä määritetyn sukupuolen. Healeyn (2014) mukaan sellaiset henkilöt, jotka eivät koe kuuluvansa yksioikoisesti vain miehen tai naisen sukupuoleen, laajentavat sukupuolen määrittelmää. On heitä, jotka eivät tunnista kuuluvansa kumpaakaan sukupuoleen, toiset sen sijaan

tunnistavat itsessään piirteitä molemmista. Joku voi kokea olevansa toista sukupuolta, mutta ilmaisee sukupuoltaan stereotyypeistä poikkeavalla tavalla. Nämä henkilöt laajentavat sukupuolen määritelmää oman identiteettinsä ja ilmaisunsa kautta. (Healey, 2014.)

Transsukupuolisella tarkoitetaan Holman, Järvenpään ja Tervosen (2019) mukaan ihmistä, jonka sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu poikkeaa syntymässä määritetystä sukupuolesta ja siihen kohdistetuista odotuksista. Taavetti (2015) täydentää, että transsukupuolinen ihminen voi kokea tarpeelliseksi jollain tavalla korjata sukupuoltaan. Tämä korjaus voi olla esimerkiksi sosiaalista tai fyysistä - tai molempia. *Transgender*-termin alle luetaan Lehtosen (2010) mukaan kuuluvaksi ihmiset, jotka kokevat olevansa sekä naisia että miehiä tai jotka kokevat sijoittuvansa sukupuoliryhmien välimaastoon tai ulkopuolelle. Käsitteen käyttöä yleisnimityksenä on Taavetin (2015) mukaan kritisoitu, ja erityisesti suomenkielisessä keskustelussa sen käyttö ei ole kovin yleistä. Puolimatka (2019) toteaa transsukupuolisten esiintyvyyden olevan tilastojen mukaan kasvussa Suomessa. Suomalaisten nuorten lähetteet sukupuoli-identiteetin tutkimusryhmiin fyysisten interventioiden harkitsemiseksi ovat viisinkertaistuneet vuosien 2011 ja 2017 välillä. (Puolimatka, 2019.)

Sukupuolen moninaisuuden käsite kattaa miehen, naisen ja transsukupuolisuuden lisäksi laajan kirjon muita sukupuolen kokemuksia. Näitä ovat Holman ja kollegoiden (2019) mukaan esimerkiksi genderqueer, muunsukupuolinen, transmaskuliininen sekä transfeminiininen. Ihminen voi kokea olevansa myös sukupuoleton, jolloin ihminen ei omaa mitään sukupuoli-identiteettiä tai kokee sukupuolen poissaolon omaksi sukupuoli-identiteetikseen. (Holma, Järvenpää & Tervonen, 2019.) Taavetti (2015) kirjoittaa, miten muunsukupuoliset ja sukupuolettomat ihmiset eivät halua asettaa itseään lainkaan niin sanotulle nais-mies-akselille. Yksilö voi kuvata olevansa myös esimerkiksi androgyyni tai poikatyttö. Tällä halutaan ilmaista sukupuolittuneiden käyttäytymistapojen ja ulkonäköpiirteiden sekoittamista. (Taavetti, 2015.)

Puolimatkan (2019) mukaan sukupuolidysforialla eli sukupuoli-identiteetillä tarkoitetaan pahanolon tunnetta, joka aiheutuu sukupuoliristiriidasta. Sukupuoliristiriita syntyy, kun yksilön kokeman sukupuoli-identiteetin ja syntyessä määritellyn sukupuolen välillä on ero. Käsitteitä sukupuolidysforia, sukupuoli-identiteetillä ja sukupuoli-identiteetillä käytetään usein tarkoittamaan samaa asiaa. Lapsuudessa koettu sukupuolidysforia vain harvoin jatkuu aikuisuuteen saakka, ja vain pieni osa toiseen sukupuoleen identifioituvista lapsista jatkaa samaistumistaan aikuisuuteen. (Puolimatka, 2019.)

HLBTI on Karvisen (2010) mukaan kansainvälinen lyhenne sanoista homot, lesbot, biseksuaalit, transihmiset ja intersukupuoliset. Yksinkertaisuudessaan se on lyhenne seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. Kun halutaan puhua ainoastaan seksuaalivähemmistöistä, käytetään lyhennettä ”HLB”. Joskus kirjainyhdistelmän perään liitetään vielä Q-kirjain, jolla viitataan saanaan queer. Queerilla tarkoitetaan samaan aikaan sekä identiteettiä että poliittista viittausta. Queer-henkilöt vastustavat sukupuoliin ja seksuaalisuuteen liittyviä normeja ja pyrkivät omalla toiminnallaan horjuttamaan perinteiseksi koettuja rakenteita. (Karvinen, 2010.) Rossin (2017) mukaan Queeria edustavat henkilöt ovat kyseenalaistaneen normaalin tavoiteltavuuden yhä uudelleen vuosien saatossa.

2.2 Seksuaalisuuden moninaisuus

Seksuaalista suuntautumisesta puhutaan silloin, kun määritellään sitä, minkä sukupuolisista ihmisistä henkilö on kiinnostunut (Taavetti, 2015). Jukka Lehtosen (2012) toteaa seksuaalisella suuntautumisella viitattavan tavallisesti siihen, onko ihmisen seksuaalinen kiinnostus kohdistunut miehiin vai naisiin. Ihminen voi olla kiinnostunut myös molemmista sukupuolista tai ihmisistä sukupuolesta riippumatta. Ihmisen on mahdollista elää myös täysin ilman seksuaalista kiinnostusta ihmisiä kohtaan. (Lehtonen, 2012.)

Ihmisen sukupuoli-identiteetti, sukupuolen kokemus ja ilmaisu sekä seksuaalinen suuntautuminen ovat Taavetin (2015) mukaan eri asioita, eivätkä ne ole suoraan yhteydessä toisiinsa. Ihmisen seksuaalisesta suuntautumisesta ei voi päätellä ihmisen kokemaa sukupuolta – eikä toisin päin. Silti yhteiskunnassamme seksuaalinen suuntautuminen liittyy sukupuolittuneeseen tyyliin, eli siihen millä tavoin ihminen omaa sukupuoltaan ilmaisee. Seksuaaliseen suuntautumisen yhdistetään sukupuolittuneita mielikuvia. Toisten ihmisen seksuaalisuutta arvioidaan näiden mielikuvien perusteella. (Taavetti, 2015.)

Heteroseksuaaleja ovat ihmiset, jotka ovat kiinnostuneita ainoastaan vastakkaisesta sukupuolesta (Lehtonen, 2003). Taavetin (2015) mukaan homoseksuaaleja sen sijaan ovat ihmiset, jotka kokevat seksuaalista ja romanttista vetovoimaa samaa sukupuolta olevia ihmisiä kohtaan. Osa homoseksuaalisista naisista nimittää itseään lesboiksi. Biseksuaaliksi kutsutaan ihmistä, joka voi kokea seksuaalista ja romanttista vetovoimaa sekä naisiin että miehiin. Voi myös olla, että sukupuolella ei ole biseksuaalille mitään merkitystä. On myös heitä, jotka kokevat vetovoimaa ihmisiin sukupuolesta riippumatta, ja he määrittelevät itsensä panseksuaalisiksi biseksuaalisuuden lisäksi tai sijaan. (Taavetti, 2015.)

Taavetin (2015) mukaan heteronormatiivisuudella tarkoitetaan oletusta siitä, että ihminen on heteroseksuaali. Tämä oletus voi kohdistua myös ryhmään, yhteisöön tai koko yhteiskuntaan. Sen mukaan ryhmän oletetaan olevan heteroseksuaaleista koostuva homogeeninen joukko. Heteronormatiivisuus perustuu sukupuolinormille, ja sen mukaisesti miehet ja naiset nähdään vastakkaisina, mutta samaan aikaan toisiaan täydentävinä osasina. Heteronormatiivisen ajattelutavan mukaan ainoa ja oikea rakkaussuhde on heteroseksuaalinen parisuhde. (Taavetti, 2015.) Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta puhuttaessa halutaan korostaa sitä, miten kaikki maailman ihmiset eivät edusta heteroseksuaaleja. Seksuaalista moninaisuutta lisää se, miten ihmiset käsitykset ja määritelmät omasta seksuaalisuudestaan voivat vaihdella elämän aikana. Ihmisellä voi elämänsä aikana ilmetä monenlaista seksuaalista käyttäytymistä ja erilaisia seksuaalisia tunteita. Aina ihmistä ei ole mahdollista sijoittaa vain yhteen seksuaalisuuden kategoriaan. (Lehtonen, 2010; Lehtonen, 2012.)

Lehtosen (2000) mukaan seksuaalisuuden kokemukset ja merkitykset ovat hyvin yksilöllisiä, ja jokainen ihminen määrittää ne itse. Seksuaalisuuden määrittäminen on kriittinen ajatteluprosessi. Ihmiset nimeävät itseään useilla eri tavoilla ja antavat käyttämilleen käsitteille erilaisia merkityssisältöjä. (Lehtonen, 2000.) Ihmisen seksuaalisuutta ei Karvisen (2010) mukaan nykytutkimuksen valossa pidetä lineaarisena jatkumona, joka etenee vaiheesta toiseen. Seksuaalisuus on ikään kuin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentuva kehitys. Nuori ihminen rakentaa minäkuvaansa vahvasti kasvuympäristönsä kautta; kuulemansa, näkemänsä ja aistimansa kautta. (Karvinen, 2010.)

Lehtosen (2000) mukaan seksuaalisuutta alettiin Suomessa jaotellaan hetero-, homo- ja biseksuaalisuuden käsitteillä vasta noin sata vuotta sitten. Lehtonen (2012) toteaa, että lesboille, homoille ja biseksuaaleille ominaista on poikkeaminen yhteiskunnan normatiivisista odotuksista. Alkuun seksuaalisuuksien jaottelua tapahtui Lehtosen (2000) mukaan lähinnä lääketieteellisissä julkaisuissa, mutta 1950-luvulta lähtien termit ovat siirtyneet myös arkikäyttöön. Seksuaalisuuteen liittyvät termit eivät poissulje toisiaan, ja ihminen voi tuntea olevansa samaan aikaan esimerkiksi sekä bi- että homoseksuaali. Ihminen voi myös kokea olevansa homoseksuaali ilman, että on koskaan ollut seksuaalisessa kanssakäymisessä samaa sukupuolta olevan ihmisen kanssa. Seksuaalisuuden monimuotoisuuden vuoksi on hyvin vaikeaa määrittää sitä, miten suuri prosentti ihmisistä todellisuudessa on ei-heteroseksuaaleja. (Lehtonen, 2000.)

2.3 Sukupuoli ja seksuaalisuus koulussa

Sukupuoli ja seksuaalisuus ovat keskeinen osa ihmisen identiteettiä. Cantellin (2010) mukaan ihminen rakentaa omaa identiteettiään koko elämänsä ajan. Voimakkaimmillaan identiteetin rakentuminen on nuoruudessa, mutta merkittäviä prosesseja käynnistyy jo varhaisessa lapsuudessa. Lapset ja nuoret viettävät koulussa merkityksellisiä kasvun vuosia, minkä vuoksi koulun henkilökunnan käyttäytymisellä ja suhtautumisella on merkittävä vaikutus siihen, miten lasten ja nuorten seksuaalinen ja sukupuolinen identiteetti kehittyvät. (Cantell, 2010.) Myös Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan useisiin tutkimuksiin nojaten voidaan todeta, että sukupuolen huomioon ottaminen opetuksessa ja kasvatuksessa on hyvin tärkeää. He esittävät koulun toimivan tärkeänä yhteiskunnallisena arvoja edistävänä instituutiona, jossa lapset viettävät suuren osan ajastaan kehitysvaiheessa, jossa maailmankuvan rakentaminen on vahvimillaan. (Syrjäläinen & Kujala, 2010.)

Opetuksen tulee perusopetuslain (628/1998) mukaan edistää sivistystä ja tasa-arvoa yhteiskunnassa. Perusopetuslain mukaan opetuksen tulee myös edistää oppilaan edellytyksiä osallistua koulutukseen ja muutoin kehittämään itseään elämän aikana. Yksi opetuksen keskeisimmistä tavoitteista on riittävän yhdenvertaisuuden turvaaminen koulutuksessa koko maassa. (Opetusministeriö, 1998.) Yhdenvertaisuuden näkökulmasta sukupuolinormien muuttaminen edellyttää instituutioiden ja valtdynamiikan muuttamista (Cislaghi & Heise, 2019).

Lahdesmäen ja Peltosen (2000) mukaan vielä 1970- ja 1980-luvulla suhtautuminen sukupuoli-kasvatukseen oli varsin kielteistä. Tuohon aikaan kielteinen asenne näkyi oppikirjoissa ja opettajien arvotuksissa ja asenteissa. Sukupuolta ja ihmissuhteita käsittelevät asiat sisältyivät 1970- ja 1980-luvuilla osaksi eri oppiaineita, eikä asioita opetettu minkään tietyn oppiaineen sisällä. Opetukseen ei sisältynyt seksuaalikasvatuksen osa-alueita. (Lahdesmäki & Peltonen, 2000.) Liinamon (2000) mukaan vuonna 1986 teetetty seksuaalikasvatusta käsittelevän tutkimuksen tulokset kuvaavat tuon ajan seksuaalikasvatuksen laatua hyvin: puolet tutkimukseen osallistuneista nuorista piti opetuksen määrää riittämättömänä ja toivoi kouluun lisää sukupuoliasoihin liittyvää opetusta. Vuonna 1994 vahvistettiin Lahdesmäen ja Peltosen (2000) mukaan uudet peruskoulun opetussuunnitelman perusteet. Uudistuksen myötä seksuaaliopetuksentoteutumisessa oli kuntakohtaisesti ja koulukohtaisesti suuria eroja, sillä uudistuksen myötä opetussuunnitelma ei enää määrittänyt yksityiskohtaisesti opetusten sisältöjä. Opetuksen sisällöt, opetuksen työtavat ja opetukseen osallistuminen vaihtelivat kouluittain. (Lahdesmäki & Peltonen, 2000.)

Lahdesmäen ja Peltosen (2000) mukaan seksuaalikasvatuksen tilanne 2000-luvun Suomessa on ollut yleisesti ottaen hyvä. Seksuaalikasvatus kuuluu automaattisesti kaikkien koulujen opetusohjelmaan, ja nuorilla on asuinpaikastaan, koulustaan, perheensä vakaumuksesta tai sosiaalisesta kasvuympäristöstään riippumatta oikeus saada seksuaalisuuteen liittyvää opetusta. (Lahdesmäki & Peltonen, 2000.) Hallituksen tasa-arvo-ohjelman toteuttamiseksi käynnistettiin yliopistotasolla maanlaajuinen hanke, jota Helsingin yliopisto koordinoi vuosina 2008–2011. Tasa-arvo ja sukupuolittietoisuus opettajankoulutuksessa -hankkeen tavoitteena oli edistää tasa-arvoon ja sukupuolittietoisuuteen liittyvää kehittämistyötä kaikissa opettajankoulutusta antavissa yliopistoissa. (Ylitapio-Mäntylä, 2012.)

Syrjäläisen ja Kujalan (2010) mukaan Tasa-arvo ja sukupuolittietoisuus opettajankoulutuksessa -hanke panosti erityisesti sukupuolittietoisien pedagogiikan kehittämiseen, opetuskokonaisuuksien rakentamiseen sekä perus- ja täydennyskoulutukseen. Lisäksi Opetushallitus julkaisi vuonna 2016 *Tasa-arvotyö on taitolaji* -oppaan, joka tarjoaa kouluille ja opettajille työkaluja moninaisuuden kohtaamiseen koulussa (Jääskeläinen ym., 2016). Oppaassa kyseenalaistetaan kaksijakoinen sukupuolikäsitys, ja useampien kuin kahden sukupuolen olemassaolo tunnustetaan. Sukupuolieron kuvataan olevan liukuva, ja sukupuolen kerrotaan olevan riippuvainen yksilön subjektiivisesta kokemuksesta. (Jääskeläinen ym., 2016; Puolimatka, 2019.)

Tilanne tämän päivän Suomessa näyttää myös tilastojen valossa positiiviselta. Sukupuolittietoinen tasa-arvokasvatus on mukana hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa, jossa se on nostettu yhdeksi keskeisimmistä kehittämisalueista suomalaisessa opettajankoulutuksessa. (Syrjäläinen & Kujala, 2010). Lehtosen (2019) mukaan vuoden 2017 tasa-arvobarometrissa peruskoulussa ja lukiossa opiskelevista miesvastaajista 82 prosenttia ilmoitti saaneensa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvää opetusta. Naisvastaajilla vastaava luku oli 94 prosenttia. Kokonaisuudessaan näyttää siltä, että peruskoulussa ja lukiossa tarjotaan tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyen. (Lehtonen, 2019.)

3 Tutkimuksia sateenkaarinuorista

Huotarin, Törmän ja Tuokkolan kirjoittamassa Sisäasiainministeriön syrjintäselvityksessä (2011) todetaan, että Suomessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjinnän kokemisesta on tehty tutkimusta varsin vähän ennen 2010-lukua. Jokelan ja kollegoiden (2020) mukaan vuoden 2019 kouluterveyskyselyn tuloksista selviää, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret pitävät koulunkäynnistä vähemmän kuin muut ikäisensä nuoret. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista koulunkäynnistä piti noin 53 prosenttia ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista noin 60 prosenttia. Muista nuorista koulunkäynnistä piti noin 67–68 prosenttia. (Jokela ym., 2020.)

Tässä luvussa tarkastelen seksuaali- ja sukupuolivähemmistönuorten koulukokemuksiin liittyvää aiempaa tutkimustietoa. Lehtonen (2014) painottaa, että myös sateenkaarinuorten välillä on koulukokemuksiin liittyvää vaihtelua, ja sisäiset erot tulee ottaa huomioon. Transnuorten tilanne on monella saralla ongelmallisempi kuin seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorien. Heihin kohdistuvat paineet ja pulmat ovat usein voimakkaampia, ja he kokevat enemmän painostusta muuttaa käyttäytymistään normien mukaiseksi. (Lehtonen, 2014.)

Taavetti ja kumppanit (2013) kirjoittavat vuoden 2013 keväällä Suomessa toteutetusta Hyvinvoiva sateenkaarinuori –tutkimushankkeen tuloksista. Kyseessä on ensimmäinen hanke, jossa tutkittiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointia laajasti ja useista eri näkökulmista. Tutkimustuloksista käy ilmi, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret saavat osakseen erimuotoista syrjintää. Myös Kankkusen, Harisen, Nilvalan ja Tapion (2010) tutkimuksen mukaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat osakseen syrjintää, joka on muita vähemmistöryhmiä laaja-alaisempaa ja monimuotoisempaa, ja sitä kohdataan useilta eri tahoilta. Lähes kolmasosa tutkimukseen osallistuneista sateenkaarinuorista kertoi kohtaavansa nimittelyä usein. (Kankkunen ym., 2010.)

3.1. Kokemukset kiusaamisesta ja syrjinnästä

Bergin ja Kokkosen (2020) mukaan sateenkaarinuoret kohtasivat syrjintää ja kiusaamista niin ikään koululiikunnassa ja liikuntaharrastuksissa. Nuorten syrjintäkokemukset koululiikunnan kontekstissa vaihtelivat. Joukossa oli muutamia nuoria, jotka eivät olleet kokeneet syrjintää liikuntatunneilla lainkaan. Muut nuoret kertoivat kohdanneensa liikuntatunneilla juoruilua, tui-

jottamista ja ulkopuolelle jättämistä. Osa nuorista kertoi kohdanneensa jopa potkimista, lyömistä ja sylkemistä. (Berg & Kokkonen, 2020.) Lehtosen (2014) mukaan sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kertoivat jättäneensä koulun liikuntatunteja väliin sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvän negatiivisen kohtelun vuoksi.

Lehtosen (2014) mukaan sekä seksuaali- että sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kertoivat jättäneensä koulun liikuntatunteja väliin sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvän negatiivisen kohtelun vuoksi. Myös Berg ja Kokkonen (2020) kertovat sateenkaarinuorten kohtaavan syrjintää ja kiusaamista koululiikunnassa. Nuorten syrjintäkokemukset koululiikunnan kontekstissa vaihtelevat. Tutkimusjoukossa oli muutamia nuoria, jotka eivät olleet kokeneet syrjintää liikuntatunneilla lainkaan. Muut nuoret kertoivat kohdanneensa liikuntatunneilla juoruilua, tuijottamista ja ulkopuolelle jättämistä. Osa nuorista kertoi kohdanneensa jopa potkimista, lyömistä ja sylkemistä. (Berg & Kokkonen, 2020.)

Tutkimusten mukaan useat sateenkaarinuoret ovat kokeneet kouluaikoinaan väkivaltaa ja nimityksiä (Huotari ym., 2011; Lehtonen, 2007). Lehtosen (2014) mukaan sateenkaarinuorista erityisesti transnuorten kokemana kouluväkivaltaa ja normatiivinen kohtelu on huomattavan voimakasta. Syrjintä vaikuttaa nuorten hyvinvointiin, ja sateenkaarinuoret voivat keskimäärin huomattavasti huonommin kuin muut ikäisenä nuoret (Taavetti ym., 2013). Jopa 79 prosenttia seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista kertoi joutuneensa kohtaamaan koulussa ennakkoluuloista suhtautumista. (Kankkunen ym., 2010.) Bergin ja Kokkonen (2020) mukaan useat nuoret kokivat, että olivat joutuneet oikeuttamaan muille oppilaille olemassaoloaan ja itsemäärittelyään. Heidän mukaansa nuoret arvelevat syrjinnän pohjautuvan erilaisuuteen, ystävien puutteeseen ja homoseksuaalisuuteen.

Jokela ja kollegat (2020) kuvaavat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten kokevan yksinäisyyttä muita nuoria useammin. Sateenkaarinuorilla on muita nuoria vähemmän läheisiä ystäviä, ja reilu neljännes sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista kuvasi itsensä yksinäiseksi. Muilla nuorilla vastaava osuus oli noin kymmenesosa. Vuoden 2019 kouluterveyskyselyn tuloksien mukaan sateenkaarinuoret kokevat muita nuoria useammin fyysisistä uhkaa ja seksuaalista häirintää. Myös seksuaaliväkivallan kokemukset olivat yleisempiä kuin muilla nuorilla. (Jokela ym., 2020.) Taavetin (2015) mukaan nuorten kokemus on, että homo-sanaa käytetään yleisenä haukkumasanana ja pilkkanimenä.

Lehtonen (2007) toteaa, että sateenkaarinuorten kokemuksen mukaan kouluuyhteisöissä harvoin on riittäviä valmiuksia seksuaalisen ja sukupuoleen liittyvän väkivallan ehkäisyyn ja kohtaamiseen. Kiusaamista ei useiden tutkimusten ja hankkeiden perusteella ole käsitelty seksuaalisuuden ja sukupuolen näkökulmista riittävästi. Koulukiusaamista käsittelevät keskeiset tutkimukset jättävät lähes poikkeuksetta sukupuoleen ja seksuaalisuuteen linkittyvän kiusaamisen huomioimatta. Homottelua, huorittelua ja sukupuoleen perustuvaa häirintää vähätellään ja jätetään huomiotta. (Lehtonen, 2007.)

3.2 Kokemukset koulusta ja opetuksesta

Bergin ja Kokkosen (2020) mukaan useat sateenkaarinuoret kokevat koulun liikuntatuntien kielenkäytön, lajivalintojen ja liikuntatuntien käytäntöjen olevan sukupuolittuneita ja heteronormatiivisia. Nuoret kokevat, että erityisesti tyttöjen ei oleteta osaavan jotain lajeja. Liikuntatuntien ja -harrastusten ongelmatilanteet sijoittuvat pääasiassa koululiikunnan uintitunteihin, paritanssitunteihin, pukuhuoneisiin tai wc-tiloihin. Ongelmatilanteet rakentuvat rakenteellisella tasolla sukupuolittaviin käytäntöihin ja sukupuolittavaan kieleen. Yksilötasolla ongelmat taas ovat seurausta henkilöiden ahdistuksesta tai epämukavuuden tunteesta. (Berg & Kokkonen, 2020.) Myös Taavetin (2015) tutkimuksessa käy ilmi, että osa sateenkaarinuorista kokee sukupuolitetut liikuntatunnit ahdistaviksi.

Jokelan ja kumppaneiden (2020) mukaan kolmasosa sukupuolivähemmistöihin ja hieman yli neljäsosa seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista kokee koulu-uupumusta. Muista nuorista vastaavaa uupumusta kertoo kokevansa noin joka kymmenes nuori. Jopa kolmasosa sateenkaarinuorista koki vuoden 2019 kouluterveyskyselyn mukaan kohtalaista tai vaikeaa ahdistuneisuutta, kun samaan aikaan muista nuorista vastaavaa ahdistusta tai masennusoireilua kokeneiden nuorten osuus oli vain noin kymmenesosa. (Jokela ym., 2020.) Taavetin (2015) mukaan koulunkäyntiin keskittyminen tai ammatinvalinta voi olla vaikeaa, koska oman identiteetin etsiminen vie nuorilta paljon energiaa. Eroavaisuuksia on Lehtosen (2014) mukaan nähtävissä myös sateenkaarinuorten sisällä. Transnuorten koulunkäynti näyttää kärsivän enemmän kuin ei-heteroseksuaalien nuorten koulunkäynti. Tutkimuksen mukaan transnuoret kertoivat koulun asenteiden vaikuttavan koulussa keskittymiseen enemmän kuin ei-heteroseksuaalit nuoret. (Lehtonen, 2014.) Koulun heteronormatiivinen ilmapiiri aiheuttaa vähemmistönuorille myös luvattomia poissaoloja (Taavetti, 2015).

Myös Taavetti ja kumppanit (2013) toteavat, että sateenkaarinuorten kokemuksen mukaan koulussa sekä opetusta että yleistä ilmapiiriä leimaavat heteronormatiivisuus ja sukupuolinormatiivisuus. He kertovat nuorten kokevan, että koulussa ole tilaa heidän kokemuksilleen, ja seksuaalikasvatuksessa sukupuolen tai seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta ei opeteta riittävästi. Taavetin (2015) tutkimuksen tulokset osoittavat, että useiden sateenkaarinuorten kokemuksen mukaan koulun seksuaalisuutta ja seksiä käsittelevä opetus ei tarjoa juuri mitään niille opiskelijoille, jotka ovat suhteessa samaa sukupuolta olevan ihmisten kanssa, ja nuoret kokevat koulun seksuaalikasvatuksen olevan pahasti jäljessä. Eräs haastateltava toteaa, että opetuksessa “homot mainitaan vain sivulauseessa” (Taavetti, 2015, s. 83).

Suhonen (2014) esittää, että useiden transsukupuolisten nuorten kokemuksen mukaan koulun opetuksessa transsukupuolisuudesta ei annettu mitään tietoa. Bergin ja Kokkosen (2020) sateenkaarinuoria koskevassa tutkimuksessa nuoret kertoivat joutuvansa jatkuvasti kuuntelemaan muiden mielipiteitä itsestään ja vastaamaan muiden nuorten oudoksuntaan siitä, mitä sukupuolta he ovat. Nuoret kertoivat joutuneensa valistamaan ikätovereitaan sukupuolen moninaisuudesta ja siitä, miksi he kokevat ahdistusta tai epä mukavuutta. (Berg & Kokkonen, 2020.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat koulussa usein aktiivisia sateenkaariteemoihin liittyvissä keskusteluissa (Lehtonen, 2003; Taavetti, 2015).

3.3 Kokemukset opettajista

Jopa 70 prosenttia vähemmistönuorista kertoi vuoden 2014 kouluterveyskyselyssä, että he eivät voi puhua opettajien kanssa luottamuksellisista asioista. Kaikista koulun oppilaista yli puolet koki, että opettajat eivät ole kiinnostuneita siitä, mitä oppilaille kuuluu. Opettajien ja oppilaiden väliset suhteet näyttäytyvät etäisinä, ja nuoret eivät tiedä miten opettajia voi lähestyä. (Alanko, 2014.) Taavetin ja kollegoiden (2013) mukaan Hyvinvoiva sateenkaari -hankkeen tuloksissa koulu näyttäytyi nuorille turvattomana ympäristönä. Kiusaamisesta jätettiin kertomatta, koska kertomisen ei uskottu johtavan mihinkään. Kiusaamista kokeneista nuorista suuri osa ei kertonut kokemastaan kiusaamisesta opettajille, ja ne nuoret, jotka kertoivat kohtaamastaan kiusaamisesta opettajille, kokivat kiusaamiseen puuttumisen olleen riittämätöntä. (Taavetti ym., 2013.) Monet nuoret kokivat, että opettajat eivät puutu kiusaamiseen, ja kiusaamista ei aina haluta edes nähdä (Taavetti, 2015). Nuoret jopa kokevat, että kiusaamisesta oli syytetty heitä itseään (Taavetti ym., 2013).

Opettajat nähdään kouluissa epäseksuaalisina henkilöinä. Samaan aikaan tämä epäseksuaalisuus nähdään heteroseksuaalisena. Tutkimusten mukaan ei-heteroseksuaalit opettajat salaavat seksuaalisuutensa koulussa, kun taas heteroseksuaalit opettajat kertovat omasta perhe-elämästään suhteellisen avoimesti. (Lehtonen, 2003; Taavetti, 2015.) Sateenkaarinuoret toivoivat Taavetin (2015) tutkimuksessa, että myös sateenkaaritaustaiset opettajat tukisivat ja kannustaisivat nuoria kertomalla omasta elämästään. Tutkimuksen mukaan nuoret kaipaavat yhä useammin sateenkaarevia esikuvia.

Monet ei-heteroseksuaaliset vastaajat ja transnuoret kertoivat kokemuksistaan, joiden mukaan koulun opettajat, kouluterveydenhoitaja tai koulukaverit olivat painostaneet tai ohjanneet heitä käyttäytymään perinteisten normien mukaisesti (Lehtonen, 2014). Bergin ja Kokkosen (2020) mukaan muutamat nuoret olivat kokeneet koululiikunnassa tilanteita, joissa liikunnanopettaja ei ollut käyttänyt heidän uutta nimeään. Vain pieni osa kaikista vastanneista sateenkaarinuorista koki, että koulu suhtautuu seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin myönteisesti (Lehtonen, 2014).

Kaikki tutkimukset pitävät sisällään myös kokemuksia, joiden mukaan opettajat voivat parhaimmillaan näyttäytyä sateenkaarinuorille turvallisina aikuisina. Taavetin (2015) tutkimuksessa nuoret ovat nimenneet opettajia myös ystävällisiksi, suvaitsevaisiksi, hyväksyviksi ja itselleen tärkeiksi aikuisiksi. Opettajia on kuvattu sanalla “roolimalli”, ja joidenkin opettajien luokkia on saatettu kuvata “turvapaikoiksi”. Opettajien on kerrottu lohduttaneen ja kannustaneen hankalissa tilanteissa. (Taavetti, 2015, s. 83.) Nuoret ovat kertoneet yksittäisistä kokemuksista, joissa he ovat voineet käsitellä myös seksuaalisuuteensa liittyviä kysymyksiä yhdessä opettajien kanssa (Lehtonen, 2003).

Sateenkaarinuoret usein välttävät kertomasta omasta sateenkaarevasta identiteetistään opettajille (Taavetti ym., 2013). Lehtosen (2014) mukaan enemmistö ei-heteroseksuaalisista nuorista ja transnuorista salasi tai jätti kertomatta oman seksuaalisuutensa tai sukupuoli-identiteettistä opettajilta ja oppilas- tai opiskelijahuollossa. Pääasiallinen syy kertomatta jättämiselle oli se, että nuoret pelkäsivät saavansa huonoa ja epäasiallista kohtelua. Ei-heteroseksuaaliset miesvastaajat ilmoittivat salaavansa seksuaalisuutensa useammin kuin naiset, ja heistä seksuaalisuutensa opettajilta salasi lähes puolet. (Lehtonen, 2014.) Alanko (2014) toteaa useiden sateenkaarinuorten jättävän kertomatta kohtaamastaan seksuaalisuuteen tai sukupuoliin liittyvästä kiusaamisesta, koska eivät halua paljastaa omaa identiteettiään opettajille.

3.4 Seksuaalinen ja sukupuoli identiteetti kouluympäristössä

Kiilakoski (2012) toteaa koulun olevan paikka, joka tarjoaa nuorille vaikuttamismahdollisuuksien lisäksi yhteisöllisyyden tuntemuksia. Hänen mukaansa nuorilla on luonnostaan tarve olla osa koulu yhteisöä ja saada arvostusta sen muilta jäseniltä. Nuorten maailmassa tietyt asiat asettavat nuoria eriarvoisiin asemiin ja vaikuttavat siihen, millaisia mahdollisuuksia nuorilla on toimia ja vaikuttaa ikätovereidensa keskuudessa. Tässä asiassa seksuaalisuus ja sukupuoli ovat keskeisessä asemassa. Ei-heteroseksuaalisilla nuorilla on vähäisemmät mahdollisuudet olla ja toimia omana itsenään. (Kiilakoski, 2012.) Seksuaalivähemmistöön kuulumisen merkitys nuoren elämässä on Lehtosen (2007) mukaan kiinni esimerkiksi siitä, onko nuori osannut määrittää oman seksuaalisen identiteettinsä ja kertooko hän siitä muille. Useimmat ei-heteroseksuaaliset ihmiset tiedostavat ja määrittelevät seksuaalisuutensa jo varhaisessa vaiheessa nuoruutta. Määrittelyvaiheen jälkeen nuori pohtii sitä, miten ja kenelle omasta seksuaalisuudesta kannattaa kertoa. Myös heteroseksuaaliset nuoret pohtivat ja määrittelevät omaa seksuaalisuuttaan nuoruusiässä, mutta heillä ei ole samanlaista tarvetta pohtia sitä, miten ja kenelle he voivat seksuaalisuudestaan kertoa. (Lehtonen, 2007.)

On tavallista, että ei-heteroseksuaaliset nuoret salaavat oman suuntautumisensa koulu yhteisössä leimautumisen pelossa. Usein nuoret kertovat asiasta koulussa parhaimmille ystävilleen, mutta muilta oppilailta asia salataan kiusatuksi tulemisen pelossa (Lehtonen, 2007). Monet ei-heteroseksuaaliset nuoret saattavat ylläpitää heteroseksuaalista kulissia koulu ympäristössä (Kiilakoski, 2012; Lehtonen, 2003). Lehtosen (2003; 2007) mukaan monet ei-heteroseksuaaliset nuoret käyvät nuoruutensa aikana välivaiheen, jonka aikana tehdään heteroseksuaalisia kokeiluja. Hän toteaa taustalla vaikuttavan heteroseksuaalisuuteen liittyvä ihailu ja paine.

Vähemmistöryhmiin kuuluvien nuorten voi olla vaikea suhtautua koulun käytänteisiin. Seksuaali-identiteettiään vielä pohtivien nuorten voi olla vaikea sopeutua ympäristöön, jossa heteroutta pidetään oletusarvona. (Kiilakoski, 2012.) Taavetin ja kollegoiden (2013) mukaan vastauksista selvisi, että useat nuoret peittelevät sukupuolista identiteettiään tai seksuaalista suuntautumistaan, sillä he pelkäävät jäävänsä kaveriporukoiden ulkopuolelle koulussa ja vapaa-aikana. Kyseessä on kokemus vaikenemisen pakosta, jolloin nuori kokee helpommaksi olla kertomatta omasta vähemmistöön kuulumisestaan (Berg & Kokkonen, 2020).

Lehtosen (2014) mukaan vain harva ei-heteroseksuaaleista nuorista kertoi avoimesti seksuaalisesta suuntautumisestaan kaikille koulutovereilleen, opettajilleen ja muulle henkilökunnalle koulussa. Sateenkaarinuorista erityisesti transvastaajat pelkäsivät identiteetin paljastamisen

johtavan ryhmän ulkopuolisuuteen. Transnuoret salasivat sukupuolensa ei-heteroseksuaalisia nuoria useammin. Lehtosen (2007) mukaan ne nuoret, jotka kaapista tullessaan saavat pääosin myönteistä palautetta ikätovereiltaan ja koulun opettajilta, voivat elää tasapainoista elämää ei-heteroseksuaalisena nuorena koulussa.

Lehtosen (2007) mukaan osa nuorista luo itsestään kuvan heteroseksuaalina, vaikka se ei vastaisi omaa identiteettikokemusta. Omia heteroseksuaalisia piirteitä saatetaan tietoisesti korostaa ja osa nuorista luo jopa heteroseksuaalisia kulisuisuhteita. Taavetti (2015) toteaa monien nuorien muuttavan käyttäytymistään koulussa hyväksyttävien normien mukaiseksi, koska ryhmään kuulumisen koetaan tärkeäksi. Oman identiteetin pohdiskelu ja sen hyväksyminen vie Lehtosen (2017) mukaan nuorelta paljon energiaa. Oman identiteetin etsiminen voi vaikuttaa myös koulussa menestymiseen. Ei-heteroseksuaalisten nuorten heikkoon koulumenestykseen voi vaikuttaa myös se, että heteronormatiivisuutta tukeva opetus tai opiskelijakulttuuri koetaan itselle epämieliseksi. Kiusatuksi tuleminen ja yhteisön ulkopuolelle jääminen aiheuttavat sen, että koulunkäyntiin ja opiskeluun motivoituminen on hankalaa. (Lehtonen, 2007.)

4 Tutkimuksen metodologia ja toteutus

Tässä luvussa käsittelen tutkimukseeni liittyviä metodologisia valintoja. Lisäksi esittelen tutkimukseni toteutusta, siihen liittyvää aineistonkeruuta ja aineiston analysointia. Kuvaan tutkimukseen osallistujat yleisellä tasolla niin, että osallistujien henkilöllisyys ei ole tunnistettavissa. Pro-gradu tutkielmani toteutetaan laadullisena tutkimuksena, ja tutkimuksen aineisto koostuu kirjeen muotoon kirjoitetuista kirjoitelmista. Kirjoitelma on yksi keskeinen aineistonkeruumenetelmä laadullisessa tutkimuksessa. Puusan ja Juutin (2020) mukaan laadullinen tutkimus pyrkii ymmärtämään jotain ilmiötä tutkimukseen osallistuvien henkilöiden näkökulmasta. Tämä on myös oman tutkimukseni tavoite.

Laadullisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita ihmisten kokemuksista, ajatuksista ja tunteista sekä niistä merkityksistä, joita henkilöt luovat tutkimuksen kohteena oleville asioille. Laadullisessa tutkimuksessa ei olla kiinnostuneita siitä, kuinka usein jokin ilmiö esiintyy, vaan näkyviin halutaan tuoda erilaisia näkökulmia aiheen tarkastelemiseen (Puusa & Juuti, 2020). Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten sekä nuorten aikuisten peruskouluun liittyvistä kokemuksista ja ajatuksista. Tutkimukseni kautta on tarkoitus kerätä kirjoittajien erilaisia kokemuksia, enkä ole kiinnostunut esimerkiksi siitä, kuinka usein asiat aineistossa toistuvat. Kirjoitelmia kerätessä tehtävänanto on ollut luonteeltaan avoin, ja näin vastaajalla on ollut mahdollisuus nostaa kirjoituksessaan juuri itselleen merkityksellisiksi kokemiaan asioita.

4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Useat tutkimukset kertovat, että sateenkaarinuoret voivat yhteiskunnassamme keskimääräistä huonommin kuin muut ikäisensä nuoret. Esimerkiksi Alanko (2014) toteaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla olevan kohonnut riski kohdata terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä ongelmia. Yksi vakavimmista sateenkaarinuorten kohtaamista ongelmista on kohonnut itsemurhariski, joka on moninkertainen muihin nuoriin verrattuna. Koulu on ympäristö, jossa lapset ja nuoret viettävät suuren osan ajastaan. On tärkeää, että lapset voivat ilmaista itseään myös kouluympäristössä.

Lehtosen (2019) mukaan ihmisten ajatuksista ja kokemuksista kerätään tietoa, jotta heidän elämänsä ja toimintaansa voitaisiin ymmärtää paremmin. Tämän ymmärtämisen myötä ympäröiviä olosuhteita on mahdollista muuttaa aiempaa paremmiksi. Tässä tutkimuksessa tavoitteena

on tutkia suomalaisten sateenkaarinuorten peruskoulukokemuksia. Uskon, että koulukokemuksia tutkimalla on mahdollista tuoda esiin suomalaisen peruskoulun sisältämiä rakenteita ja normeja, jotka asettavat seksuaalisiin ja sukupuoliisiin vähemmistöryhmiin kuuluvia nuoria eriarvoiseen asemaan. Tutkimuksessa olen kiinnostunut siitä, miten nuoret kuvaavat peruskouluikäisiä opettajiaan. Lisäksi pyrin saamaan vastauksen kysymykseen siitä, miten nuoret ovat rakentaneet ja ilmaisseet identiteettiään kouluympäristössä.

Tutkimuskysymykseni ovat rakentuneet oman mielenkiintoni, aiemman tutkimuskirjallisuuden sekä tämän tutkimuksen aineiston pohjalta. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. *Millaisia koulukokemuksia sateenkaarinuorilla on peruskouluajoiltaan?*
2. *Millaisina sateenkaarinuorten peruskouluikäiset opettajat kirjeissä näyttäytyvät?*
3. *Miten koulukokemukset ovat vaikuttaneet nuorten identiteetin kehittymiseen?*

4.2 Narratiivinen tutkimus

Tässä opinnäytetyössä hyödynnetään narratiivista eli kerronnallista tutkimusta, jossa huomio kiinnitetään Heikkisen (2018) mukaan kertomuksiin ja kertomiseen tiedon rakentajana ja välittäjänä. Ihmiset kertovat tarinoita monista syistä: viihdyttääkseen, opettaakseen, oppiakseen, tulkitaakseen ja pyytääkseen tulkintaa. Kasvatuksen tutkimus on pohjimmiltaan ihmisten kokemusten tutkimista (Syrjälä, 2018).

Narratiivisessa tutkimuksessa keskeisessä asemassa on tarinan käsite, mutta kaikki narratiiviset aineistot eivät pidä sisällään perinteisiä tarinoita (Heikkinen, 2018). Oma tutkimusaineistoni on luonteeltaan narratiivinen, mutta se ei pidä sisällään perinteisiä tarinoita tai kertomuksia. Kirjeen muotoon kirjoitetuista teksteistä on kuitenkin mahdollista löytää tarinallisia ja kertomuksellisia piirteitä (Neitola & Aerila, 2019). Myös Heikkinen (2018) toteaa, että perinteisesti tarinassa ajatellaan olevan alku, keskikohta ja loppu, mutta todellisuudessa tarina voidaan esittää monin tavoin ja eri järjestyksissä. Perinteisestä kirjoitelma-aineistosta poiketen oma kirjeaineistoni ei pidä sisällään juonellisesti eheitä tarinoita. Kirjeissä asiat esitetään satunnaisessa järjestyksessä, eikä selkeää juonta ole.

Heikkinen (2018) toteaa narratiivisen tutkimuksen olevan luontainen tapa tehdä tutkimusta silloin, kun halutaan ymmärtää ihmisiä ja heidän toimintaansa. Narratiivista aineistoa ovat suullisesti tai kirjallisesti esitetyt kerronnat. Kertomusten avulla ihmiset hankkivat ja muodostavat

tietoa sekä välittävät sitä toisilleen. Ihmiset hahmottavat todellisuutta, muodostavat tietoa ympäröivästä maailmasta ja rakentavat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten kautta. (Heikkinen, 2018.) Myös omassa opinnäytetyössäni kirjoittajat kertovat menneisyydestään ja pohtivat peruskouluaikeisten tapahtumien vaikutusta siihen, mitä he ovat tänä päivänä. Kirjoittajat myös pyrkivät ymmärtämään menneisyydessään tapahtuneita asioita ja antamaan selityksiä sille, miksi kaikki tapahtui niin kuin tapahtui.

Tutkimuksen kohteena olevan ilmiön kerronta heijastuu useilla erilaisilla tasoilla. Narratiivisessa tutkimuksessa kokemuksella tarkoitetaan sekä yksilön itsensä rakentamaa merkityksenantoa jollekin asialle että myös yhteisöön sidoksissa olevan maailman ymmärtämistä (Tökkäri, 2018). Tämän opinnäytetyön kautta saatavaa tietoa tulee tarkastella kirjoittajien subjektiivisina kokemuksina, mutta niitä on mahdollista heijastaa myös suomalaiseen koulumaailmaan ja yhteiskuntaan ylipäätään. Yksilöiden subjektiiviset kokemukset voivat tarjota laajempaa ymmärrystä myös ympäröivästä yhteiskunnasta ja sen mahdollisista epäkohdista.

4.3 Aineisto ja aineiston hankinta

Sosiaalinen media on tullut osaksi tutkimuskäytäntöjä, ja erityisesti sähköiset kyselyt ovat kasvattaneet suosiotaan (Valli & Perkkilä, 2018). Myös omassa tutkimuksessani on hyödynnetty sosiaalista mediaa ja sähköistä kyselylomaketta. Ennen sopivien henkilöiden etsimistä tein Google Forms -työkalun avulla tutkimukselleni sähköisen kyselylomakkeen. Pyrkimyksenä oli luoda lomake, joka on yksinkertainen ja siihen on helppo vastata. Lomakkeessa keräsin varsinaisten kirjoitelmien lisäksi kaksi taustatietoa, joiden ajattelin olevan tutkimukseni kannalta relevantteja.

Ensimmäinen keräämäni taustatieto on ikä. Ikää kysyttäessä vastaajalla on mahdollisuus valita neljästä vastausvaihtoehdosta itseensä sopiva vaihtoehto: 15–18-vuotias, 19–22-vuotias, 23–26-vuotias tai 27–30-vuotias. Viisi vastaajaa kertoi kuuluvansa ikäryhmään 23–26 vuotta. Muissa ryhmissä kirjoittajia oli kaksi ikäryhmää kohden (ks. Kuvio 1).

Iän lisäksi toinen keräämäni taustatieto on henkilön sateenkaaritausta. Sateenkaaritaustalla tarkoitan henkilön seksuaalisuuteen ja/tai sukupuoleen liittyvä identiteettiä ja sitä, miten ihminen itse määrittää oman seksuaalisen ja sukupuolisen minänsä. Halusin tuoda tämän taustatiedon tutkimuksessani esille siksi, että erontekoja tapahtuu myös sateenkaarikansan sisällä. Tämä

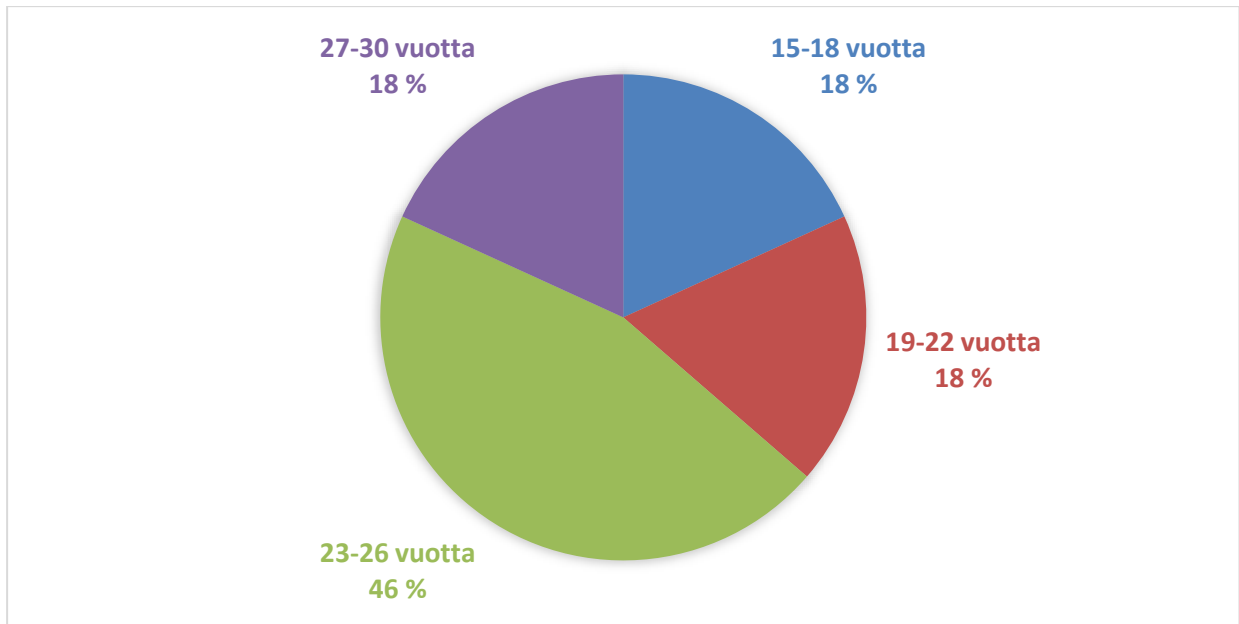
taustatieto on luonteeltaan vapaaehtoinen, koska seksuaalisuutta, sukupuolta ja ihmisen identiteettiä koskevat kysymykset ovat luonteeltaan herkkiä ja henkilökohtaisia. Vastaajalla on näin ollen ollut mahdollisuus ohittaa kysymys ja olla kertomatta omasta taustastaan. Tässä tutkimuksessa kaikki vastaajat antoivat kuvauksen omasta sateenkaaritaustastaan.

Olen nimennyt tutkimukseen osallistuneet henkilöt muutetuilla nimillä tunnistusriskin vuoksi. En kerro henkilöiden seksuaalisuuteen ja sukupuoliseen identiteettiin liittyviä kuvauksia tarkasti, mikä pienentää henkilöiden tunnistamisriskiä. Sen sijaan olen vastaajien omien kuvausten perusteella jakanut tutkimukseen osallistuneet henkilöt kuuluvaksi joko seksuaalivähemmistöön, sukupuolivähemmistöön tai näihin molempiin (ks. Taulukko 1).

Omaan tutkimukseeni etsin sopivia henkilöitä juuri sosiaalisen median kanavia hyödyntäen. Koin verkkokyselyn omalle tutkimukselleni helpoimmaksi tavaksi etsiä sopivia henkilöitä, sillä vähemmistöryhmiin kuuluvien ihmisten tavoittaminen muiden keinojen avulla on haastavaa. Internet ja sosiaalinen media kokoavat paljon vähemmistöryhmiin kuuluvia ihmisiä samalle alustalle. Valli ja Perkkilä (2018) toteavat sosiaalisen median olevan toimiva alusta verkkokyselyn toteuttamiselle. Tällöin tutkijalla ei heidän mukaansa ole mahdollisuutta rajata vastaajiin ja kyselyyn voi vastata kuka tahansa.

Suurimman osan tutkimukseeni osallistuneista henkilöistä olen löytänyt sosiaalisen median ryhmästä, jossa suomalaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset kokoontuvat ja käyvät viestinvaihtoa. Ryhmä on suljettu, eikä sen sisältöjä pääse lukemaan ilman, että on pyytänyt lupaa päästä ryhmän jäseneksi. Ennen ryhmään liittymistä lähetin ryhmän ylläpitäjälle yksityisviestin, jossa pyysin lupaa liittyä ryhmään ja jakaa ryhmässä tietoa tutkimuksestani ja etsiä sopivia henkilöitä. Kyseisen ryhmän lisäksi löysin muutaman tutkimukseen osallistuneen henkilön tuttavapiirini kautta, ja heille kyselylomakkeen linkki on jaettu pyynnöstä.

Tutkimukseni aineisto koostuu yhdestätoista kirjoitelmasta. Kirjoitelmien kirjoittajat ovat 15–30-vuotiaita seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria ja nuoria aikuisia. Kirjoitelmat on kirjoitettu kirjeen muotoon. Kirjettä kirjoittaessaan tutkimukseen osallistunut henkilö on valinnut jonkun peruskouluikäisen opettajan, jolle hän kokee haluavansa kirjoittaa ja kertoa jotain koulukokemuksiinsa liittyen. Lähes kaikissa kirjeissä on nähtävissä selkeä, kirjeelle ominainen muoto ja järjestys, joka saa alkunsa alkutervehdyksestä ja päättyy lopputervehdykseen. Kirjeet ovat keskenään hyvin erilaisia sekä sisällöltään että pituudeltaan. Lyhin analyysiini sisältyvä kirje on pituudeltaan 267 merkkiä, ja pisin puolestaan yli 5000 merkkiä.

Kuvio 1. Kirjoittajien ikäjakauma ryhmittäin.

Taulukko 1. Osallistujien taustatiedot liittyen kirjoittajien ikään, sateenkaaritaustaan ja kirjeen merkkimäärään.

Osallistuja	Ikä	Sateenkaaritausta	Kirjeen merkkimäärä
1. Mesi	23–26 vuotta	Seksuaalivähemmistö	267
2. Leimu	23–26 vuotta	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistö	543
3. Eeri	23–26 vuotta	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistö	1262
4. Viima	19–22 vuotta	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistö	377
5. Laine	15–18 vuotta	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistö	2215
Henkilö 6 ¹	15–18 vuotta	Seksuaalivähemmistö	109
7. Taimi	15–18 vuotta	Seksuaalivähemmistö	588
8. Etna	23–26 vuotta	Seksuaalivähemmistö	1833
9. Kuura	19–22 vuotta	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistö	4058
10. Puro	23–26 vuotta	Seksuaalivähemmistö	1796
11. Toive	27–30 vuotta	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistö	5065
12. Paju	27–30 vuotta	Seksuaalivähemmistö	1020

4.4 Kuvitteelliset kirjeet empiirisenä aineistona

Oma tutkimusaineistoni koostuu kirjeen muotoon kirjoitetuista teksteistä, joita tarkastelen narratiivisena aineistona. Leskelä-Kärki (2011) toteaa, miten kirjeissä tarinat ja kertomukset eivät

¹ Henkilön 6 vastaus jätetty pois analyysistä.

muotoudu perinteisen juonenkaaren mukaan, vaan kirjeiden sisältämät kertomukset muovautuvat satunnaisissa järjestyksissä. Perinteisesti kirjeiden tarkoituksena ei ole ollut toimia tarinoiden välittäjinä, vaan niiden tarkoituksena on ollut välittää erilaisia viestejä. (Leskelä-Kärki, 2011.) Kirjeen muotoon kirjoitetut tekstit näyttävät tavoittavan subjektiivisuuden perinteistä kirjoitelmaa paremmin. Kirjeen muotoon kirjoitettaessa tekstin kertomuksellisuus sen sijaan saattaa kärsiä. (Neitola & Aerila, 2019.) Subjektiivisuuteen pyrin myös omaa aineistoa kerätessäni. Tavoitteenani oli kerätä mahdollisimman henkilökohtaisia kirjoituksia, joissa korostuu kokemusten subjektiivinen luonne. Tätä tavoitetta kirjeen muotoon kirjoitetut tekstit vaikuttivat tukevan hyvin. Opettajille kirjoitetuissa teksteissä on nähtävissä opettajan ja oppilaan välinen henkilökohtainen suhde.

Tutkimukseen osallistuvia henkilöitä on ohjeistettu kirjoittamaan kuvitteellinen kirje jollekin peruskouluaikaiselle opettajalleen. Kirjeen kuvitteellisuudella viitataan siihen, miten kirjeitä ei tutkimuksen yhteydessä olla oikeasti lähettämässä niiden vastaanottajille. Aineiston kirjeet muistuttavat omaelämäkerrallisia kirjoituksia, joissa kirjoittajat keskittyvät kuvaamaan tiettyä ajanjaksoa elämästään. Hännisen (2018) mukaan omaelämäkerrallisissa kirjoitelmissa kertoja selostaa elämänsä kulkua usein aikajanaa pitkin. Tiettyä elämäntilannetta tai tiettyjä elämäntapahtumia koskevat kertomukset ovat otollisia tutkimuksen kohteita.

Kirjeenvaihto voi tarjota mahdollisuuden läheisyyden tunteeseen sellaisissa tilanteissa, joissa konkreettinen fyysinen läheisyys ei ole mahdollista. (Leskelä-Kärki, 2011.) Keravuoren (2011) mukaan kirjeenvaihdossa tavanomaista on sosiaalinen funktio, jolla tarkoitetaan ajatusta ihmis-suhteiden ylläpitämisestä, jatkamisesta ja laajentamisesta kirjeiden kautta. Kirjoitetulla tekstillä pyritään korvaamaan poissaolo ja pitämään yllä sosiaalinen yhteisyys. Lisäksi kirjeen kirjoittamisessa voidaan nähdä myös identiteetin luomisen funktio. Identiteetin luomisen funktiossa piilee kirjeen kirjoittamisen sisältämä psykologinen merkitys. Kirjoittaja nimeää kirjoitusprosessinsa aikana tunteita, luo selkeyttä omaan elämäänsä ja pyrkii löytämään ja luomaan itsensä. (Keravuori, 2011, s. 188.)

Omassa tutkimusaineistossani kirjeiden sosiaalinen funktio puuttuu, sillä kirjeitä ei ole tarkoitettu oikeasti lähetettäväksi, eikä tarkoituksena ole ylläpitää sosiaalista yhteisyyttä, eikä kirjeenvaihto ole vastavuoroista. Kirjeet on kuitenkin kohdistettu tietylle ihmiselle, ja kirjoittajat puhuttelevat itseään yksikön ensimmäisessä persoonassa ja kirjeen vastaanottajaa yksikön toisessa persoonassa. Identiteetin luomisen funktio sen sijaan on nähtävissä niissä katkelmissa, joissa nuoret pohtivat kokemustensa vaikutusta siihen, minkälaisia ihmisiä he ovat tänä päivänä.

Kuvitteellisia kirjeitä on omien havaintojeni mukaan käytetty tutkimusten aineistoina vähän, ja erityisesti kasvatustieteissä kirjeaineistoja on hyödynnetty vähänlaisesti. Toistaiseksi en ole löytänyt yhtään tutkimusta, jossa koko tutkimuksen aineisto koostuisi kirjeiden muotoon kirjoitetuista teksteistä. Yleensä kirjoituspyyntöjen kautta kerätään erilaisia kirjoitelmia tai tarinoita, mutta juuri kirjeen muotoon kirjoitettuja tekstejä on omien havaintojeni mukaan vaikea löytää. Yksi löytämäni kirjeaineisto on Margaret Cavendishin (1997) *Sociable letters* -kirjekokoelma, joka koostuu kuvitteellisille keskustelukumppaneille kirjoitetuista kirjeistä. Aineiston avulla on tutkittu naispuolisten kirjeenvaihtajien ystävyyttä ja epistolaaerisia perinteitä. (Viitattu lähteessä Sperrazza, 2017.) Cavendishin kirjekokoelma poikkeaa merkittäväällä tavalla omasta kirjeaineistostani, sillä tutkimukseeni osallistuvien kirjeiden vastaanottajat ovat todellisia henkilöitä, jotka ovat joskus olleet kirjoittajien elämässä. Myös kirjeiden sisällöt ja kokemukset ovat tosia.

Cavendishin kirjekokoelman lisäksi Neitolan ja Aerilan (2019) oppimistarinoita käsittelevässä tutkimuksessa osa tutkimusaineistosta koostui kirjoitelmista, jotka muistuttivat muodoltaan henkilökohtaisia kirjeitä. Kirjeen muotoon kirjoitetuissa kirjeissä vaikutti korostuvan kokemusten subjektiivinen luonne, minkä vuoksi tutkijat arvelevat kirjeen muotoon kirjoitettujen tekstien palvelevan erityisen hyvin oppimistarinoihin perustuvaa dokumentointia. (Neitola & Aerila, 2019.) Neitolan ja Aerilan aineistossa kirjeen muotoon kirjoitetut kirjeet muistuttavat pitkälti oman aineistoni kirjeitä, mutta tässäkin tutkimuksessa koko aineisto ei muodostunut ainoastaan kirjeistä.

Knaufin (2018) mukaan kirjeen muotoon kirjoitetut tekstit tavoittavat kokemusten subjektiivisen luonteen perinteisiä kirjoitelmia paremmin. Yksi tavallinen piirre, joka korostaa tekstin subjektiivisuutta, on vastapuolen puhuttelemisen. Tämä piirre oli nähtävissä myös omassa aineistossani, jossa useat kirjeet alkoivat opettajan puhuttelulla: ”*Hei opettaja!*”. Toinen keskeinen strategia subjektiivisuuden korostamisessa on Knaufin (2018) mukaan yksikön ensimmäisen persoonan käyttäminen. Joskus kirjeissä käytetään myös yksikön ensimmäisen persoonan näkökulmasta ilmaistuja oletuksia, jotka ovat luonteeltaan hypoteettisia. (Knauf, 2018.) Näitä luonteeltaan hypoteettisia oletuksia havaitsin myös omassa tekstissäni: ”*Silloin ku olin vielä oppilaasi, et ehkä tiennyt, mutta...*” Myös omien tunteiden ilmaiseminen on Knaufin (2018) mukaan yksi subjektiivisuutta korostava piirre, joka ilmeni myös omassa aineistossani.

Knauf (2018) mainitsee yhdeksi harvinaisemmaksi subjektiivisuutta korostavaksi piirteeksi suorien kysymysten esittämisen. Hänen mukaansa kysymykset pyytävät vahvistusta siltä henkilöltä, jolle kysymys esitetään. Omassa aineistossani suoria kysymyksiä esitettiin yhdessä kirjeessä: *”Muistatko, kuinka tyhjällä ja hiljaisella käytävällä annoit hiljaisen hyväksyntäsi?”*.

5 Aineiston analysointi

Kerronnallisuudella eli narratiivisuudella voidaan tarkoittaa myös aineiston käsittelytapaa. Narratiivien analyysi keskittyy Polkinghornen (1995) mukaan luokittelemaan kertomuksia erilaisiin luokkiin esimerkiksi taustatyyppien, metaforien tai kategorioiden perusteella. Siinä aineistoa luokitellaan ja jaetaan kategorioihin ja tapaustyyppeihin. (Viitattu lähteessä Heikkinen, 2018.)

5.1 Kirjeiden analyysimenetelmänä narratiivien temaattinen analyysi

Heikkisen (2018) mukaan laadullista aineistoa analysoivalla tutkijalla on käsissään joukko vaihtoehtoja, joista tutkijan tulee valita omalle tutkimukselleen sopivimmat vaihtoehdot. Kun puhutaan tutkijan suhteesta teoriaan, tulee tutkijan siltäkin saralla tehdä valintansa useista eri vaihtoehdoista. Hännisen (2018) mukaan analyysitapoja luokitellaan sen mukaan, minkälaisiin kysymyksiin analyysin avulla pyritään vastaamaan. Riessmanin (2008) mukaan voidaan olla kiinnostuneita kertomusten sisällöistä (*mitä*) tai kertomisen tavoista (*miten*) (viitattu lähteessä Hänninen, 2018). Omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut ensisijaisesti siitä, mitä kirjeet pitävät sisällään, eli merkityksellisintä ovat kirjeiden sisällöt.

Narratiivisessa tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, miten kertoja kerrontahetkellä tulkitsee omaa menneisyyttään (Hänninen, 2018). Laitisen ja Uusitalon (2008) mukaan analyysissa ja tulkintojen tekemisessä haasteena on tavoittaa ja kunnioittaa ihmisen narratiivien rakentumisen tapaa. On tunnistettava ja tiedostettava kaikki ne tasot, joilla kerrontaa tapahtuu. Tutkijalta vaatii rohkeutta ja uskallusta asettua lähelle tutkimusilmiötä myös aineistoa analysoidessaan. Näin tutkija voi ymmärtää tutkimukseen osallistuvien ihmisten kokemuksia ja niiden henkilökohtaisia merkityksiä. (Laitinen & Uusitalo, 2008.) Omalle aineistolleni sopivaa analyysimenetelmä etsiessäni perehdyin menetelmäkirjallisuuteen ja aihetta käsitteleviin aiempiin tutkimuksiin. Tutustuin tutkimuksiin, joiden aineistot vastaavat kooltaan ja laadultaan omaa aineistoani. Yksi keskeisimmistä esimerkeistä, joka auttoi minua löytämään omalle aineistolleni sopivan analyysitavan, oli Leena Ryhäsen (2020) pro gradu -tutkielma, jossa hän tutki liikuntavammaisten aikuisten peruskoulukokemuksia narratiivien temaattisen analyysin keinoin. Ryhäsen tutkimusaineisto muistutti kooltaan ja sisällöltään omaa aineistoani.

Ryhäsen (2020) pro gradu -tutkielmaa mukailen oman tutkimusaineistoni analyysissa käytän analyysimenetelminäni lomittain narratiivien analyysia sekä temaattista analyysia. Narratiivien

analyysi on oman aineistoni kannalta luonnollinen analyysin menetelmä, sillä aineistoni koostuu kirjeen muotoon kirjoitetuista kertomuksista. Narratiivien analyysissä aineistoa luokitellaan ja jäsennetään taustatyyppeihin ja kategorioihin (Heikkinen, 2018). Braunin ja Clarcken (2006) mukaan temaattinen analyysi sen sijaan pyrkii tunnistamaan, analysoimaan ja raportoimaan aineistossa esiintyviä teemoja. Narratiivien analyysin tavoin aineistoa järjestetään ja luokitellaan, minkä lisäksi se kuvataan yksityiskohtaisesti.

Narratiiviselle aineistolle on Laitisen ja Uusitalon (2008) mukaan nimetty kaksi mahdollista aineiston analyysitapaa, joita kutsutaan kategoriseksi ja holistiseksi lähestymistavaksi. Kategorinen lähestymistapa muistuttaa sisällön analyysiä ja on sopiva lähestymistapa tilanteissa, joissa keskitytään tarkastelemaan jotakin ihmisryhmää koskevaa ilmiötä. Kategorinen lähestymistapa edelleen voidaan jakaa joko kategoriseen sisällön analyysiin tai kategoriseen muodon analyysiin. Kategorisessa sisällön analyysissä tekstistä poimitaan erillisiä ilmaisuja, jotka kategorisoidaan eli jaetaan luokkiin. Muodon analyysi sen sijaan keskittyy tyylillisiin ja kielellisiin piirteisiin, esimerkiksi toistoihin, siirtymiin, adjektiiveihin tai aikamuotoihin. (Laitinen & Uusitalo, 2008.) Oma analyysini mukailee pitkälti kategorista sisällön analyysia. Siinä ilmauksia luokitellaan ja jaetaan kategorioihin ja teemoihin.

Teemoihin jakaminen on tyypillistä myös temaattiselle analyysille, joka on toinen analyysitapani tässä tutkimuksessa. Braunin ja Clarcken (2006) mukaan temaattinen analyysi on tutkimusmenetelmä, jossa tunnistetaan, analysoidaan ja raportoidaan aineistossa esiintyviä teemoja. Siinä aineistoa järjestetään ja kuvataan yksityiskohtaisesti. Temaattisen analyysin tavoitteena on kuvata ihmisten jokapäiväisiä kokemuksia yksityiskohtaisesti, minkä seurauksena tutkittavaa ilmiötä pyritään ymmärtämään paremmin.

Braunin ja Clarcken (2006) mukaan temaattisessa analyysissä tarkoituksena on poimia aineistossa esiintyvät merkitykselliset ilmaukset, ja löytää niille sopivat ja niitä kuvaavat teemat. Yhdenmukaiset ja samankaltaiset ilmaukset pyritään laittamaan saman teeman alle. Temaattisessa analyysissä keskeisessä osassa on tutkijan oman reflektoinnin ja jo olemassa olevan tutkimustiedon välillä käytävä vuoropuhelu. (Braun & Clarke, 2006.) Jo ensimmäisten lukukertojen aikana havaitsin aineistossani teemoja, jotka toistuiivat ja nousivat useissa kirjeissä esille. Näiden merkityksellisiksi kokemieni ilmauksien pohjalta olen muodostanut teemat tutkimukseni analyysissä.

Heikkinen (2018) toteaa, että konstruktivistisen ajattelutavan mukaan ihminen muodostaa tietonsa aikaisempien kokemustensa ja aikaisemman tietonsa varaan. Ihmiset ikään kuin rakentavat oman identiteettinsä ja tietonsa. Sitä mukaa kun ihminen saa uusia kokemuksia ja keskustelee muiden ihmisten kanssa, muovautuvat ihmisen näkemykset maailmasta ja omasta itsestään. (Heikkinen, 2018.) Analyysissäni pyrin käymään vuoropuhelua aiheesta tehtyjen aiempien tutkimusten sekä oman aineistoni välillä. Tutkimusraportti lähtee liikkeelle viittauksilla aiempiin tutkimuksiin, ja aiemman tiedon ja uuden tutkimusmateriaalin avulla tutkimuksessa rakennetaan uusi tarina uudesta näkökulmasta (Heikkinen, 2018).

5.2 Analyysin eteneminen

Aloitin aineiston analysoimisen lukemalla kirjeet useaan kertaan läpi. Aluksi en tehnyt teksteihin mitään merkintöjä, vaan pyrin saamaan kokonaisvaltaisen kuvan kerätystä aineistosta. Myös Hännisen (2018) mukaan analyysi kannattaa aloittaa avoimella lukemisella. Sen aikana teksteihin ei tehdä merkintöjä ja mieli pyritään tyhjentämään kaikesta analytiikasta. Ensimmäisillä lukukerroilla tekstejä on hyvä lukea kuin kaunokirjallisia tekstejä; antautumalla tarinan vietäväksi ja avautumalla kertojan sanomalle. (Hänninen, 2018.) Koko aineisto on hyvä lukea ainakin kerran ilman analysointia, sillä ajatukset tekstistä ja sen sisältämistä malleista muuttuvat lukemisen myötä (Braun & Clarke, 2006). Hänninen (2018) toteaa, että toisella lukukerralla tarinat ovat jo tuttuja, eikä juonenkäänteitä tarvitse jännittää. Tällä lukukerralla teksteistä on mahdollista havaita pieniä yksityiskohtia ja vivahteita. Vasta tämän jälkeen on järkevää siirtyä aineiston analyttiseen tarkasteluun. (Hänninen, 2018.)

Parin lukukerran jälkeen tutkija voi Braunin ja Clarcken (2006) mukaan kirjoittaa ylös muistiinpanoja ja mieleen tulleita ideoita. Näihin muistiinpanoihin on hyvä palata analyysin myöhemmissä vaiheissa. (Braun & Clarke, 2006.) Muutaman perusteellisen lukukerran jälkeen siirsin kirjoitelmat nettialustalta omalle Word-asiakirjalleen ja aloitin ensimmäisten merkintöjen tekemisen. Narratiivit tulee alkuun pilkkoa pieniin osiin, minkä jälkeen voidaan siirtyä niiden uudelleen kokoamiseen, merkitysrakenteiden rakentamiseen sekä tulkitsemiseen ja raportointiin (Laitinen & Uusitalo, 2008). Oma analyysini alkoi sillä, että alleviivasin teksteistä merkityksellisiksi kokemiani ilmauksia. Myöhemmin karsin muutamia tutkimukseni kannalta epärelevanttejä ilmauksia pois.

Analyysissäni aloin lajittelemaan ilmauksia sopiviin teemoihin, kun olin saanut merkittyä mielestäni kaikki tutkimuksen kannalta olennaiset ilmaukset. Ilmausten jakamisessa käytin apunani

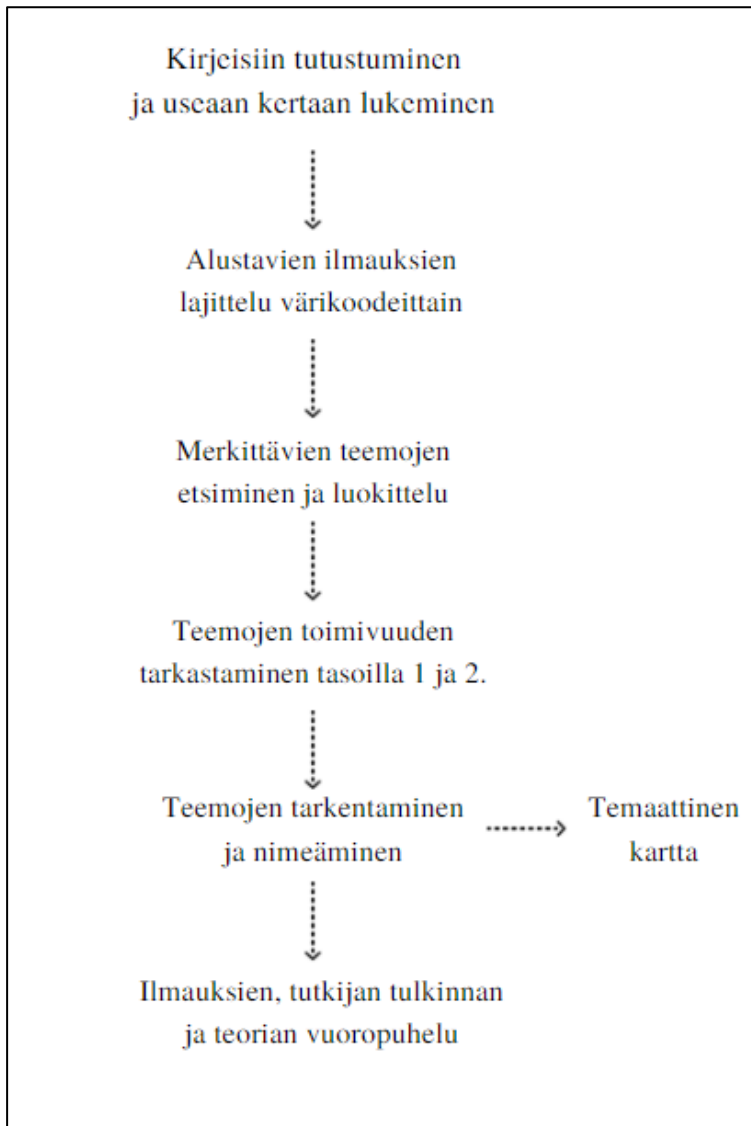
värikoodeja. Braun ja Clarke (2006) toteavat, että tämän jälkeen olennaista on luoda ja löytää kaikille merkityksellisille ilmauksille sopivat teemat. Ilmausten lajittelussa samankaltaiset ja yhdenmukaiset ilmaukset pyritään laittamaan saman teeman alle. Joskus aineistosta saattaa muodostua kategorioita, jotka eivät sovi minkään luodun pääteeman alle. Tämänkaltaisessa tilanteessa tutkija voi luoda väliaikaisesti kategorian, johon sijoitetaan sekalaiset muualle sopimattomat ilmaisut. (Braun & Clarke, 2006.) Ilmausten värikoodaamisen jälkeen muodostin teemoja ja pyrin löytämään jokaiselle ilmaukselle sopivan ja niitä parhaiten kuvaavan teeman. Pyrin muodostamaan useita teemoja, jotka palvelivat parhaalla mahdollisella tavalla tutkimuksen päämäärää ja tutkimuskysymyksiä.

Braun ja Clarke (2006) toteavat, että teemojen muodostamisen jälkeen tutkijan tulee pysähtyä tarkastelemaan luomiaan teemoja. Tutkijan tulee pohtia, että toimivatko teemat sekä yksittäisiin lainauksiin että koko tietojoukkoon. Tässä vaiheessa tutkija voi muokata muodostamia teemoja, luoda uusia teemoja tai hylätä otteita, jotka eivät sovi analyysiin. (Braun & Clarke, 2006.) Tässä vaiheessa tein myös itse muutoksia muodostamiini teemoihin, ja poistin esimerkiksi luomiani alaluokkia.

Tutkijan ollessa varma siitä, että muodostetut teemat ovat toimivia ja palvelevat tutkimusta hyvin, tulee teemat nimetä ja määrittää pysyvästi. Temaattiselle analyysille on tyypillistä, että tässä vaiheessa tutkija luo temaattisen kartan tarkastelunsa tueksi. (Braun & Clarke, 2006.) Tein myös oman analyysini tueksi temaattisen kartan, josta tein kaksi eri versiota (ks. Kuvio 3 ja Kuvio 4). Alkuperäisessä temaattisessa kartassa on koottuna neljä pääteemaa sekä useita alaluokkia, joista pääteemat koostuvat. Lopullisessa temaattisessa kartassa neljä pääteemaa on pysynyt ennallaan, mutta useita alaluokkia on poistettu. Braun ja Clark (2006) toteavat, että on tärkeää määrittää ja tarkentaa teemat sekä tarkastella niiden sisältöjä. Heidän mukaansa on tärkeää, että teemat pidetään yksinkertaisina, ja niihin ei yritetä sisällyttää liikaa tietoa.

Viimeinen vaihe analyysissä on Braunin ja Clarken (2006) mukaan tieteellisen loppuraportin tuottaminen. Raportissaan tutkija tuo esille esimerkkejä, eli kertomuksista löytyviä ilmauksia ja lainauksia. Otteita analysoimalla tutkija pyrkii vastaamaan tutkimuskysymyksiin. Analyysissä tutkija tuo esiin omaa pohdintaansa sekä tutkimuskirjallisuutta. On tärkeää, että analyysi tarjoaa tiiviin ja johdonmukaisen tarinan, joka pitää sisällään tarvittavat tiedot. (Braun & Clarke, 2006.) Myös omassa analyysissäni pyrin luomaan vuoropuhelun aiemman tutkimuksen ja omien havaintojeni ja tulkintojeni välille. Vuoropuhelu rakentui niin, että ensin toin esiin itse

tekemiäni huomioita, joita myöhemmin tuin aiemmalla tutkimuskirjallisuudella. Koko aineiston analyysin vaiheet ovat nähtävissä kuviossa 2.

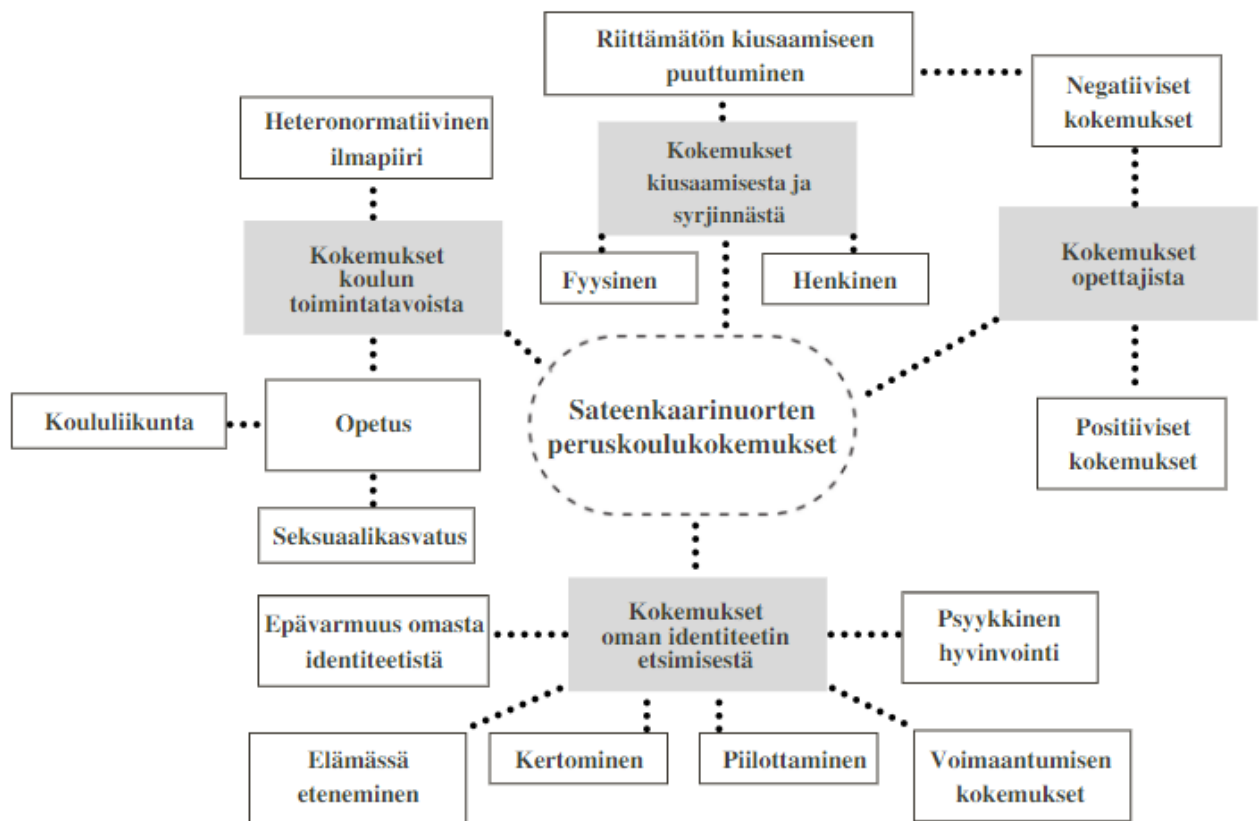
Kuvio 2. Analyysin eteneminen tässä tutkimuksessa. (Mukailtu temaattisen analyysin välivaiheita hyödyntäen Braun & Clarke, 2006, s. 87.)

6 Tutkimustulokset

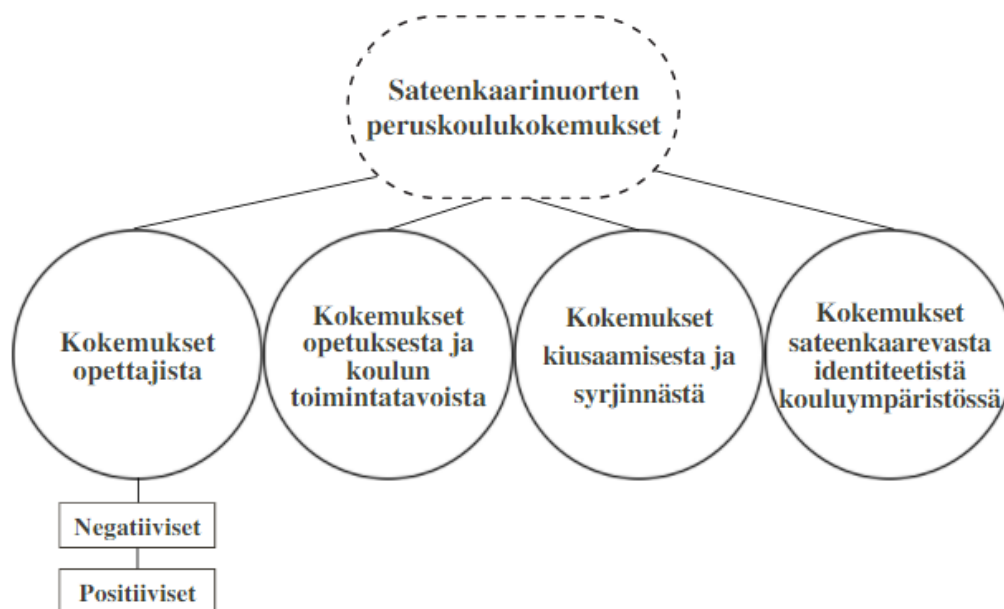
Narratiiviset aineistot pitävät sisällään henkilökohtaista kerrontaa, tunteita, ajatuksia ja kokemuksia. Usein narratiivit sisältävät myös poliittisia ulottuvuuksia: mielipiteitä, näkemyksiä, perusteluja ja kannanottoja. (Laitinen & Uusitalo, 2008.) Tässä luvussa analysoin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten ja nuorten aikuisten koulukokemuksia temaattisen analyysin ja narratiivien analyysin kautta.

Aineistosta on nostettu neljä pääteemaa, joiden kautta pyritään vastaamaan kolmeen tutkimuskysymykseen. Teemoja muodostettaessa tein avukseni temaattisia karttoja, joiden avulla tekstien sisältöjen ja kokonaisuuksien hahmottaminen on helpompaa. Alkuperäinen temaattinen kartta (ks. Kuvio 3) on laaja, ja siinä on näkyvillä kirjeiden sisältö kokonaisuudessaan. Lopullisessa temaattisessa kartassa (ks. Kuvio 4) alaluokkia on yhdistetty pääteemojen sisälle, ja tarpeettomia alaluokkia on poistettu. Pääteemat ovat pysyneet ennallaan, mutta niiden nimityksiä on muutettu.

Kolme aineistosta nousutta lopullista pääteemaa ovat: 1. *Kokemukset opettajista*, 2. *Kokemukset opetuksesta ja koulun toimintatavoista* sekä 3. *Kokemukset kiusaamisesta ja syrjinnästä* ja 4. *Kokemukset sateenkaarevasta identiteetistä kouluympäristössä* (ks. Kuvio 4, s. 35). Teemat on muodostettu niiden asioiden pohjalta, jotka toistuivat aineistossa ja vastasivat parhaalla mahdollisella tavalla tutkimuksen tavoitteisiin ja tutkimuskysymyksiin.

Kuvio 3. Alkuperäinen temaattinen kartta (Initial thematic map) (Otettu vaikutteita temaattisesta kartasta, Braun & Wilkinson, 2003, viitattu lähteessä Braun & Clarke, 2006, s. 90).

Kuvio 4. Lopullinen temaattinen kartta (Final thematic map) (Otettu vaikutteita temaattisesta kartasta, ks. Braun & Wilkinson, 2003, viitattu lähteessä Braun & Clarke, 2006, 91).

6.1 Kokemukset opetuksesta ja koulun toimintatavoista

Lähes kaikki vastaajat mainitsivat kirjeissään asioita, joita toivovat peruskoulussa muuttuneen tai muutettavan tulevaisuudessa. Kirjeissä muutostoiveet liittyivät useimmiten koulussa tapahtuvaan opetukseen ja sen sisältöihin, koulun arvoperustaan, yleiseen ilmapiiriin tai kiusaamiseen ja siihen puuttumisen keinoihin. Kirjeiden sisällöistä käy ilmi, että koulumaailma pitää sisällään paljon muutosta kaipaavia asioita. Taavetti (2015) toteaa koulun olevan kaikkia suomalaisia nuoria koskettava yhteinen teema. Aiempien tutkimusten valossa voidaan todeta koulun olevan paikka, joka tuottaa ja ylläpitää sukupuolittuneita ja heteronormatiivisia käytänteitä.

”Liikuntatunnit olivat pahimmasta päästä. Varsinkin yläasteella, mikä on ymmärrettävää, kun murrosikä pukkaa päälle. Kuitenkin itse en erityisemmin pitänyt niistä sen takia, koska ryhmät oli jaettu tyttöihin ja poikiin. Liikuntatunnit pidettiin siis erikseen ja näin ollen niillä liikuntatunneilla, joilla minä olin, tehtiin enemmän ”tyttöjen/poikien² juttuja”. (Kuura, 19–22 vuotta.)

Transsukupuoliseksi itsensä määrittävä Kuura kertoo yllä olevassa katkelmassa kokeneensa sukupuoleen perustuvan ryhmittelyn epämukavaksi. Kuura kuvaa erityisesti liikuntatuntien aiheuttaneen epämukavia tuntemuksia. Sukupuoleen perustuvat ryhmäjaot pitävät yllä kaksijaakoista sukupuolikäsitystä, ja sopeutuminen ylhäältä määrättyyn rooliin ei aina ole ongelmantonta. Koulun arjessa on Lehtosen (2010) mukaan edelleen sukupuolittuneita ja seksualisoituneita käytänteitä ja toimintatapoja, jotka elävät sitkeästi. Lapset oppivat jo varhaisessa vaiheessa sukupuolierottelun merkityksellisyyden; tyttöys tai poikuus heijastuu siinä, miten heidät puetaan, miten heidät kohdataan vuorovaikutustilanteissa tai millaista käytöstä heiltä sallitaan. (Lehtonen, 2010.) Lehtosen (2003) mukaan luokan jakaminen kahtia sukupuolen perusteella vahvistaa ajatusta sukupuolten välisistä eroista ja vastakkaisuudesta. Seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvat nuoret ovat epäoikeudenmukaisemmassa asemassa muihin nuoriin verrattuna (Lehtonen, 2010).

Lisäksi Kuura kuvaa sukupuoli- ja sukupuolijaon vaikuttaneen liikuntatuntien lajivalintoihin. Tämä ilmiö on nähtävissä myös Bergin (2010) tutkimuksessa, jonka mukaan sukupuolella on vaikutusta siihen, mitä urheilulajeja liikuntatunneilla harjoitetaan. Poikien liikuntatunneilla arvostetaan vahvoja ja miehille tyypillisesti miellettyjä urheilulajeja. Tyttöjen liikuntatunneilla korostuvat femini-

² Tieto muutettu tunnustusriskin vuoksi.

niset ja ilmaisulliset liikuntalajit, esimerkiksi tanssi ja taitoluistelu. Liikunnanopettajien toiminta ja tuntien käytännöt ovat sateenkaarinuorten mukaan sukupuolittuneita (Berg & Kokkonen, 2020).

Toive kirjoittaa kirjeessään siitä, miten toivoo nykypäivän koulun ottavan aiempaa rohkeammin kantaa erilaisiin normeihin ja rooleihin ja pyrkivän purkamaan niitä avoimesti:

”Myöskin avoin normien purkaminen, se että tehdään selväksi ettei omanlaisensa pukeutuminen, erilaiset kiinnostuksenkohteet ja erilaisuus ylipäänsä ole vähemmän toivottavaa, ja ettei toisten ihmisten identiteetin kunnioittamista voi taputella ”mielipidekysymykseksi”.” (Toive, 27–30 vuotta.)

Toive kertoo toivovansa koulun edistävän ilmapiiriä, jossa lapsilla ja nuorilla on mahdollisuus pukeutua haluamallaan tavalla ja tehdä asioita omien mielenkiinnonkohteidensa mukaisesti. Ylipäänsä Toive kirjoittaa toivovansa ilmapiiriä, jossa hyväksytään erilaisuus. Lehtosen (2003) mukaan koulut pitävät heteronormatiivisia käytänteitä yllä useilla eri tavoilla. Osa nuorista joutuu heteronormatiivisten käytäntöjen takia muita oppilaita epäoikeudenmukaisempaan ja turvattomampaan asemaan. Monet nuoret välttelevät nuorten välistä läheisyyttä tai sukupuolirajoja rikkovien valintojen tekemistä.

Useissa aineistoni kirjeissä nuoret kertovat opettajilleen, miten kokevat koulun seksuaalisuutta ja sukupuolta sekä erityisesti niiden moninaisuutta käsittelevän opetuksen olleen riittämätöntä. Kirjeistä käy ilmi, että terveystiedossa sukupuolta ja seksuaalisuutta on käsitelty pääasiassa heteroseksuaalisten ja cissukupuolisten ihmisten näkökulmasta. Vähemmistöryhmiä koskeva opetus on nuorten kokemuksen mukaan ollut vähäistä, ja seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta on vaiettu.

”Kun saimme seksuaalikasvatusta sateenkaarikansasta mainittiin vain ohimennen ja aihe saateltiin loppuun naurun ja tuijotusten kera.” (Etna, 23–26 vuotta.)

Etna kertoo kirjeessään, että hänen koulussa saamansa seksuaalikasvatus ei ottanut huomioon sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöjä riittävästi. Etna kuvaa, että vähemmistöryhmistä mainittiin opetuksessa vain ohimennen. Lisäksi Etna kertoo kohdanneensa vähemmistöryhmiä koskevissa opetustilanteissa, että asia aiheutti naureskelua ja tuijottamista.

Etnan tavoin myös Puro ja Taimi kirjoittavat kirjeissään siitä, miten olisivat toivoneet sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä puhuttavan enemmän:

”Olisin toivonut, että koulussa olisi käsitelty vähemmistöihin liittyviä asioita tarkemmin, sillä olisin voinut jo nuorempana tajuta, ettei minun ole pakko kutsua itseäni naiseksi/mieheksi³ tai yrittää olla naisellinen/miehekäs⁴, jos se ei sopinut minäkuvaani.” (Puro, 23–26 vuotta.)

”Jos jotain peruskoulussa pitäisi muuttaa olisi se miten eri sukupuoli kiinnostuksia käsitellään terveystiedossa 9 luokalla, kuten esimerkiksi kertomalla siitä monipuolisemmin miten jotkut ihmiset ovat erilaisia.” (Taimi, 15–18 vuotta.)

Puro toteaa, että hänen käsityksensä omasta identiteetistään olisi voinut muuttua, jos hän olisi saanut tietoa sukupuolen moninaisuudesta aikaisemmin. Puron kirjeestä käy ilmi, että hän on pyrkinyt elämään ylhäältä määrätyissä sukupuolirooleissa- ja normeissa, vaikka ei ole kokenut niitä osaksi omaa identiteettiään. Myös Taimi on sitä mieltä, että ihmisten erilaisuutta tulisi käsitellä erityisesti peruskoulun yläluokkien terveystiedon opetuksessa nykyistä enemmän. Lehtonen (2003) toteaa seksuaalisesta ja sukupuoleen liittyvästä moninaisuudesta vaikenemisen olevan keskeinen tapa ylläpitää kuvaa automaattisesta heteroseksuaalisesta naiseudesta ja mieheydestä. Hänen mukaansa yksi keskeinen strategia heteronormatiivisuuden ylläpitämiseen on heteroseksuaalisuuden normalisoiminen ja korostaminen.

”Minun aikamani seksuaalinen suuntautuminen tai sukupuoli-identiteetti eivät vielä olleet kovin pinnalla peruskouluissa. Tästä johtuen ymmärrän, ettei näistä myöskään puhuttu paljoa esimerkiksi oppitunneilla.” (Kuura, 19–22 vuotta.)

Myös Kuura toteaa kirjeessään, että hänen ollessaan peruskoulussa seksuaalisista suuntautumisista ja sukupuoli-identiteeteistä ei oppitunneilla puhuttu paljon. Hän arvelee puhumattomuuden johtuneen siitä, että seksuaalisuus ja sukupuoli eivät kyseisenä aikana olleet pinnalla olevia puheenaiheita. Lehtonen (2010) toteaa, miten nuorten käsityksen mukaan seksuaalikasvatus rakentuu perinteisesti lisääntymisbiologian, ehkäisy- ja seksitautivalistuksen sekä perheen merkityksen korostamisen ympärille. Opetus on tyypillisesti heteroseksuaalisuuteen painottuvaa ja korostaa kaksijakoista sukupuolimallia. Heteroseksuaalisuutta ei usein mainita seksuaalisuuden moninaisuuden opetuksessa, koska sitä pidetään itsestään selvänä lähtökohtana.

³ Tieto muutettu tunnistoriskin vuoksi.

⁴ Tieto muutettu tunnistoriskin vuoksi.

Kaikki nuoret eivät puhu omasta sateenkaarevasta identiteetistään mielellään avoimesti. Alla olevassa katkelmassa Laine muistelee kirjeessään opettajalle, miten häntä kohtaan on terveystiedon tunneilla esitetty henkilökohtaisia kysymyksiä:

”Enää ei myöskään terveydenhoitaja pakota minua riisumaan eikä tarvitse kuunnella terveystiedon tunnilla minua kohtaan kohdistettuja hyvin henkilökohtaisia kysymyksiä, joihin on pakko vastata.” (Laine, 15–18 vuotta.)

Voidaan olettaa, että terveystiedon tunneilla esitetyt kysymykset ovat koskeneet Laineen sateenkaarevuutta. Laine on kokenut olevansa pakotettu vastaamaan esitettyihin kysymyksiin, ja henkilökohtaisiin ja arkaluontoisiin kysymyksiin vastaaminen on ollut epämukavaa. Sateenkaarinuoret ovat myös aiemmissa tutkimuksissa kertoneet joutuvansa kohtaamaan oudoksuntaa omaa sukupuoltaan tai seksuaalisuuttaan kohtaan (Berg & Kokkonen, 2020).

Lisäksi Laine nostaa koulun henkilökunnasta esille terveydenhoitajan, jonka edessä hän on kokenut olevansa pakotettu riisuutumaan. On tavallista, että kouluterveydenhoidossa tai muissa tukipalveluissa ei-heteroseksuaalisten ja transnuorten erityistarpeita tai erityiskysymyksiä ei osata ottaa huomioon (Lehtonen, 2010). Vuoden 2019 kouluterveyskyselyn tuloksien mukaan sateenkaarinuorten kokemukset koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta ovat keskimäärin kielteisiä kuin muiden nuorten. Noin puolet sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista kertoi terveystarkastusten toteutuneen hyvin. (Jokela ym., 2020.)

”Toivottavasti nykyään koulussanne on paremmat oltavat kaikilla.” (Mesi, 23-26 vuotta.)

Mesi toteaa kirjeessään toivovansa, että koulun olosuhteet olisivat hänen peruskouluvuosiensa jälkeen muuttuneet parempaan suuntaan. Mesi toivoo, että tänä päivänä kyseisessä koulussa kaikilla oppilailla olisi mahdollisuus hyvään ja turvalliseen kouluympäristöön. Hän ei erittele huonoiksi kokemiaan asioita, mutta yleisesti ottaen voidaan päätellä, että hän ei ole kokenut koulun olosuhteita tarpeeksi hyväksi.

6.2 Kokemukset kiusaamisesta ja syrjinnästä koulussa

Tähän lukuun olen koonnut kirjeistä ilmauksia, joissa vastaajat kirjoittavat koulussa tapahtuneesta kiusaamisesta ja syrjinnästä. On otettava huomioon, että kaikki kirjeissä kiusaamistilanteet eivät suoraan ole yhteydessä kiusatun seksuaalisuuteen tai sukupuoliseen identiteettiin, vaan kiusaamisen syyt ovat moninaiset.

Opetus- ja kulttuuriministeriön (2018) mukaan kiusaaminen on ilmiö, jonka määrittäminen ja mittaaminen ulkopuolelta on vaikeaa. Tutkimusten mukaan suuri osa kiusaamisesta jää aikuisilta piiloon, sillä se tapahtuu usein sellaisissa tilanteissa, joissa aikuiset eivät ole paikalla. Toiseksi kiusaamista tapahtuu sellaisilla tavoilla, joita aikuisten on vaikeaa tunnistaa kiusaamiseksi. Kiusaamisessa on aina kyse yksilön tai ryhmän suhtautumisesta ja kokemuksesta, ja siihen vaikuttavat kiusatun omat kokemukset ja tulkinnat tilanteista sekä yhteisön muiden jäsenten suhtautuminen kiusattuun ihmiseen.

”Koulussa jouduin kiusatuksi ja pelkäsin tulla kouluun.” (Leimu, 23–26 vuotta.)

”Koulu oli vaarallinen paikka minulle. Pelkäsin kuolevani sinne joku päivä, olin melkein varma siitä. Minua tönittiin portaita kohti ja minulle ojennettiin teräaseita saatesanoilla ”tapa ittes vitun homo”. Silti, kaiken tämän annettiin tapahtua.” (Etna, 23–26 vuotta.)

Leimu ja Etna kertovat kirjeissään koulun olleen paikka, jossa heillä oli turvaton olo. Leimu kertoo tullessa kiusatuksi, minkä vuoksi hän pelkäsi tulla kouluun. Etna kuvaa koulun olleen hänelle vaarallinen paikka, jossa hän koki sekä fyysistä että henkistä väkivaltaa. Fyysisestä kiusaamisesta hän mainitsee portaita kohti tönimisen. Henkistä väkivaltaa hän on kohdannut, kun muut oppilaat ovat ojentaneet hänelle teräaseita ja kehottaneet häntä tappamaan itsensä. Lehtosen (2010) mukaan koulukiusaaminen pitää sisällään paljon sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä käytäntöjä. Seksualisoidut ja sukupuolittavat teot voivat olla osa nimittelyä, kiusaamista tai häirintää.

Etna mainitsee kirjeessään muiden oppilaiden nimittäneet häntä ”vitun homoksi.” Etnan kirjeestä saa vaikutelman, että hänen rajuun kiusaamiseensa ei ole puututtu riittäväällä tavalla. Kiusaamisen on annettu tapahtua, vaikka se on kuvauksen perusteella ollut näkyvää. Jokelan ja kumppaneiden (2020) mukaan kouluterveyskyselyn tuloksien mukaan sateenkaarinuoret kokevat seksuaalista häirintää, seksuaaliväkivaltaa sekä fyysistä uhkaa useammin kuin ikätoverinsa. Lehtonen (2010) toteaa, että kouluyhteisön aikuisilla ammattilaisilla ei usein ole valmiuksia, koulutusta tai yhteisiä pelisääntöjä kohdata ja ehkäistä seksuaalisen ja sukupuoleen liittyvää väkivaltaa. Sukupuoleen liittyvää häirintää, homottelua ja huorittelua vähätellään eikä siihen puututa riittävästi.

Ryhmään kuulumisen suojaavuus on hyvin nähtävillä alla olevassa Toiveen kirjeen katkelmassa:

”... tulin kaapista ulos ensin 15-vuotiaana⁵. Tiesin että silloinkin selän takana puhuttiin paha, varsinkin kun lukion x⁶ vuonna seurustelin avoimesti tytön kanssa. Oltiin kummiskin kaiketi osa sen verran isoa ystäväporukkaa etteivät viitsineet päin naamaa laukoa.” (Toive, 27–30 vuotta.)

Toive on kirjeessään kertonut kokemastaan monimuotoisesta koulukiusaamisesta. Myöhemmin hänen kokemansa kiusaaminen on loppunut, kun hän on saanut uusia ystäviä. Lukioon siirryttäessä Toive arvelee, että hänen selkensä takana puhuttiin paha. Hän arvelee suuren kaveriporukan kuitenkin suojanneen häntä epäasiallisilta kommenteilta. Lehtosen (2003) mukaan homotteluun liittyvät dynamiikat ovat sidoksissa ihmissuhdeverkostoihin, ja tiettyyn ryhmään kuuluminen saattaa suojata homottelulta.

Etnan tavoin myös Puro kertoo kohdanneensa kiusaamista, johon opettajat eivät puuttuneet:

”Minua kiusattiin jo silloin, eikä kukaan opettaja koskaan oikein puuttunut siihen, sillä olin tavanomainen kiltti kympin tyttö teidän silmissänne. Osittain syy oli myös minun, kun en kertonut kiusaamisesta, mutta eivät kiusaajat sitä kamalasti peitelleetkään. ... Peruskouluajoista minulla ei ole kovin lämpimiä muistoja, sillä luokani oli minulle hyvin myrkyllinen ympäristö, sillä oikeastaan kaikki luokan suosittu vihasivat ja kiusasivat minua ja ne, jotka eivät kiusanneet (kahta kaveriani luokkuun ottamatta) vain jättivät minut kiusaajien armoille.” (Puro, 23–26 vuotta.)

Puro kuvaa luokkayhteisönsä olleen ”myrkyllinen ympäristö”. Puro arvelee, että hänen hyvä koulumenestyksensä ja asemansa opettajien silmissä on osaltaan ollut vaikuttamassa siihen, että hänen kiusaamistaan ei huomattu tai siihen ei ole suhtauduttu vakavasti. Lisäksi Puro toteaa, että hän ei kertonut kiusaamisesta opettajille, mikä väistämättä on ollut osasy syy kiusaamiseen puuttumattomuudelle. Cantellin (2010) mukaan on tavallista, että lapset ja nuoret eivät uskalla kertoa kiusaamisesta tai nimittelystä. Alanko (2014) esittää, että suurin osa nuorista kertoi jättäneensä kertomatta kiusaamisesta, koska he eivät uskoneet kertomisella olevan vaikutusta. Vuoden 2013 kouluterveyskyselyn mukaan 56 prosenttia kaikista kahdeksas- ja yhdeksäsluokalaisista nuorista koki, että opettajat eivät ole kiinnostuneita siitä, mitä oppilaille kuuluu. (Alanko, 2014.)

⁵ Tieto poistettu tunnustusriskin vuoksi.

⁶ Tieto poistettu tunnustusriskin vuoksi.

Puro kuvaa kirjeessään tullessa luokan ”suosittujen” oppilaiden kiusaamaksi ja syrjimäksi. Luokka on pitänyt sisällään ainakin kiusaajia, ulkopuolisessa positiossa olevia luokkatovereita sekä kiusatun puolustajia. Lehtosen (2003) mukaan kiusaamisessa on kyse epätasapainossa olevista valtasuhteista, ja ryhmässä olevat henkilöt asettuvat erilaisiin positioihin. Opetus- ja kulttuuriministeriön (2018) mukaan kiusaamisen ryhmäilmiöllä tarkoitetaan sitä, miten kiusaamistilanteessa muut henkilöt mahdollistavat muutaman kiusaajan toiminnan. Ryhmän passiivinen hyväksyntä mahdollistaa kiusaamisen jatkumisen.

Laine kuvaa kohtaamansa kiusaamisen olleen monimuotoista ja laajaa:

”...ala-asteen lapset, jotka antoivat minulle päättöpäivän lahjaksi kauniin mustelman poskeen. Vessan ovet ovat saaneet rauhan ja niitäkään ei enää potkita sisään! Huutelut on loppunut... ja saan käydä rauhassa kaupassa ilman seuraajia ja huutelijointia. Toivon että joskus peruskoulussa kaikki sateenkaariväkeen lukeutuva väestö saisi käydä vessassa rauhassa ja elää omaa elämäänsä. (Laine, 15–18 vuotta.)

Laine kertoo kiusaamista tapahtuneen sekä fyysisellä että henkisellä tasolla. Alakoulussa tapahtuneen lyömisen lisäksi Laine kuvaa tilanteita, joissa hänen peräänsä on huudeltu ja häntä on häiritty kesken vessareissujen vessan ovia potkimalla. Laine kertoo kiusaamisen seuranneen häntä myös kouluajan ulkopuolelle, kun kauppareissujen aikana häntä on seurattu ja hänelle on huudeltu. Lehtosen (2003) mukaan kiusaamista on monenlaista, eikä se aina liity mitenkään kiusatun seksuaalisuuteen tai sukupuoliin. Kiusaamiselle on olemassa useita syitä, mutta usein syyt liittyvät erilaisuuteen, taustaan tai ruumiillisuuteen liittyviin tekijöihin.

Toive kirjoittaa yllä olevassa katkelmassa opettajalleen peruskoulun alaluokilla kokemastaan syrjinnästä ja siitä seuranneista yksinäisyyden tuntemuksista. Toive kuvaa syrjinnän ja yksinäisyyden kokemusten tapahtuneen esimerkiksi kouluruokalassa, välitunneilla ja koulun ryhmätöissä:

”Ruokalassa jouduin syömään yleensä yksin, jos ehdin samaan pöytään niin mun tarjotin käytiin heittämässä toiseen pöytään sillä välin kuin hain juotavaa. Ryhmätöissä ja välitunneilla oli selkeää, että olin pohjasakkaa, kaikkia muita varattiin seuraksi useaa välituntia ennen. Mua ei koskaan.” (Toive, 27–30 vuotta.)

Toive kokee sijoittuneensa luokan hierarkiassa alhaiselle tasolle, sillä hän ei ollut toivottu jäsen ryhmätöissä eikä häntä pyydetty mukaan muiden oppilaiden välituntileikkeihin. Kirjeessään Toive kuvaa kokemusta ryhmän ulkopuolelle jäämisestä minä ja muut -asetelmalla: ”Kaikkia

muita varattiin seuraksi useaa välituntia ennen. Mua ei koskaan.” Alangon (2014) mukaan useat sateenkaarinuoret kokevat yksinäisyyden tuntemuksia. Aaltonen (2009) toteaa, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla lapsilla ja nuorilla on suuri riski kohdata sanallista kiusaamista, ryhmän ulkopuolelle sulkemista tai leimaamista (viitattu lähteessä Alanko, 2014).

Kirjeestä voidaan päätellä, että Toive ei tietoisesti ole vältellyt muita oppilaita eikä ole halunnut olla yksin. Kirjeessään hän kuvaa, miten on kouluruokailutilanteissa pyrkinyt pääsemään ikätoveriensä keskuuteen istumalla samaan pöytään muiden oppilaiden kanssa. Lasten ja nuorten kokemukset vertaissuhteista ja ryhmään kuulumisesta vaikuttavat merkittävästi itsetunnon kehittymiseen sekä mahdollisuuksiin solmia ihmissuhteita tulevaisuudessa (Taavetti ym., 2020). Alangon (2014) mukaan valtakunnalliset kouluterveyskyselyt osoittavat, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla on muita nuoria harvemmin läheisiä ystäviä. Vastanneista sateenkaarinuorista 7–8 prosenttia ilmoitti, että ei omista lainkaan ystäviä, joiden kanssa on mahdollista puhua luottamuksellisesti.

”Muistan muutaman kerran kuulleen jotain haukkumasanoina, mutta olen kasvanut oppien, ettei sellaisia kannata kuunnella. Olen oppinut jättämään sellaiset huomiotta jo nuorena. Mutta täytynee painottaa, että kiusaamista olen kokenut todella vähän muihin nuoriin verrattuna.” (Kuura, 19–22 vuotta.)

Kuura vertaa kirjeessään kokemaansa kiusaamista muiden oppilaiden kokemaan kiusaamiseen ja toteaa kokeneensa kiusaamista vain vähän. Hän kertoo kohdanneensa jotain haukkumasanoina, mutta ei erittele niitä tekstissään. Kuura uskoo, että hänen saamallaan kasvatuksella on ollut osavaikutus siihen, että hän on osannut suhtautua kiusaamistilanteisiin välinpitämättömästi ja jättänyt esimerkiksi haukkumasanat huomiotta.

6.3 Kokemukset opettajista

Seuraavaksi esittelen tuloksia siitä, mitä sateenkaarinuoret kertovat peruskouluikäisistä opettajistaan ja heidän toiminnastaan. Olen tutkimuksessani kiinnostunut siitä, millaisia kokemuksia nuorilla on peruskouluikäisistä opettajistaan. Aineiston kirjeissä tuli hyvin näkyviin se, miten opettajat tekevät työtä ensisijaisesti omalla persoonallaan. Kokemukset opettajista olivat moninaisia. Olen jakanut opettajien kuvaukset *negatiivisiin* ja *positiivisiin* kokemuksiin.

Useissa kirjeissä nuoret mainitsivat kohdanneensa peruskouluaiikoinaan erilaisia opettajakokemuksia – siinä missä jotain koulun opettajaa kuvattiin epäammattimaiseksi ja etäiseksi, saatiin toista opettajaa kuvata suvaitsevaisesti ja roolimalliksi.

Hovilan (2004) mukaan opettajat ovat tärkeässä aikuisen roolissa, kun lapsi rakentaa omaa jäsenyyttään kouluyhteisössä. Jokaisen lapsen tulee tulla kuulluksi yksilönä, jotta hän voi kasvaa yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi. Keskeinen elementti lapsen identiteetin kehittämisessä on luottamuksen syntyminen, mikä vaatii turvallisia ihmissuhteita. Kouluympäristössä turvallisuus rakentuu oppilaiden ja opettajien välisissä vuorovaikutusprosesseissa (Karvinen, 2010). Opetus- ja kulttuuriministeriön (2018) raportissa todetaan, että useiden tutkimusten mukaan kouluyhteisön toimiva vuorovaikutus ja lämpimät opettajasuhteet edistävät lapsen oppimista ja viihtyvyyttä. Roine ja kollegat (2011) toteavat, että kokemus siitä, että opettaja on oikeudenmukainen ja kiinnostunut lasten ja nuorten asioista vaikuttaa puolestaan oppilaiden valmiuksiin auttaa ja huomioida muita ihmisiä (viitattu lähteessä Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018).

6.3.1 Negatiiviset opettajakokemukset

Opettajan työ sisältää valtavasti mahdollisuuksia. Opettajat ovat aikuisia, joita lapset ja nuoret kohtaavat päivittäin kouluyhteisön arjessa. Aina opettajan ja oppilaan välinen suhde ei ole ongelmaton, ja opettajat saattavat saada oppilaan elämässä myös ei-toivottuja rooleja. Tutkimuksessa useat nuoret kertoivat kohdanneensa epäasiallista käytöstä opettajien suunnalta. Nuoret kuvasivat tilanteita, joissa opettajat eivät ole puuttuneet kiusaamistapauksiin tai ottaneet kiusaamista tosissaan. Nuoret arvelivat, että monilla opettajilla ei ole riittäviä valmiuksia puuttua kiusaamiseen tai kohdata pahoinvoivaa lasta tai nuorta. Cantell (2010) toteaa opettajien ja oppilaiden kohtaamisten olevan täynnä törmäämisiä ja ristiriitoja. Laine kirjoittaa kirjeessään toivovansa, että tulevaisuudessa myös sateenkaarinuoret saisivat toteuttaa kouluyhteisössä itseään vapaasti:

”Toivon että joskus peruskoulussa kaikki sateenkaariväkeen lukeutuva väestö saisi elää omaa elämäänsä ilman opettajien epäammattimaista käytöstä tai oppilaiden kiusaamista.” (Laine, 15–18 vuotta.)

Laineen kirjeestä saa vaikutelman, että kaikki hänen opettajasuhteensa eivät ole olleet ongelmattomia, ja hän on kohdannut peruskouluaiikoinaan epäammattimaista käytöstä, joka on aina-

kin osittain liittynyt hänen sateenkaarevaan identiteettiinsä. Aiempien tutkimusten mukaan erityisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kokevat muita nuoria useammin suhtautumisensa opettajiin mutkikkaaksi. Jokela ja kumppanit (2020) toteavat, miten vuoden 2019 terveystutkimuksen mukaan vain 40 prosenttia vastanneista sukupuolivähemmistöön kuuluvista nuorista kertoi kohdanneensa opettajalta välittävää ja oikeudenmukaista kohtelua. Seksuaalivähemmistönuorista oikeudenmukaista kohtelua kertoi saaneensa noin 50 prosenttia nuorista. Näin voidaan päätellä, että iso osa sateenkaarinnuorista on kokenut kouluaikanaan opettajilta epäoikeudenmukaista kohtelua.

Sateenkaarinnuorten kiusaamiskokemuksissa korostuvat kokemukset siitä, että koulun opettajat eivät ole puuttuneet heidän kiusaamiseensa riittävästi. Näin on kokenut myös Eeri:

”Muistatko, kun ⁷tukastani otettiin kiinni ja minut viskottiin portaisiin? Tai muistatko, kuinka tyhjällä ja hiljaisella käytävällä annoit hiljaisen hyväksyntäsi, kun päälleni syljettiin ja kustiin? Niin minäkin muistan. Muistan, kuinka portaista selvittyäni kerroit minulle neuvoksi ajaa tukka pois, jottei siitä saa kiinni enää. Muistan, kuinka kuisena ja syljettynä yritin pyytää apua sinulta. Täysin mykkänä hiljaa hipsit vain luokkaan, kieltäen minulta pääsyn. ... Kiitos siis, että annoit kaiken tämän paskan tapahtua.” (Eeri, 23–26 vuotta.)

Eeri kertoo kokeneensa koulukiusaamista, joka on ollut monimuotoista. Hän kuvaa kiusaamisen pitäneen sisällään paljon fyysistä väkivaltaa ja oman kehon koskemattomuuden rikkomista: hiuksista vetämistä, portaisiin viskomista, sylkemistä ja jopa päälle virtsaamista. Eeri osoittaa kirjeensä opettajalle, jonka suhtautuminen on hänen kokemuksensa mukaan ollut riittämätöntä. Opettaja ei ole puuttunut kiusaamiseen, vaikka on ollut siitä tietoinen ja nähnyt sen tapahtuvan. Eeri kuvaa opettajan antaneen kiusaamiselle hiljaisen hyväksyntänsä ja poistuneen kiusaamistilanteista.

Alangon (2014) tutkimuksen mukaan useat sateenkaarinnuoret kokevat, että opettajat eivät ole osanneet auttaa nuoria kiusaamiseen ja ahdisteluun liittyvissä tilanteissa. Iso osa kyselyyn vastanneista nuorista ilmoitti, että kiusaamistilanteisiin ei ollut puututtu lainkaan. Cantell (2010) toteaa kiusaamisen, sen havaitsemisen ja siihen puuttumisen olevan suuri haaste kouluyhteisöissä. Kiusaaminen vaikuttaa vakavasti sekä oppilaisiin että oppilaan vanhempiin ja koulun

⁷ Tieto poistettu tunnustusriskin vuoksi.

henkilökuntaan. Kiusaamisen jatkumisen kannalta opettajan väliintulo on tärkeässä asemassa, ja tutkimusten mukaan opettajat itse pitivät kiusaamiseen puuttumista tärkeänä (Cantell, 2010).

Eerin kuvauksen mukaan opettajan suhtautumisen on ollut välinpitämätöntä ja asiatonta. Kun muut oppilaat ovat vetäneet Eeriä hiuksista, on opettaja neuvonut Eeriä leikkaamaan hiuksensa lyhyeksi sen sijaan, että olisi puuttunut kiusaamiseen. Lisäksi opettaja on estänyt Eerin lähestymisyrietykset eikä ole tarjonnut apuaan. Opetus- ja kulttuuriministeriön (2018) raportissa todetaan, että syytä kiusaamiseen puuttumiselle on olemassa useita. Yksi syy on usein se, että kouluissa ja oppilaitoksissa ei ole määritetty yhtenäisiä käytäntöjä ja resursseja kiusaamiseen puuttumiseen. Lisäksi tutkimuksissa on havaittu, että kiusaamistilanteissa opettajien toimintaan vaikuttavat myös oppilaihin liittyvät yksilölliset tekijät. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2018.) Alangon (2014) mukaan useat sateenkaarinuoret kokevat opettajien jollain tavalla syyttäneen heitä itseään siitä, että he ovat tulleet kiusatuksi.

Eerin tavoin myös Toive on kokenut, että hänen kohtaamaansa kiusaamiseen ei ole suhtauduttu vakavasti. Toive kuvaa opettajan ja kiusaamistilanteessa mukana olleiden oppilaiden välistä keskustelutilannetta seuraavalla tavalla:

”Tästä sitten seurasi puhuttelu, mutta en itkultani osannut kertoa tapahtumia omalta kannaltani, etkä sitten välittänyt kuunnella niitä ollenkaan, ja päädyit lopputulokseen, että olin panettelija.” (Toive, 27–30 vuotta.)

Etna muistelee kirjeessään yläkouluaikojaan sekä sitä, miten huonosti hän murrosikäisenä voi, ja miten hän yritti lähestyä opettajaa toivoen keskusteluapua:

”Sinä suljit silmäsi voinniltani, vaikka siitä joskus sanoinkin ääneen Sinulle. Olisin toivonut ymmärrystä ja myötätuntoa sekä keskustelua, koska tuolloin olin aivan yksin asian kanssa. En syytä Sinua, sillä tuon aikaiset tapahtumat ovat vahvistaneet minua ihmisenä valtavasti.” (Etna, 23–26 vuotta.)

Etnan kirjeestä käy ilmi, että tästä huolimatta hän on jäänyt yksin mieltään painaneiden asioiden kanssa. Alangon (2014) mukaan erityisesti sateenkaarinuoret kohtaavat haasteita pyrkiessään luomaan positiivista minäkuvaa omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla on keskimäärin muita nuoria enemmän mielenterveyteen liittyviä ongelmia. On tärkeää, että nuorilla on mahdollisuus puhua moninaisuudesta asiallisesti ja kunnioittaen aikuisten kanssa (Taavetti ym., 2020).

Laine kirjoittaa kohdanneensa epäoikeudenmukaista kohtelua opettajien suunnalta:

”Opettajat eivät enää syrji minua eivätkä hauku. ... Olen (nykyisessä koulussa) saanut tuoda mielipiteeni esiin siitä, etten tahdo tulla jaetuksi tyttö/poika⁸porukkaan ja minusta käytetään haluamaani nimeä ilman ylimääräisiä jälki-istuntoja tai vakavia keskustelutuokioita. ... Nyt sille voikin jo vähän nauraakkin kun muistelee kaikkia opettajien tekemiä perättömiä lastensuojeluilmoituksia, jälki-istuntoja joiden perusteluna on pyyntö käyttää eri nimeä ja luokasta poistot ja arvosanojen tavallinen laskeminen pelkästään siksi että opettajan näkökulma minuun on niin mustavalkoinen.” (Laine, 15–18 vuotta.)

Laine kertoo kokeneensa tilanteita, joissa opettajat ovat syrjineet ja kohdelleet häntä epäoikeudenmukaisesti. Hän kertoo opettajien tehneen perättömiä lastensuojeluilmoituksia, saaneensa jälki-istuntoa ja joutuneensa keskustelutuokioihin siksi, että hän on pyytänyt opettajia kutsumaan häntä eri nimellä. Hän kertoo myös vastustaneensa sukupuolen mukaan tehtyjä ryhmäjätköjä. Laine arvelee opettajan mustavalkoisen ajattelutavan olleen syy myös sille, että hän on tullut poistetuksi luokasta ja hän on saanut alempia arvosanoja. Laine toteaa pystyvänsä nykyisin nauramaan kyseisille asioille.

Lapset ja nuoret kohtaavat peruskoulunsa aikana joukon erilaisia opettajia. Erityisesti yläkoulussa opettajat jakautuvat oppiaineiden mukaan, ja oppilaalla saattaa olla yhtä monta opettajaa kuin opetettavia aineita. Joidenkin vastaajien kirjeet pitivät sisällään kuvauksia useista opettajakokemuksista. Kuura on kohdistanut oman kirjeensä suvaitsevaksi kokemalleen opettajalle, mutta kertoo kirjeessään kokemuksensa toisesta yläkouluaikaisesta opettajasta:

”Toisin kuin erään kollegasi oppitunneilla. Hänen tunneillaan en ikinä viitannut, ja jos jouduin vastaamaan johonkin, ahdistus ja stressi valtasivat mieleni. Hänen tuomitseva katse ja alentava käytös saivat minut tuntemaan oloni alempiarvoiseksi. ... Mutta niin valitettavaa kuin se onkin, jotkut eivät anna kaikkien kukkien kukkia.”
(Kuura, 19–22 vuotta.)

Kuura kertoo kirjeessään, miten opettajan käytös ja suhtautuminen vaikuttivat hänen tuntiaktiivisuuteensa negatiivisesti. Opettaja ja tämän käytös vaikuttivat olleen pääasiallinen syy sille, miksi Kuura ei omien sanojensa mukaan oppituntien aikana viitannut ja tunneilla puhuminen tuntui hänestä ahdistavalta ja stressaavalta. Hän kuvaa opettajan katseen olleen tuomitseva ja

⁸ Tieto muutettu tunnistoriskin vuoksi.

käytöksen alentavaa, mikä on aiheuttanut Kuurassa tunteen siitä, että hän on muita alempiarvoisempi. Kuuran toteamus siitä, että ”*jotkut eivät anna kaikkien kukkien kukkia*” viittaa Kuuran kokemukseen siitä, että kaikki opettajat eivät suhtaudu moninaisuuteen koulussa positiivisesti.

”Ehkä et ymmärtänyt tai tiennyt kuinka voisit auttaa tai olla tukena. Ehkä Sinä halusit olla läsnä, mutta et tiennyt kuinka. ... Haluan uskoa, että näin on päässyt käymään tietämättömyyden ja huomaamattomuuden vuoksi. Toivoisin, että kaikille opettajille annettaisiin esimerkkejä siitä, mikä saattaisi viitata lapsen pahoinvointiin ja opetettaisiin sensitiivisyyttä huomaamaan lapsen epätoivoiset avunhuudot.”
(Etna, 23–26 vuotta.)

Etnan kokemus opettajan kyvyttömyydestä ei ole sävyltään varsinaisesti negatiivinen, mutta antaa kuvan niistä puutteista, joita opettajien ammattitaidoissa voi olla. Etna kertoo ymmärtävänsä opettajaa siitä huolimatta, että hän ei saanut opettajalta toivomaansa tukea. Ilmaisullaan: ”*Ehkä sinä halusit olla läsnä, mutta et tiennyt kuinka*” Etna pohtii mahdollisuutta, että pohjimmiltaan opettajalla on voinut olla halu olla läsnä ja auttaa. Hän myös arvelee, että opettajalla ei ole ollut riittäviä tietoja ja taitoja kyseisten asioiden huomaamiseen tai käsittelemiseen. Etna toivoo opettajille annettavan enemmän esimerkkejä siitä, miten oppilaita on mahdollista auttaa vaikeissa tilanteissa. Alangon (2014) mukaan jopa 70 prosenttia hänen tutkimukseensa osallistuneista sateenkaarinuorista kertoi kokevansa, että he eivät voi puhua luottamuksellisista asioista opettajansa kanssa. Nuoret ovat epävarmoja opettajiensa lähestymisestä, sillä he pelkäävät tulevansa opettajan torjumaksi. (Alanko, 2014.)

6.3.2 Positiiviset opettajakokemukset

Monet nuoret kirjoittavat peruskouluaikeisista opettajistaan myös positiivisia kokemuksia. Tutkimustuloksista käy ilmi, että parhaimmillaan opettaja voi olla nuorelle aikuinen, jonka kanssa nuoren on mahdollista keskustella seksuaalisuuteen ja sukupuoleen liittyvistä teemoista. Nuoret kertoivat kohdanneensa opettajia, jotka suhtautuivat erilaisuuteen arvostavasti ja hyväksyvästi. Kirjeissä opettajia myös kiitettiin kiusaamiseen puuttumisesta, tuen antamisesta ja esimerkkinä toimimisesta. Omien vanhempien lisäksi opettaja voi olla nuoren elämässä tärkeä aikuinen, jonka suhtautuminen nuoren sateenkaarevuuteen saattaa olennaisesti vaikuttaa nuoren kehitykseen ja kasvuun (Taavetti ym., 2020).

Viima ja Kuura kertovat yläkouluaikeisten opettajien suhtautumisen olleen lämmintä ja kunnioittavaa:

”... kuuntelit kokemuksiani ja kohtelit lämpimästi ja samalla myös kunnioittaen vielä joutuessasi varmasti hämmäntävään tilanteeseen. Olit ensimmäinen aikuinen, kenelle sanoin omasta naiseudestani/miehuudestani⁹ ääneen, ja se tapa, millä hyväksyit minut ja kerroit tämän olevan aivan normaalia, antoi minulle paljon toivoa ja voimaa jaksaa eteenpäin.” (Viima, 19–22 vuotta.)

”Vaikka en koskaan sinulle mitään varsinaisesti paljastanutkaan, tiedän, että tiesit. Katseesi oli lempeä ja kertoi, että kaikki on ihan okei. On ihan okei olla juuri sellainen, kuin itse kokee olevansa.” (Kuura, 19–22 vuotta.)

Viima kertoo opettajan olleen ensimmäinen aikuinen ihminen, jolle hän kertoi omasta poikkeavasta sukupuoli-identiteetistään. Viima kuvaa opettajan suhtautumisen olleen hyväksyvä, ja reaktion positiivinen. Hän kuvaa opettajan suhtautumisen antaneen hänelle voimaa ja toivoa myös tulevaisuuteen. Kuura ei omien sanojensa mukaan paljastanut omaa sateenkaarevaa identiteettiään, mutta arvelee opettajan tienneen hänen erilaisuudestaan. Kuura kuvaa opettajan olleen lempeä ja luoneen tunteen siitä, että jokaisella on oikeus olla oma itsensä. Lehtosen (2003) mukaan opettajat muovaavat oman työnsä kautta koulun asenneilmapiiriä ja näyttävät esimerkkiä suhtautumisesta moniin asioihin.

”Haluan kuitenkin kiittää, että Sinä et ottanut minua silmätikukseni vaan kohtelit minua samoin kuin muita, vaikka välillä tein Sinunkin ajastasi vaikeaa. Kiitos, että yritit ymmärtää.” (Etna, 23–26 vuotta.)

Myös Etna kiittää opettajaa kirjeessään siitä, että hän on tullut kohdatuksi samalla tavalla kuin kaikki muut oppilaat. Etna arvelee olleensa ajoittain hankala oppilas, mutta kuvaa opettajan silti kohdelleen häntä tasavertaisesti ja yrittäneen ymmärtää. Kirjeessään Etna esittää opettajalle kiitoksen siitä, että opettaja ei ottanut häntä silmätikukseen.

Aineistossa esiin nousi paljon kokemuksia, joiden mukaan opettajat eivät ole puuttuneet kiusaamistapauksiin riittävästi. Leimun kokemus on päinvastainen. Kirjeessään Leimu esittää kiitoksen opettajalle, joka puuttui kiusaamiseen ja pyrki löytämään keinot kiusaamisen lopettamiseksi:

⁹ Tieto muutettu tunnustusriskin vuoksi.

”Haluan kiittää sinua siitä, että puutuit kiusaamiseen ja yritit saada sen loppumaan.” (Leimu, 23–26 vuotta.)

Kirjoittajat kuvaavat kirjeissään opettajia erilaisilla positiivisilla adjektiiveilla ja antavat opettajille teksteissään erilaisia rooleja. Laine kuvaa kirjeessään opettajaa sanoilla *mahtava, suvaitsevainen, suojelija* ja *ystävä*:

”Olen kiitollinen tuestasi, kun kukaan muu ei sitä antanut. ... Toivon sinulle hyvää ja toivon, että pysyt aina yhtä mahtavana ja suvaitsevana kaltaisiani sankareita kohtaan. ... Kiitos, että pidit minut pinnalla ja olit suojelija sekä ystävä, kun ketään muuta ei osannut niin toimia.” (Laine, 15–18 vuotta.)

Laine kertoo opettajan tukeneen häntä silloin, kun muut ihmiset eivät ole osanneet auttaa tai tienneet miten tulisi toimia. Hän kertoo toivovansa, että opettaja pysyy suvaitsevaisena ja mahtavana myös tulevaisuudessa. Ilmaisullaan *”kaltaisiani sankareita kohtaan”* Laine viittaa itseensä ja erilaisuuteensa.

”Olen kiitollinen siitä, että sain ilmaista itseäni luomalla ja että luit muun muassa kirjoittamiani tarinoita, sillä ne olivat yksi keinoistani etsiä itseäni.” (Puro, 23–26 vuotta.)

Laineen tavoin myös Puro kiittää opettajaansa siitä, miten tämä on antanut Puron ilmaista itseään luomisen keinoin. Puro kertoo tarinoiden kirjoittamisen olleen keino, jonka avulla hän käsittelee omaa identiteettiään. Opettaja on tukenut tätä prosessia lukemalla tarinoita ja antamalla näin oman hyväksyntänsä.

Kuura toteaa kirjeessään olleensa onnekas, sillä hän on saanut kasvaa hyväksyvien ihmisten ympäröimänä. Kuura kirjoittaa kirjeessään opettajalleen siitä, miten hän koki opettajan turvalliseksi ja ymmärtäväksi aikuiseksi, jonka oppitunneilla oli helppo olla:

”Olen ollut elämässäni todella onnekas, ja saanut elää ja opiskella sellaisten ihmisten ympärillä, jotka ymmärtävät ja hyväksyvät. Kaltaistesi opettajien ansiosta, on mahdollista tuntea olonsa turvalliseksi, vaikka ympärillä olisikin ilkeitä ihmisiä. ... Oppitunneillasi oli helppo hengittää. Uskalsin jopa olla aavistuksen aktiivisempi, kuin muilla oppitunneilla. ... Sinun tunneillasi ei tarvinnut pelätä epäonnistumista tai muista erottumista. Kaikki olivat samalla viivalla. Tai sellainen kuva minulle on ainakin jäänyt.” (Kuura, 19–22 vuotta.)

Kuura kuvaa oppitunneilla olleen ”helppo hengittää.” Opettajan ymmärtävä ja hyväksyvä asenne vaikuttivat myös Kuuran tuntiaktiivisuuteen, ja hän kertoo olleensa kyseisen opettajan tunneilla hieman aktiivisempi kuin muilla oppitunneilla. Epäonnistumista ei tarvinnut pelätä, ja oppilaat tulivat kohdatuiksi tasavertaisina.

Paju kertoo sateenkaarevana esikuvana toimineesta opettajastaan seuraavalla tavalla:

”Kiitos, kun uskalsit tulla kaapista meille oppilaille. Olit rohkea, kun uskalsit leikata hiukset ja vaihtaa tyylisi sellaiseksi kuin oikeasti olit. Sain sinusta rohkeutta ja voimaa olla juuri sellainen kuin olin ja olen edelleen. Vaikka monet oppilaat kiusasivat sinua ja haukkuivat, olit aina rauhallinen meidän edessämme ja jaksoit selittää yhä uudelleen ja uudelleen mitä se kaikki oikeastaan tarkoitti. Kiitos, kun jäit usein omalla tauollasi luokkaan juttelemaan minun ja muutaman muun oppilaan kanssa. Tunsin yhteenkuuluvuuden tunnetta. Olit myös ensimmäinen aikuinen elämässäni, kenellä oli samaa sukupuolta oleva kumppani ja lapsi. Näytit esimerkiksi, että minunkin on mahdollista perustaa perhe. ... Kiitos, kun olit roolimalli ja esimerkki rohkeudesta ja siitä, että vain olemalla oma itsensä on kykenevä antamaan itsestään eniten ja parhaimpia puolia toisille.” (Paju, 27–30 vuotta.)

Kirjeessään Paju kiittää opettajaansa useista eri asioista. Hän kiittää opettajaansa siitä, että tämä kertoi avoimesti omasta sateenkaarevasta identiteetistään ja homoseksuaalisuudestaan. Pajun kuvauksen mukaan opettaja on oppilaiden asenteista ja ennakkoluuloista huolimatta ollut oma itsensä, ja on ”yhä uudelleen ja uudelleen” ollut valmis kertomaan ja puhumaan seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Lisäksi Paju kiittää opettaja siitä, että opettaja on ollut valmis keskustelemaan oppilaiden kanssa omien taukojensa aikana. Lehtosen (2003) mukaan opettajien ja opiskelijoiden välillä tapahtuu monenlaista informaalia vuorovaikutusta. Opettajat osallistuvat vaihtelevasti opiskelijoiden keskusteluihin, ja osa opettajista rohkaisee aktiivisesti opiskelijoita kyseenalaistamaan perinteisiä ajatusmalleja. Alanko (2014) toteaa sateenkaarinuorten kokevan muita nuoria enemmän haasteita luodessaan omaa minäkuvaansa. Sateenkaarinuorilla on vain vähän positiivisia esikuvia.

Pajulle opettaja on toiminut tärkeänä esikuvana. Paju kuvaa kokeneensa opettajan kanssa yhteenkuuluvuuden tunnetta, ja opettajan toimineen hänelle roolimallina ja esimerkkinä. Lehtosen (2012) mukaan nuorten kokemusten perusteella ei-heteroseksuaaliset opettajat vaikuttavat peittelevän omaa identiteettiään enemmän kuin heteroseksuaaliset opettajat. Seksuaali- ja sukupuoli-

livähemmistöjen työelämäkokemuksia kartoittavan tutkimuksen mukaan kasvatusalalla työskentelevistä henkilöistä vain harvat kertoivat seksuaalisuudestaan opiskelijoille (Lehtonen, 2004; 2012). Pajun opettajan voidaan näin ollen katsoa edustavan vähemmistöä ei-heteroseksuaalisista opettajista, sillä hän on tehnyt tietoisin valinnan ja on avoimesti kertonut seksuaalisuudestaan oppilaille. Lehtosen (2012) mukaan seksuaalivähemmistöihin kuuluvat opettajat ovat herkempiä ja sensitiivisempiä koulussa esiintyvälle seksuaalisuuden moninaisuudelle.

6.4 Seksuaalinen ja sukupuolinen identiteetti kouluympäristössä

Tässä luvussa tarkastelen tuloksia, joissa sateenkaarinuoret kirjoittavat omasta identiteetistään, sen etsimisestä sekä siihen vaikuttaneista asioista ja tapahtumista. Ilmaukset pitävät sisällään kirjoittajien kuvauksia seksuaalisen ja sukupuolisen identiteetin etsimisestä ja löytämisestä sekä psyykkisestä hyvinvoinnista. Tutkimustuloksista käy ilmi, että nuorten peruskouluajalla kokemuksilla ja kohtaamisilla on vaikutusta siihen, miten avoimesti nuoret ilmaisevat itseään tai kertovat omasta seksuaalisesta tai sukupuolisesta identiteetistään koulussa. Tässä luvussa ilmevät seikat koskevat erityisesti kolmatta tutkimuskysymystäni, jonka tarkoituksena oli tarkastella sitä, miten koulukokemukset ovat vaikuttaneet sateenkaarinuorten identiteettiin ja sen kehittymiseen.

Tulokset osoittavat, että koulun ilmapiirillä, koulun sosiaalisilla suhteilla ja muiden ihmisten suhtautumisella voi olla vaikutusta nuorten psyykkiseen hyvinvointiin ja siihen, miten nuoret ilmaisevat itseään kouluympäristössä. Erityisesti koulussa tapahtuneella kiusaamisella ja syrjinnällä näyttää olevan vaikutusta nuorten psyykkiseen hyvinvointiin. Kaltiala-Heino, Ranta ja Fröjd (2010) toteavat, miten useiden tutkimusten ja kouluterveyskyselyiden mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret kärsivät ikätovereitaan useammin mielenterveyteen liittyvistä ongelmista.

Etna kertoo kirjeessään opettajalleen teini-iässä kokemastaan psyykkisestä pahoinvoinnista ja tunteiden kirjosta:

”Voin silloin äärettömän huonosti ja kun seksuaalinen suuntautumiseni tuli esille ja sana lähti kiertämään, lähtökohdat psyykkiseen parantumiseen olivat naurettavan huonot. ... Tuo kyseinen aika oli hyvin herkkä aikakausi. Teini-iän tuomat paineet ja tunnemyrskyt olivat vain pieni osa siitä mitä kävin läpi tuolloin.” (Etna, 23–26 vuotta.)

Etna kertoo kohdanneensa teini-ikäisenä paineita, ja hänen seksuaalisen suuntautumisensa paljastumisen pahentaneen tilannetta. Etnan mukaan sana hänen seksuaalisuudestaan ”lähti kiertämään.” Hän kutsuu kyseistä elämänvaihetta herkäksi aikakaudeksi, ja toteaa paineiden ja tunnemyrskyjen lisäksi käyneensä läpi myös muita vaikeita asioita. Myös Lehtonen (2007) toteaa identiteetin etsimisen vievän nuorelta paljon energiaa. Oman identiteetin etsiminen koetaan rasakaksi, ja se voi osaltaan vaikuttaa myös koulussa menestymiseen. Jos oman seksuaalisuuden paljastamiseen liittyy muiden hyväksymätöntä asennetta ja sosiaalisia ongelmia, voi opiskeluun keskittyminen olla vaikeaa.

Toive kertoo kirjeessään koulukiusaamisen vaikuttaneen osaltaan siihen, miten hän on kokenut ulkopuolisuuden ja yksinäisyyden tunteita myös aikuisena:

”Kuitenkin vielä näin x-vuotiaana¹⁰, olevinaan jonkinlaisena aikuisena¹¹ joudun painimaan ihmisiin luottamisen kanssa. Liian helposti vetäydyn siihen samaan teiniä oppimaan rooliin, vaikkei se enää tarjoa suojaa, vaan estää mua olemasta oma itseni niillekin ihmisille, jotka haluaisin päästää lähelleni. Kannan edelleenkin sitä ulkopuolisuuden tunnetta, yksinäisyyttä ja fyysisen läheisyyden tarvetta, jota sosiaalisista tilanteista kuormittuminen, epävarmuus ja tämä huono selviytymismekanismi on mut vanginnut. En ole katkera, mutta halusin käyttää tämän tilaisuuden kertoa mitä seurauksia kiusaamisesta voi olla. Myöskin nyt mun mielenterveysongelmat johtuu erittäin monen asian yhdistelmästä, eikä pelkästään näistä tapahtumista, mutta se on yksi merkittävä tekijä sosiaalisten suhteiden muodostamisen kannalta.” (Toive, 27–30 vuotta.)

Toive reflektoi itseään ja arvelee kiusaamistaustan vaikuttavan edelleen siihen, miten hän muodostaa sosiaalisia suhteita ja kohtaa ihmisiä. Hän kuvaa olevansa edelleen epävarma, kuormittuvansa helposti ja kaipaavansa fyysistä läheisyyttä. Toive toteaa mielenterveysongelmien olevan useiden asioiden summa, mutta arvelee koulukiusaamisen olevan yksi vaikuttava tekijä. Hän kuitenkin uskoo kouluaikeisten tapahtumien olevan merkittäviä erityisesti sosiaalisten suhteiden muodostamisen kannalta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistönuoret kohtaavat ikätoveriaan useammin väkivaltaa ja syrjintää, ja tämä puolestaan on yhteydessä heidän psyykkiseen hyvinvointiinsa (Alanko, 2014). Taavetin ja kumppaneiden (2020) mukaan ryhmään kuulumisen ja hyväksytyksi tuleminen vaikuttavat itsetunnon kehittymiseen nuoruudessa.

¹⁰ Tieto poistettu tunnistriskin vuoksi.

¹¹ Tieto poistettu tunnistriskin vuoksi.

Kokemukset voivat vaikuttaa luottamuksellisten ihmissuhteiden solmimiseen myös myöhemässä elämässä.

Myös Kaltiala-Heino ja kollegat (2010) toteavat, että koulukiusaamisen uhriksi joutuminen voi aiheuttaa psyykkistä oirehdintaa. Kiusaamista käsittelevien poikkileikkaustutkimusten mukaan kiusaamisen uhriksi joutuminen voi aiheuttaa esimerkiksi psykosomaattisia oireita, heikkoa itsetuntoa, masennus- ja ahdistuneisuusoireita ja itsetuhoisuutta. Cantell (2010) toteaa ulkopuolisuuden kokemuksen olevan niin voimakas ja raskas, että se voi seurata ihmistä läpi elämän.

Tutkimukseeni osallistuneista nuorista viisi kertoi paljastaneensa oman vähemmistöryhmään kuulumisensa jossain vaiheessa peruskoulua, neljä kertoi salanneensa sen, ja kaksi vastaajista ei tuonut asiaa omassa kirjeessään ilmi (ks. Kuvio 5). Aineistoni tulokset eroavat yleisestä linjasta, sillä Lehtosen (2014) mukaan enemmistö ei-heteroseksuaalisista nuorista ja transsukupuolisista nuorista salaa tai jättää kertomatta omasta identiteetistään kouluympäristössä. Kertomattomuuden taustalla on pelko epäoikeudenmukaisesta kohtelusta ja kiusatuksi tulemisesta. (Lehtonen, 2014.) Tulokset ovat selitettävissä aineiston pienellä koolla, ja suuremmassa aineistossa tulokset voivat jakautua enemmän.

Suurin osa tutkimukseeni osallistuneista nuorista tiesi jo peruskouluikäisenä kuuluvansa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Osa vastaajista kirjoitti kirjeissään siitä, miten heillä oli tunne omasta erilaisuudestaan jo varhaisessa vaiheessa. Monet eivät osanneet antaa tunteelle asiaankuuluvaa kuvausta tai nimitystä.

Taimi tarkastelee identiteetin paljastamista kaikkien sateenkaari-ihmisten näkökulmasta:

”Itse olen huomannut sen, että moni kuka on sateenkaari-ihminen ei halua kertoa siitä yleensä edes peruskoulun lopussa, koska he eivät yleensä ole varmoja siitä. Itse en koskaan kokenut mitään negatiivisia puolia siitä että pidän miehistä, mutta se enimmäkseen johtuu siitä etten kertonut siitä kenellekään.” (Taimi, 15–18 vuotta.)

Omien kokemustensa pohjalta Taimi nimeää yhdeksi identiteetistä kertomatta jättämisen syyksi sen, että monet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset eivät ole täysin varmoja omasta identiteetistään. Hän toteaa myös itse jättäneensä kertomatta omasta homoseksuaalisuudestaan peruskoulussa, ja arvelee kertomatta jättämisen suojanneen häntä negatiivisilta seurauksilta. Alangon (2014) tutkimuksessa suuri osa vastanneista sateenkaarinuorista uskoi,

että kouluympäristön asenteilla on vaikutusta siihen, miten avoimesti vähemmistönuoret kertovat omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan tai sukupuoli-identiteetistään. Tutkimukseen osallistuneista nuorista 75 prosenttia kertoi salanneensa oman suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä opettajalta. Koulutovereilta asian kertoo salanneensa puolet vastaajista.

Taimin tavoin myös transsukupuolinen Kuura arvelee kertomattomuuden suojanneen häntä kiusaamiselta:

”Toki uskon, että mikäli olisin tullut kaapista yhtään aikaisemmin, kiusaaminen olisi ollut vahvasti läsnä. Mistä päästäänkin siihen, että ehkä tämä onkin se syy, miksi en uskaltanut tutkia, kuka oikeasti olen.” (Kuura, 19–22 vuotta.)

Kuura kertoo kirjeessään salanneensa oman identiteettinsä peruskoulun aikana. Kuura arvelee, että jos hän olisi paljastanut oman identiteettinsä aikaisemmin, olisi kiusaamista todennäköisesti tapahtunut enemmän. Hän myös reflektoi omaa toimintaansa ja toteaa, että kiusatuksi tulemisen pelko on vaikuttanut siihen, miksi hän ei ole uskaltanut tutkia omaa identiteettiään tarkemmin. Alanko (2014) toteaa seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin salaamisen perustuvan itsesuojeluun. Omasta identiteetistä kertomisen pelätään aiheuttavan kiusaamista, syrjintää ja väkivaltaa. Pelko on aiheellinen, sillä jopa 82 prosenttia transidentiteetin omaavista vastaajista ilmoitti kohdanneensa koulussa toisinaan tai usein asiatonta kohtelua, kiusaamista ja syrjintää.

Transsukupuolisiksi itsensä kuvaavat Puro kirjoittaa tienneensä omasta poikkeavasta sukupuoli-identiteetistään jo varhain. Hän toteaa, että peruskouluikäisenä hän ei osannut kuvata omaa erilaisuuttaan tai antaa sille asianmukaisia termejä:

”Tiesin jo peruskoulussa, etten ollut hetero ja koitin myös leikitellä sukupuoleni ilmaisulla, vaikken silloin tuntenutkaan termejä. ... Olisin toivonut, että koulussa olisi käsitelty vähemmistöihin liittyviä asioita tarkemmin, sillä olisin voinut jo nuorempana tajuta, ettei minun ole pakko kutsua itseäni naiseksi tai yrittää olla naisellinen, jos se ei sopinut minäkuvaani. Taisin jo peruskoulussa kärsiä siitä, sillä yritin samaan aikaan olla todella naisellinen/miehinen¹² sekä tehdä eron oman itseni ja feminiinisuuden/maskuliinisuuden¹³ välille, sillä sen esiintymismuodot ympärilläni tuntuivat minusta jo silloin oudoilta. ... En vielä ollut peruskoulussa edes

¹² Tieto muutettu tunnustusriskin vuoksi.

¹³ Tieto muutettu tunnustusriskin vuoksi.

tajunnut kuinka erilainen olinkaan. Tiesin vain, että jo joskus ala-asteella olin ajatellut, että voisin ihastua joko poikaan tai tyttöön sukupuoleen katsomatta.” (Puro, 23–26 vuotta.)

Puro kertoo leikitelleensä sukupuolensa ilmaisulla jo peruskouluikäisenä ja kertoo kokeneensa perinteiset sukupuolinormit itselleen vieraiksi. Hän kertoo yrittäneensä elää ylhäältä asetettujen normien mukaisesti, vaikka ne eivät vastanneet hänen minäkuvaansa. Puro kirjoittaa pohtineensa myös omaa seksuaalisuuttaan jo alakouluikäisenä. Hän kertoo jo tuolloin ymmärtäneensä, että voi ihastua ihmisiin sukupuolesta riippumatta. Alangon (2014) tutkimuksen mukaan suuri osa transsukupuolisista ihmisistä löytää trans-käsitteen kuvaamaan omaa sukupuolista kokemistaan jo ennen aikuisikää.

Puron tavoin myös Toive on yrittänyt istua sukupuolirooleihin, vaikka ei kokenut niitä osaksi omaa identiteettiään. Hän toteaa suoriutuneensa sukupuolirooleissa heikosti, ja arvelee ajoittaisen sosiaalisen taitamattomuutensa vaikuttaneen asiaan:

”... mulla oli huono sosiaalinen silmä ja yritin pakolla olla tytön/pojan¹⁴ sosiaalisessa roolissa huonolla menestyksellä.” (Toive, 27–30 vuotta.)

Kuura kirjoittaa kokeneensa sukupuolittuneet nimitykset ärsyttäväiksi:

”Varsinkin lukioaikana, kun transsukupuolisuus nousi esiin omassa päässäni, niin sanottu ”tytöttely/pojittelu¹⁵” ärsytti todella paljon. Muistan kyllä inhonneeni tätä jo ala- ja yläasteella, vaikka en silloin olekaan vielä tiedostanut sukupuoli-identiteettiäni mieheksi. Jotenkin se on jo nuorempana särähtänyt korvaan, että tämä ei nyt oikein kuulosta oikealta. Siihen aikaan ei vain ole tiennyt, mistä voisi olla kyse.” (Kuura, 19–22 vuotta.)

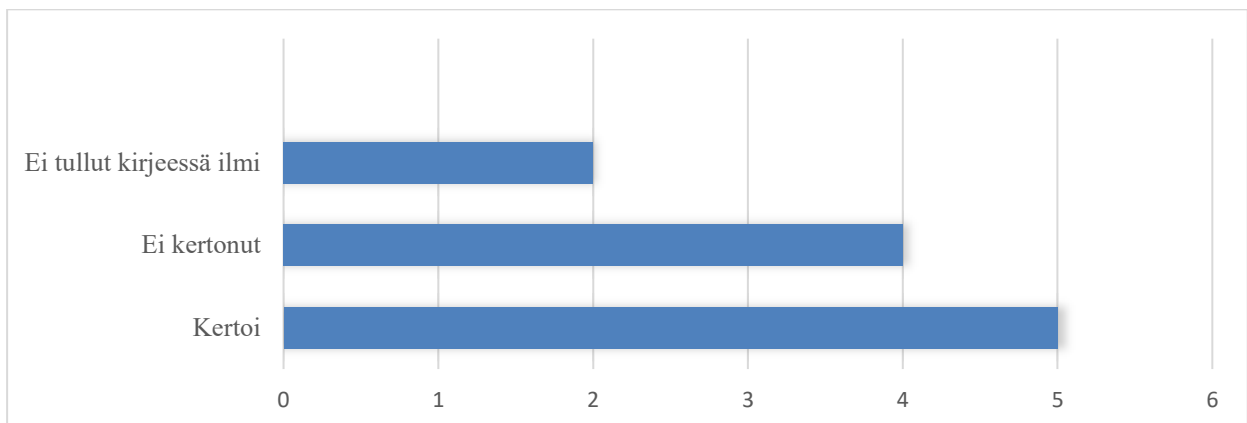
Erityisesti Kuura mainitsee sukupuolittavien nimitysten ärsyttäneen häntä lukioikäisenä, kun hän oli tullut tietoiseksi omasta transsukupuolisuudestaan. Hän kertoo asian ”särähtäneen korvaan” jo ylä- ja alakouluikäisenä, jolloin hän ei omien sanojensa mukaan tiedostanut omaa sukupuoli-identiteettiään. Näin ollen hän ei osannut nimetä niitä syitä, jotka aiheuttivat sukupuolittavista nimityksistä aiheutuneet ärsyyntymisen tunteet.

¹⁴ Tieto muutettu tunnistriskin vuoksi.

¹⁵ Tieto muutettu tunnistriskin vuoksi.

”Koen kuitenkin, ettei peruskoulu ole vaikuttanut kovinkaan paljoa päätöksiini tai siihen, millainen olen ollut. Toki sehän on selvää, että jos tällaisista asioista olisi puhuttu aikaisemmin, olisin varmasti alkanut aiemmin miettimään omaa sukupuoli- ja seksuaalista suuntautumistani. Tästä voikin tehdä sen päätelmän, että ehkä lasten ja nuorten olisi hyvä tietää, että on ihan normaalia tuntea esimerkiksi ihastusta samaa sukupuolta kohtaan tai kokea olevansa syntynyt väärään sukupuoleen.” (Kuura, 19–22 vuotta.)

Kuuran arvion mukaan peruskoululla ei ole vaikuttanut merkittävästi hänen päätöksiinsä tai siihen, miten hän on ilmaissut itseään. Hän toteaa, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta koskevia teemoja olisi hyvä opettajaa lapsille ja nuorille enemmän. Hän arvelee, että jos hän itse olisi saanut seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta koskevaa tietoa aikaisemmin, olisi hän saattanut herätä pohtimaan omaa seksuaalista suuntautumistaan ja sukupuoltaan varhaisemmassa vaiheessa.

Kuvio 5. Seksuaali- tai sukupuolivähemmistöidentiteetin paljastaminen kouluympäristössä.

7 Pohdinta

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli saada tietoa sateenkaarinuorten koulukokemuksista ja opettajakokemuksista. Tässä luvussa tarkastelen tutkimuksen päätuloksia, teen niiden pohjalta johtopäätöksiä ja pohdin tutkimuksen onnistumista, eettisyyttä ja luotettavuutta, hyödynnettävyyttä ja mahdollisia jatkotutkimuksia.

7.1 Tulosten yhteenveto

Tutkimuksen väljästä kysymystenasettelusta johtuen vastaukset olivat keskenään erilaisia. Kirjoittajilla oli mahdollisuus tarkastella asioita henkilökohtaisista ja persoonallisista lähtökohdista käsin. Tutkimukselle asetettiin kaksi tutkimuskysymystä, jotka käsitelivät sateenkaarinuorten koulukokemuksia sekä kokemuksia opettajista. Tutkimusaineiston pohjalta muodostui myös kolmas tutkimuskysymys, joka käsittelee sateenkaarinuorten identiteettiä kouluympäristössä. Tutkimuskysymysten ja tutkimustulosten pohjalta analyysissa muodostui neljä pääteemaa: 1. Kokemukset opettajista, 2. Kokemukset opetuksesta ja koulun toimintatavoista, 3. Kokemukset kiusaamisesta ja syrjinnästä ja 4. Kokemukset sateenkaarevasta identiteetistä kouluympäristössä (ks. Kuvio 4, s. 37).

Tutkimustulokset osoittavat, että nuorten kokemuksen mukaan peruskoulu pitää sisällään monia toimintatapoja, jotka asettavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret eriarvoiseen asemaan. Koulun ilmapiiri koetaan heteronormatiiviseksi. Koulu pitää hetero-oletusta yllä esimerkiksi sukupuolittuneiden ryhmäjakojen ja nimittelyjen kautta. Erään kirjoittajan mukaan sukupuoli vaikuttaa myös esimerkiksi liikuntatuntien lajivalintoihin, ja tytöiltä ja pojilta odotetaan liikunnassa erilaisia taitoja ja asioita. Sama ilmiö toistui myös Bergin ja Kokkosen (2020) tutkimuksessa, jossa nuoret kertoivat kokevansa koulun liikunnanopetuksen pitävän sisällään sukupuolittuneita lajivalintoja. Erityisesti tyttöjen ei nuorten mukaan oleteta hallitsevan tiettyjä urheilulajeja.

Tulosten mukaan koulun seksuaalikasvatuksessa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta ei otata riittävän hyvin huomioon. Nuorten mukaan seksuaalikasvatus kietoutuu pitkälti heteroseksuaalisuuden ympärille, ja seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta käsitellään peruskoulun opetuksessa liian vähän. Seksuaalikasvatuksessa vähemmistöt mainitaan vain ohimennen. Myös aiemmissa tutkimuksissa nuoret ovat kokeneet, että seksuaalikasvatuksessa su-

kupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta ei käsitellä riittävästi (Taavetti ym., 2013). Erityisesti transsukupuoliset nuoret kokevat, että koulu ei tarjoa sukupuolen moninaisuudesta mitään tietoa (Suhonen, 2014).

Nuoret kertovat toivovansa, että moninaisuutta käsiteltäisiin koulun opetuksessa enemmän. Monet kirjoittajat arvelevat, että tietoisuuden lisääminen koulun opetuksessa voi auttaa identiteettinsä kanssa kamppailevaa nuorta löytämään ja hyväksymään oman identiteettinsä varhaisemmassa vaiheessa. Nuoret kertovat toivovansa, että nykypäivänä koulussa erilaiset lapset ja nuoret saavat toteuttaa itseään haluamallaan tavalla. Cantellin (2010) mukaan peruskoulussa vietettävät vuodet ovat merkityksellisiä identiteetin rakentumisen kannalta. Koulun henkilökunnan käyttäytyminen ja suhtautuminen vaikuttavat seksuaalisen ja sukupuolisen identiteetin kehittymiseen.

Jokelan ja kollegoiden (220) mukaan sateenkaarinnuoret saavat osakseen monimuotoista kiusaamista ja syrjintää. Kiusaamisen ja syrjinnän kokemukset toistuivat myös tässä tutkimuksessa. Nuoret kertoivat kokeneensa kiusaamista sekä fyysisellä että henkiselä tasolla. Nuoret kertoivat erilaisista fyysisen väkivallan muodoista: potkimisesta, lyömisestä, tönimisestä, hiuksista vetämisestä, sylkemisestä ja päälle virtsaamisesta. Kiusaamista on tapahtunut myös nimittelyn, huutelun, selän takana puhumisen ja ulkopuolelle jättämisen muodossa. Nuoret kertoivat kokeneensa myös yksinäisyyden tuntemuksia. Näitä tuloksia tukevat myös vuoden 2019 kouluterveyskyselyn tulokset, joiden mukaan sateenkaarinnuoret kokevat muita nuoria useammin seksuaalista häirintää ja fyysistä väkivaltaa (Jokela ym., 2020).

Nuorten mukaan seksuaalisen tai sukupuolisen suuntautumisen paljastaminen kouluyhteisössä aiheuttaa kiusaamista ja syrjintää. Osa nuorista kertoi säästyneensä kiusaamiselta, mutta sen arveltiin johtuneen oman identiteetin piilottamisesta kouluympäristössä. Nuoret arvelevat, että oman sateenkaarevan identiteetin paljastaminen voi aiheuttaa kiusaamista. Myös Kiilakoski (2012) toteaa, että aiempien tutkimusten mukaan ei-heteroseksuaaliset nuoret piilottelevat omaa identiteettiään kouluyhteisössä, koska pelkäävät leimautuvansa ja tulevansa kiusatuksi.

Koulun rakenteiden lisäksi tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita siitä, millaisia kokemuksia sateenkaarinnuorilla on peruskouluaikaisista opettajistaan. Tutkimuksessa opettajakokemukset näyttäytyivät moninaisina, ja nuoret nimesivät opettajille erilaisia rooleja. Opettajakokemukset näyttäytyivät kirjeissä hyvin kaksijakoisina, minkä vuoksi opettajia koskevat kokemukset on jaettu negatiivisiin ja positiivisiin kokemuksiin. Neutraaleja opettajakokemuksia kirjeissä ei

mainittu, vaikka todennäköisesti kaikki nuoret ovat myös sellaisia peruskouluaikeinaan kokee-
neet. Tehtävänanto on herättänyt kirjoittamaan niistä opettajista, joihin liittyy erityisiä koke-
muksia ja muistoja.

Negatiivisissa opettajakokemuksissa korostuu kokemukset siitä, että opettajilla ei koeta olevan
riittäviä tietoja ja taitoja seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kohtaamiseen. Useim-
mat opettajat eivät tiedä, miten itsensä kanssa kamppaileva nuori tulee kohdata tai miten ahdis-
tunutta nuorta voi auttaa. Opettajilla ei ole riittäviä taitoja vastata seksuaali- ja sukupuolivä-
hemmistönuorten tarpeisiin. Opettajien käytös on koettu ajoin epäammattimaiseksi, ja opettajat
ovat ylläpitäneet käytänteitä, jotka asettavat vähemmistönuoret epätasa-arvoiseen asemaan.
Nuoret myös kokevat, että opettajat eivät ole osanneet tai halunneet puuttua kiusaamistilantei-
siin riittäväällä vakavuudella. Myös Alangon (2014) tutkimuksen mukaan opettajilla ei ole riit-
täviä taitoja auttaa nuoria kiusaamis- ja ahdistelutilanteissa. Taavetin (2015) mukaan nuoret
kokevat, että opettajat eivät näe tai halua nähdä kiusaamista, ja kiusaamiseen ei puututa.

Useimmilla nuorilla on peruskoulusta myös positiivisia opettajakokemuksia. Nuoret kuvaavat
opettajia positiivissävytteisillä adjektiiveilla tai nimityksillä, esimerkiksi sanoilla *mahtava*, *su-
vaitseva*, *suojelija* ja *ystävä*. Tulosten mukaan nuoret ovat kohdanneet koulussa opettajia, jotka
ovat olleet valmiita keskustelemaan ja tukemaan nuoria seksuaalisuutta ja sukupuolta koske-
vissa asioissa. Oppilaalle opettaja voi olla ensimmäinen aikuinen, jolle kertoa omasta sateen-
kaarevasta identiteetistä. Opettajan positiivinen ja hyväksyvä asenne on auttanut nuoria identi-
teetin hyväksymisessä. Hyväksyvien ja oppilaita tasa-arvoisesti kohtelevien opettajien oppitun-
nit koetaan mukaviksi, mikä vaikuttaa tuntiaktiivisuuteen ja tunnilla viihtyvyyteen. Nuoret
muistavat positiivisessa valossa ne opettajat, jotka ovat puuttuneet tai yrittäneet puuttua kiusaa-
miseen.

Tutkimuksen kolmas tutkimuskysymys koskee sateenkaarinnuorten identiteettiä ja sitä, miten
nuoret ovat rakentaneet sitä kouluympäristössä. Tulosten mukaan koulu näyttäytyy seksuaali-
ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville nuorille vaikeana ympäristönä, jossa oman sateenkaa-
rean identiteetin ilmaiseminen ei ole yksinkertaista. Koulun heteronormatiiviset toimintatavat
aiheuttavat sukupuolen tai seksuaalisuuden kanssa kamppailevalle oppilaalle sopeutumisasi-
keuksia, ja usein lapsi tai nuori pyrkii noudattamaan ylhäältä asetettuja normeja siitäkin huoli-
matta, että ne ovat ristiriidassa oman kokemusmaailman ja tarpeiden kanssa.

Tässä tutkimuksessa suurin osa vastaajista on kertonut omasta seksuaalisesta tai sukupuolisesta identiteetistä avoimesti jossain vaiheessa peruskoulua. Tulos poikkeaa aiemmista tutkimuksista, sillä aiempien tutkimusten mukaan suurin osa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista piilottaa oman identiteettinsä kouluympäristössä (mm. Taavetti ym., 2013; Lehtonen, 2014). Tässä tutkimuksessa ne nuoret, jotka eivät paljastaneet omaa identiteettiään koulussa, pelkäsivät kertomisen aiheuttavan kiusaamista ja syrjintää. Lisäksi nuoret nimesivät kertomattomuuden syyksi sen, että peruskouluiässä omasta identiteetistä ollaan vielä epävarmoja. Lapsella tai nuorella saattaa jo varhaisessa vaiheessa olla aavistus omasta seksuaali- tai sukupuoli-identiteetistä, mutta tunteelle on vaikea antaa asianmukaista kuvausta tai termiä.

7.2 Johtopäätökset ja pohdinta

Kirjoittajien kokemuksissa korostui ajatus siitä, miten suurin osa peruskoulun opettajista ei ole osannut kohdata seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia nuoria. Joissain kokemuksissa nuoret kertoivat uskovansa, että opettajilla on pohjimmiltaan ollut aito halu auttaa ja olla nuorten tukena, mutta heillä ei ole ollut tarvittavia tietoja siitä, miten heidän olisi pitänyt toimia. Kokemukset opettajien osaamattomuudesta kohdata moninaisuutta eivät olleet riippuvaisia vastaajien iästä, vaan samankaltaisista kokemuksista kertoivat sekä nuorimpaan että vanhimpaan ikäryhmään kuuluvat henkilöt. Nuorimpaan ikäluokkaan (15–18 vuotta) kuuluvat vastaajat ovat voineet kirjoittamishetkellä käydä peruskoulua. Näin ollen voidaan todeta, että pyrkimys seksuaali- ja sukupuolitietoiseen opetukseen ei ainakaan toistaiseksi ole kaikilta osin onnistunut.

Seksuaali- ja sukupuolitietoisien opetuksen saamiseksi asiakirjoista osaksi kouluna arkea ja opettajien käytänteitä vaatii lisää työtä. Koulun heteronormatiivisuutta tulee pyrkiä tietoisesti purkamaan. Tämä vaatii oivalluksen siitä, millä kaikilla tasoilla heteronormatiivisuutta kouluympäristöissä rakennetaan. Uskon, että näiden tasojen löytämiseksi tarvitaan lisätutkimusta, joka keskittyy tarkastelemaan koulun sukupuolittuneita ja seksualisoituneita normeja. Asiaa on mahdollista tarkastella joko opettajien tai oppilaiden näkökulmista – tai molempien näkökulmat huomioon ottaen. Myös vähemmistönuorten ja koulun opettajien välisiä opettajaoppilassuhteita tutkimalla voidaan saavuttaa lisätietoa siitä, miten opettajien tietoisuutta ja osaamista moninaisuuteen liittyen voidaan tukea ja lisätä.

Aineistossa yllättävää oli se, miten paljon kirjeet sisälsivät kuvauksia kirjoittajien identiteetistä ja sen etsimiseen liittyvistä prosesseista. Tämä oli mielestäni äärimmäisen mielenkiintoista, ja

jatkossa lukisin mielelläni tutkimustuloksia siitä, miten sateenkaarinuoret rakentavat identiteettiään kouluympäristössä. Erityisesti ”kaapista tulemiseen” liittyvät tarinat ansaitsevat mielestäni tulla kuulluksi, ja niitä tutkimalla voidaan saada ajankohtaista tietoa siitä, miten valmis suomalainen peruskoulu on kohtaamaan erilaisuutta.

Olen tutkimusta tehdessäni mahdollisesti tullut luoneeksi uudenlaisen tavan kerätä narratiivista aineistoa. Kuvitteellisista kirjeistä koostuvia aineistoja on käytetty tutkimuskäytössä vain vähän, enkä etsinnöistäni huolimatta ole löytänyt omaa aineistoani vastaavaa tutkimusaineistoa. Siksi kuvitteellisia kirjeitä aineistona tulee tarkastella kriittisesti. Uskallan omien tutkimustulosteni perusteella todeta, että kuvitteellisten kirjeiden kautta on mahdollista kerätä tekstejä, ja niiden analysoiminen narratiivisten menetelmien kautta on mahdollista. Kirjeiden kautta voidaan saavuttaa kirjoittajien subjektiivisia kokemuksia, jotka tuovat hyvin näkyviin ihmisten väliset henkilökohtaiset suhteet.

On huomioitava, että kokemuksia kartoittava tutkimus herättelee vastaamaan erityisesti heitä, joilla on jotain painavaa sanottavaa omasta menneisyydestään. Neutraalimmat ja tavanomaisemmat koulukokemukset eivät välttämättä tule kuuluviin. Uskon olevan paljon sateenkaarinuoria, joilla ei ole peruskoulukokemuksistaan erityistä sanottavaa, vaan he kokevat koulukokemustensa olleen neutraaleja ja tavanomaisia. Kaikki seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt eivät ole peruskouluiässä tiedostaneet tai osanneet nimetä omaa seksuaalista tai sukupuolista identiteettiään, eikä heidän identiteettinsä ole vaikuttanut siihen, miten he ovat kokeneet peruskoulun kasvu- tai oppimisympäristönä. Näin ollen tuloksia ei tule heijastaa koskettavaksi kaikkia sateenkaarikansalaisia, vaan kokemusten subjektiivisuus tulee muistaa tuloksia tarkasteltaessa.

On tärkeää ymmärtää, että koulun normatiivisuutta koskevan tietoisuuden lisääminen on hyväksi vähemmistöihin kuuluville lapsille ja nuorille, mutta avoin normien purkaminen on hyväksi myös kaikille muille koulun oppilaille. Erilaisuudelle avoin kasvuympäristö ja ilmapiiri tukevat kaikkien lasten kasvua ja kehitystä, kun lapset saavat rohkeasti toteuttaa itseään ja omaa identiteettiään. Kun sukupuoli tai seksuaalisuus eivät määritä sitä, miten oppilas tulee kohdattuksi kouluympäristössä, on oppilaan turvallista käydä läpi erilaisia vaiheita lapsuutensa ja nuoruutensa aikana.

7.3 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksen luotettavuudella tarkoitetaan Puusan ja Juutin (2020) mukaan sitä, että tutkija kykenee uskottavasti perustelemaan ja todistamaan lukijalle oman ammattitaitonsa. Tutkijan pitää pystyä osoittamaan, että tutkimuksessa on käytetty perusteltuja ja oikeanlaisia lähestymistapoja ja menetelmiä. (Puusa & Juuti, 2020.) Omassa opinnäytetyössäni olen käyttänyt narratiivista lähestymistapaa, ja aineistoani olen analysoinut narratiivien temaattisen analyysin kautta. Tätä valintaa olen perustellut sillä, että tutkimukseni ensisijainen tavoite on ollut tuoda esiin yksilöiden erilaisia kokemuksia. Juuri kirjeen muotoon kirjoitettujen tekstien keräämistä olen perustellut jo aiemmin metodologiaa käsittelevässä kappaleessa. Olen korostanut, että kirjeiden kautta tarkoitukseni on ollut tuoda esiin kirjoittajien subjektiiviset koulukokemukset.

Pääpiirteissään koen tutkimuksen olleen onnistunut, sillä aineiston pienestä koosta huolimatta tulokset ovat monipuoliset ja nojaavat pitkälti aiempaan tutkimustietoon. Kun otetaan huomioon Knaufin (2018) subjektiivisuutta korostavat piirteet, aineistoni kirjeet näyttävät tavoittavan subjektiivisen luonteen hyvin. Aineistossa ovat näkyvillä monet subjektiivisuutta korostavat piirteet: yksikön ensimmäisen persoonan käyttäminen, vastaanottajan puhuttelu, kysymysten esittäminen, tunneilmaisut, hypoteettiset oletukset sekä kirjeen muoto, jossa on selkeä aloitus ja lopetus (ks. Knauf, 2018, s. 5).

Kun arvioidaan kuvitteellisten kirjeiden käyttökelpoisuutta tieteellisessä tutkimuksessa, tulee tutkijan pohtia sitä, mitkä ovat hänen motiivinsa tutkimuksessa. Mitä tutkimuksella halutaan saavuttaa, ja minkälaisiin kysymyksiin tutkija haluaa saada vastauksia? Tutkijan tulee pohtia, tuoko kirjeen muotoon kirjoitettu teksti tutkimukseen jotain, mitä ei ole mahdollista tavoittaa perinteisen kirjoitelman kautta. Onko tavoitteena saavuttaa subjektiivinen ote, jossa välittyvät ihmisten väliset suhteet ja yksittäiset tapahtumakuvaukset? Toivooko tutkija aineiston sisältävän tunnekuvauksia, jännitteitä ja henkilökohtaisia mielipiteitä? Onko juonellisuus tutkimustulosten kannalta merkityksetöntä, ja onko tekstit mahdollista esittää satunnaisessa merkityksessä ilman selkeää juonta? Esimerkiksi näitä kysymyksiä tarkastelemalla tutkija voi pohtia sitä, soveltuvatko kuvitteelliset kirjeet juuri omaan tutkimukseen. Mikäli tutkija vastaa kaikkiin edellä mainittuihin kysymyksiin kyllä, voivat kuvitteelliset kirjeet olla varteenotettava vaihtoehto kerätä aineistoa.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta tarkastellaan usein Lincolnin ja Guban (1985) esittämien kriteerien kautta. Näitä kriteereitä ovat uskottavuus (*credibility*), siirrettävyys (*transfera-*

bility), varmuus (*dependability*) ja vahvistettavuus (*confirmability*). (Viitattu lähteessä Connelly, 2016.) Tutkimuksen uskottavuudella tarkoitetaan Copen (2014) mukaan sitä, että tutkijan tekemä tulkinta vastaa tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden kokemuksia. Uskottavuutta olen omassa tutkimuksessani pyrkinyt lisäämään sillä, että olen pyrkinyt esittämään aineistossa ilmenevät asiat niin kuin ne aineistossa ilmenevät.

Cope (2014) toteaa tutkimuksen siirrettävyyden tarkoittavan sitä, miten tutkimuksen tulokset ovat siirrettävissä myös muiden yksilöiden ja ihmisryhmien kokemuksiin. Connellyn (2016) mukaan siirrettävyydellä viitataan myös siihen, missä määrin tehdyt havainnot ovat hyödyllisiä muissa olosuhteissa oleville henkilöille. Koen tutkimukseni siirrettävyyden onnistuneen, sillä tutkimustulokset ovat hyödyllisiä myös laajemmassa kontekstissa. Tuloksia voidaan tarkastella puhuttaessa peruskoulun yhdenvertaisuudesta ja sateenkaarikansalaisten oikeuksista koulumaa-ilmassa. Nuorten kirjeet voivat toimia ohjenuorana opettajalle, joka pohtii omaa suhtautumistaan sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevaan opetukseen.

Tutkimuksen varmuus voidaan Copen (2014) mukaan saavuttaa, kun toinen tutkija on samaa mieltä tutkimusprosessin aikana tehdyistä valinnoista. Tutkimuksen katsotaan olevan luotettava, kun tutkimustulokset ovat toistettavissa samanlaisten osallistujien kanssa vastaavissa olosuhteissa. (Cope, 2014.) Varmuutta olen pyrkinyt tutkimuksessani lisäämään sillä, että olen opinnäytetyössäni kuvannut analyysini etenemisprosessin johdonmukaisesti ja selkeästi. Lisäksi olen luonut teoreettisen viitekehyksen, joka on linjassa aineiston ja analyysin kanssa. Vahvistettavuudella Cope sen sijaan (2014) tarkoittaa tutkimuksen puolueettomuutta ja sitä, että tutkimuksessa saadut tulokset on mahdollista toistaa. Koen vahvistettavuuden onnistuneen tutkimuksessani hyvin, sillä tutkimukseni tuloksissa toistuivat aiemmissä tutkimuksissa nousseet asiat.

Keskeisin juuri narratiiviseen analyysiin liitetty kritiikki koskee Heikkisen (2018) mukaan sitä, miten tarinatutkimuksessa saatetaan tehdä voimakkaita oletuksia kokemuksen narratiivisesta jäsentymisestä. Tarinoiden monisyisyyttä ja rikkonaisuutta ei niin ikään kunnioiteta riittävästi, ja huonosti muodostuneet tarinat saattavat jäädä narratiivitutkijan huomion ulkopuolelle. Tutkijan huomio kiinnittyy helpommin selkeisiin, hyvin jäseneltyihin tarinoihin. (Heikkinen, 2018.) Myös omissa tutkimusaineistoissani yksittäiset kirjeet ovat olleet minulle tutkijana helpommin analysoitavissa kuin toiset, ja näin ollen tietyt kirjeet nousevat analyysissäni esille use-

ammin kuin toiset. Yksi merkittävimmistä analysointiin vaikuttavista seikoista on kirjeen pituus; pitkä kirje pitää todennäköisemmin sisällään enemmän merkityksellisiä lainauksia kuin lyhyt kirje.

Kohosen ja kollegoiden mukaan (2019) arvostavasta asenteesta huolimatta on riski, että tutkijan tarinasta tekemät tulkinnat voivat kirjoittajasta tuntua määrittelemättömällä tavalla loukkaavilta. Tökkäri (2018) toteaa tavallisen eettinen pulman olevan se, että tutkittava pulma on tutkijalle itselleen tuttu. Hänen mukaansa tässä tilanteessa tutkijan tulee tietoisesti keskittyä analyysissä siihen, että ei rakenna tuloksia omien kokemuksiansa mukaan. Omassa opinnäytetyössäni olen pyrkinyt tieteelliselle tekstille tyypilliseen objektiiviseen tarkasteluun, jossa vältän tuomasta esiin omia henkilökohtaisia mielipiteitäni ja oletuksiani asioista.

Kohonen ja kollegat (2019) toteavat, että tutkimukseen osallistuvan henkilön ja tutkijan välinen luottamus säilyy, jos tutkimukseen osallistuvalla on tunne siitä, että hänen ihmisarvoaan ja oikeuksiaan kunnioitetaan. Tutkimukseen osallistuvia henkilöitä etsiessäni olen saatekirjeessäni tuonut esiin sen, miten haluan oman opinnäytetyöni kautta edistää sateenkaarikansalaisten oikeuksia suomalaisessa peruskoulussa. Näin olen pyrkinyt vakuuttamaan tutkimukseen osallistuvat henkilöt siitä, että tarkoitusperäni ovat hyvät.

Kohonen ja kumppanit (2019) muistuttavat, että tutkimustilanteisiin saattaa sisältyä henkistä raskautta ja tunteiden kokemista. He toteavat olevan tärkeää, että tutkija on ennakkoon perehtynyt tutkittavana olevien henkilöiden ja mahdollisen yhteisön kulttuuriin ja historiaan. Oma tietoisuuttani olen lisännyt seuraamalla ihmisoikeuksia koskevaa uutisointia. Olen jo vuosien ajan seurannut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevaa keskustelua ja heitä koskevien ihmisoikeuksien tilannetta. Olen tietoinen siitä, miten herkkä ja henkilökohtainen aihe seksuaalisuuden ja sukupuolen kokeminen on, ja olen pyrkinyt ottamaan sen tutkimuksessani huomioon. Tutkimukseen osallistuvien henkilöiden ei ole ollut välttämätöntä kertoa omasta seksuaalisuuteen tai sukupuoleen liittyvästä taustastaan, mikäli he eivät niin ole halunneet tehdä. Myös kirjeen avoin luonne on mahdollistanut sen, että vastaaja on voinut jättää kertomatta sellaisia asioita, jotka hän on kokenut liian arkaluontoisiksi. Tutkimukseen on ollut mahdollista osallistua myös täysin anonymisti.

Tarinoita tulkittaessa tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, että tapahtumat ja niiden henkilöt eivät ole helposti tunnistettavissa. Henkilön tarina saattaa olla tunnistettava, vaikka nimet ja tunnistamisen mahdollistavat yksityiskohdat olisi poistettu (Heikkinen, 2018). Squiren (2009) mukaan kokemuksia tutkittaessa tulee tutkijan ottaa huomioon tutkimuksen eettisyys erityisesti

silloin, kun tutkimuksen aihe on sensitiivinen tai kontekstiltaan tunnistettava. Tarvittaessa tutkimukseen osallistuvien henkilöiden anonymiteetti tulee varmistaa niin, että yksityiskohtia jätetään kertomatta tai muunnellaan. (Viitattu lähteessä Tökkäri, 2018.) Tutkimukseeni osallistuneet henkilöt ovat itse saaneet valita, miten paljon kertovat itsestään ja taustoistaan. Henkilötietojen jättäminen ei ole ollut välttämätöntä. Olen poistanut katkelmia sellaisia tarkentavia tietoja, jotka voivat aiheuttaa henkilön tunnistamisen. Näitä tarkentavia tietoja ovat esimerkiksi ulkonäköön liittyvät kuvaukset, tarkat vuosiluvut ja miljöökuvaukset.

Tutkimukseni saatekirjeessä kerron säilyttäväni aineiston vain itselläni niin, että muilla osapuolilla ei ole mahdollisuutta päästä käsiksi aineistoon. Tämän olen varmistanut säilyttämällä aineistoa salasanan takana vain omalla tietokoneellani. Saatekirjeessä kerron analysoivani aineistoa narratiivisin menetelmin niin, että osia teksteistä saatetaan siteerata analyysissä kirjoittajien anonymiteettia kunnioittaen. Lisäksi kerron hävittäväni aineiston opinnäytetyön valmistumisen jälkeen. Saatekirjeen loppuun jätin yhteystietoni lisätietojen kysymistä varten.

Lähdeluettelo

Alanko, K. (2014). Lesbo-, homo-, bi- ja transnuorten hyvinvointi ja perheiden tuki. Teoksessa M. Gissler, M. Kekkonen, P. Känkänen, P. Muranen & M. Wrede-Jääntti (toim.), *Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014* (s. 187–198). Tampere: Juvenes Print.

Berg, P. (2010). Sukupuoli liikunnanopetuksessa. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani. (toim). *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s. 79–84). Jyväskylä: PS-Kustannus.

Berg, P. & Kokkonen, M. (2020). ”Et olis sekaryhmät, unisex-pukuhuone ja et opettajia olis jotenkin perehdytetty asiaan” – Sateenkaarinuoret, koululiikunta ja liikuntaharrastukset”. *Kasvatus & Aika*, 14(3), 43–59. Haettu osoitteesta <https://doi.org/10.33350/ka.87202>

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. Haettu osoitteesta <https://biotap.utk.edu/wp-content/uploads/2019/10/Using-thematic-analysis-in-psychology-1.pdf.pdf>.

Cantell, H. (2010). *Ratkaiseva vuorovaikutus. Pedagogisia kohtaamisia lasten ja nuorten kanssa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Cislaghi, B., & Heise, L. (2020). Gender norms and social norms: Differences, similarities and why they matter in prevention science. *Sociology of Health & Illness*, 42(2), 407–422. Haettu osoitteesta <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1467-9566.13008>

Connelly, L. (2016). Trustworthiness in Qualitative Research. *Medsurg Nursing*, 25(6), 435–436. Haettu osoitteesta <https://www.proquest.com/open-view/44ffecf38cc6b67451f32f6f96a40c78/1?pq-origsite=gscholar&cbl=30764>

Cope, D. (2014). Methods and Meanings: Credibility and Trustworthiness of Qualitative Research. *Oncology Nursing Forum*, 41(1), 89–91. Haettu osoitteesta https://www.yourhomeworksolutions.com/wp-content/uploads/edd/2018/02/methods_and_meanings_credibility_and_trustworthiness_of_qualitative_research.pdf

Hallamaa, J. & Halila, R. (2016). *Intersukupuolisten lasten hoito. Kannanotto 22.3. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE*. Sosiaali- ja terveysministeriö. Haettu osoitteesta https://etene.fi/documents/1429646/2056382/KANNANOTTO_intersukupuolisuus_pdf.pdf/c5d42cbd-5220-4314-a2e9-c61cf27ace9a

Harju, A., Lehtinen, T. & Honkanen, H. (2020). *Vapaus olla minä – Sukupuolen moninaisuuden huomioiminen seksuaalikasvatuksessa*. ePooki. Oulun ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystyön julkaisut. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/urn:nbn:fi-fe202003067466>

Healey, J. (2014). *Sexual Orientation and Gender Identity*. Australia: The Spinney Press 2014.

Heikkinen, H. (2018). Kerronnallinen tutkimus. Teoksessa R. Valli. (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 170–187). Jyväskylä: PS-kustannus.

Holma, J., Järvenpää, V. & Tervonen, K. (2019). *Näkymätön sukupuoli. Ei-binäärisiä ihmisiä*. Helsinki: Into.

Hovila, H. (2004). *Opettajan ja oppilaan kohtaaminen koulusitaatiossa*. Tampere: Tampereen Yliopisto. Haettu osoitteesta <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67420/951-44-6073-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Huotari, K., Törmä, S. & Tuokkola, K. (2011). *Syrjintäselvitys 2010. Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla: Erityistarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa*. Sisäasiainministeriön julkaisut 11/2011. Sisäasiainministeriö. Haettu osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79679/sm_112011.pdf?sequence=1

Huuska, M. (2021). *Sukupuolen moninaisuus ja kehon kirjo*. Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. Seta-julkaisuja 2021. Haettu osoitteesta https://www.dropbox.com/s/iwyx054vp3qd17x/Sukupuolen_moninaisuus_2021.pdf?dl=0#

Hänninen, V. (2018). Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa R. Valli. (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (s. 188–208). Jyväskylä: PS-Kustannus.

Jokela, S., Luopa, P., Hyvärinen, A., Ruuska, T., Martelin, T. & Klemetti, R. (2020). *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi. Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019*. Työpaperi 38/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140742/URN_ISBN_978-952-343-580-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. & Kajander, V. (2016). *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Opetushallitus. Haettu osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji_0.pdf.
- Kaltiala-Heino, R., Ranta, K. & Fjörd, S. (2010). Nuorten mielenterveys koulumaailmassa. *Duodecim*, 126(17), 2033–2039. Haettu osoitteesta <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/66020>
- Kankkunen, P., Harinen, P., Nivala, E. & Tapio, M. (2010). *Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokema syrjintä Suomessa*. Sisäasiainministeriön julkaisu 43/2. Sisäministeriö. Haettu osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80503/sm_362010.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Karvinen, M. (2010). Sateenkaaren värit koulussa – suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani. (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s.111–130). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Keravuori, K. (2011). Itseoppineet ihmiset kirjeenkirjoittajina. Perhekirjeenvaihtoa 1860-luvun saaristosta. Teoksessa M. Leskelä-Kärki, A. Lahtinen & K. Vainio-Korhonen. (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. (s. 163-193). Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Kiilakoski, T. (2012). *Koulu nuorten näkemänä ja kokemana. Tilannekatsaus – Marraskuu 2012*. Muistiot 2012:6. Opetushallitus. Haettu osoitteesta https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/144743_koulu_nuorten_nakemana_ja_kokemana_2.pdf
- Knauf, H. (2018). Learning Stories: An Empirical Analysis of Their Use in Germany. *Early Childhood Education Journal*, 46(4), 427–434. Haettu osoitteesta https://www.researchgate.net/profile/Helen-Knauf-2/publication/316717355_Learning_Stories_An_Empirical_Analysis_of_Their_Use_in_Germany/links/5f85508b92851c14bcc39a08/Learning-Stories-An-Empirical-Analysis-of-Their-Use-in-Germany.pdf
- Kohonen, I., Kuula-Luumi, A. & Spoof, A-K. (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Haettu osoitteesta https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf

Lahdesmäki, S. & Peltonen, H. (2000). Seksuaalikasvatus koulussa. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes. (toim.), *Seksuaaliterveys Suomessa* (s. 221-236). Helsinki: Tammi.

Laitinen, M. & Uusitalo, T. (2008). Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäntapausten tutkimisessa. Teoksessa R. Kaasila, R. Rajala & K. Nurmi. (toim.), *Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä*. (s. 106–150). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus. Haettu osoitteesta https://www.researchgate.net/profile/Raimo-Kaasila/publication/267624677_Narratiivikirja_-_menetelmia_ja_esimerkkeja/links/5f0ed06545851512999b15d8/Narratiivikirja-menetelmia-ja-esimerkkejae.pdf

Lehtonen, J. (2000). Ei-heteroseksuaaliset ja transsukupuoliset ihmiset Suomessa. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes. (toim.), *Seksuaaliterveys Suomessa* (s. 282-292). Helsinki: Tammi.

Lehtonen, J. (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kokemukset*. Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 31. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Lehtonen, J. (2007). Koulukokemukset pohjana ei-heteroseksuaalisten nuorten uranvalinnoille. *Kasvatus* 38 (2), 144–153. Haettu osoitteesta [https://elektra-helsinki-fi.pc124152.oulu.fi:9443/se/k/0022-927-x/38/2/koulukok.pdf](https://elektra-helsinki.fi.pc124152.oulu.fi:9443/se/k/0022-927-x/38/2/koulukok.pdf)

Lehtonen, J. (2010). ”Kaikki kuvatkin on sellaisia: isä, äiti ja lapsi” – Heteronormatiivisuus eri koulutusasteilla. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani. (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa*. (s. 87–110). Jyväskylä: PS-Kustannus.

Lehtonen, J. (2012). Opettajien käsityksiä seksuaalisuuden kirjosta. *Nuorisotutkimus*, 30(2), 21–32. Haettu osoitteesta <http://elektra.helsinki.fi/oa/0780-0886/2012/2/opettaji.pdf>

Lehtonen, J. (2014). Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa. *Sukupuolentutkimus – Genusforskning*. 27(4), 67–71. Haettu osoitteesta <http://elektra.helsinki.fi.pc124152.oulu.fi:8080/se/s/2342-0634/27/4/sukupuol.pdf>

Lehtonen, J. (2019). Kun kaksijakoinen sukupuoli ajattelu murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa. Teoksessa M. Teräsaho & J. Närvi. (toim.), *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon. Analyyskejä tasa-arvobarometrasta 2017*. (s. 136–157). Raportti 6/2019. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137765/URN_ISBN_978-952-343-314-4.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Leskelä-Kärki, M. (2011). Kirjeet ja kerrotuksi tulemisen kaipuu. Kirjailija Helmi Krohnin ja säveltäjä Erkki Melartinin kirjeystävyys, 1906–1936. Teoksessa M. Leskelä-Kärki, A. Lahtinen & K. Vainio-Korhonen. (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus*. (s. 242–272). Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura.

Liinamo, A. (2000). Seksuaalikasvatus Suomessa. Teoksessa O. Kontula & I. Lottes. (toim.), *Seksuaaliterveys Suomessa* (s. 221-236). Helsinki: Tammi.

Lorber, J. (1994). *Paradoxes of gender*. New York: Yale University. Haettu osoitteesta [https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/2019-08/Lorber,%20Paradoxes%20of%20Gender%20\(1994\).pdf](https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/2019-08/Lorber,%20Paradoxes%20of%20Gender%20(1994).pdf)

Neitola, M. & Aerila, J-A. (2019). Oppimisentarinat – formatiivista arviointia kertomuksina. Teoksessa M. Kallio, H. Krzywacki & S. Poulter. (toim.), *Arvot ja arviointi*. (s. 92–115). Suomen ainedidaktisen tutkimusseuran julkaisuja. Ainedidaktisia tutkimuksia 16. Helsinki: Helsingin Yliopisto. Haettu osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/308813/Ainedidaktisia_tutkimuksia_16_Arvot_ja_arviointi.pdf?sequence=1#page=94

Opetus- ja kulttuuriministeriö. (2018). *Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella. Loppuraportti*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:16. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Haettu osoitteesta <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/160694/okm16.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Perusopetuslaki. (21.8.1998/628). Haettu osoitteesta: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>

Puolimatka, T. (2019). *Sukupuoli muutoksessa*. Tampere: Päivä Osakeyhtiö.

Puusa, A. & Juuti, P. (2020). Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät. Helsinki: Gaudeamus. [Adobe Digital Editions -versio]. Haettu osoitteesta <https://www.elibrary.com/book/9789523456167>

Rossi, L-M. (2017). HAURAS, KORJAAVA JA PARANTUMATON QUEER – katse ylpeyden, normatiivisuuden ja (uus)häpeän aikoihin. *SQS – Suomen Queer-Tutkimuksen Seuran Lehti*, 11(1), 1–18. Haettu osoitteesta <https://journal.fi/sqs/article/view/66351>

Ryhänen, L. (2020). "Emmä voi taistella sitä vastaan, mitä mä olen." *Liikuntavammaisten aikuisten koulukokemuksia*. Pro-gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta. Haettu osoitteesta <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-202005161804.pdf>.

Sperrazza, W. (2017). Intimate Correspondence: Negotiating the Materials of Female Friendship in Margaret Cavendish's *Sociable Letters*. *Women's Writing*, 26(4), 456–472. Haettu osoitteesta <https://www.tandfonline.com/pc124152.oulu.fi:9443/doi/full/10.1080/09699082.2017.1395725>.

Suhonen, S. (2014). Sukupuolen määrittelyn käytännöt ja itsenään elämisen mahdollisuudet. Teoksessa M. Gissler, M. Kekkonen, P. Känkänen, P. Muranen & M. Wrede-Jäntti. (toim.), *Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014* (s. 178–186). Tampere: Juvenes Print.

Syrjälä, L. (2018). Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa R. Valli. (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (s. 267–280). Jyväskylä: PS-kustannus.

Syrjäläinen, E. & Kujala, T. (2010). Sukupuolitietoinen tasa-arvokasvatus – vaiettu aihe opettajankoulutuksessa ja koulun arjessa. Teoksessa M. Suortamo, L. Tainio, E. Ikävalko, T. Palmu & S. Tani. (toim.), *Sukupuoli ja tasa-arvo koulussa* (s. 25–40). Jyväskylä: PS-Kustannus.

Taavetti, R., Alanko, K. & Heikkinen, L. (2013). *Hyvinvoiva sateenkaarinuori -tutkimushanke. Tiivistelmä*. Verkkojulkaisuja 82. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Haettu osoitteesta https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori_tiivistelma.pdf.

Taavetti, R. (2015). "Olis siistiä, jos ei tarttis määritellä..." *Kuriton ja tavallinen sateenkaarinuoruus*. Verkkojulkaisuja 81. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Haettu osoitteesta http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/hyvinvoiva_sateenkaarinuori.pdf.

Taavetti, R. (2016). Tärkeintä on lähteminen. Muuttamisen merkitykset sateenkaarinuorten elämässä ja aikuistumisessa. Teoksessa A. Kivijärvi & M. Peltola. (toim.), *Lapset ja nuoret muuttoliikkeessä. Nuorten elinolot –vuosikirja 2016* (s. 135–147). Verkkojulkaisuja 105. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Haettu osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131342/Nuorten%20elinolot%20-vuosikirja%202016_WEB.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

- Taavetti, R., Alanko, K., Hästbacka, N., Lehtonen, J. & Palojärvi, I. (2020). Sateenkaareva nuoruus ja merkitykselliset ihmissuhteet. Teoksessa A. Lahti, K. Aarnio, A. Moring & J. Kerpola. (toim.), *Perhe- ja läheissuhteet sateenkaaren alla* (s. 31–46). Helsinki: Gaudeamus. Haettu osoitteesta https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/327625/Taavetti_R_ym_Sateenkaareva_nuoruus_ja_merkitykselliset_ihmissuhteet.pdf?sequence=1
- Tökkäri, V. (2018). Fenomenologisen, hermeneuttis-fenomenologisen ja narratiivisen kokemuksen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa J. Toikkanen & I. Virtanen. (toim.), *Kokemuksen tutkimus VI. Kokemuksen käsite ja käyttö* (s. 64–68). Rovaniemi: Lapland University Press. Haettu osoitteesta: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/63420/kokemuksen_tutkimus_vi_toikkanen_virtanen_pdf.pdf?sequence=1&isallowed=y#page=65.
- Valli, R. & Perkkilä, P. (2018). Sähköinen kyselylomake ja sosiaalinen media aineistonkeruussa. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1 – Metodien valinta ja aineistonkeruu. Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*, (s.100–109). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Vilka, H. (2010). *Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Liite 1

Kutsu haastatteluun

Sinä 15–30-vuotias seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluva nuori, kirjoita koulukokemuksistasi ja osallistu tutkimukseen!

Opiskelen Oulun yliopistossa kasvatustieteiden laajassa maisteriohjelmassa, ja teen tällä hetkellä pro gradu -tutkielmaani kuuluvaa tutkimusta Suomessa asuvien sateenkaarinuorten peruskouluaikaisista kokemuksista. Useiden tutkimusten mukaan sateenkaarinuoret voivat keskimääräistä huonommin koulun arjessa, ja peruskoulua ohjaavat pitkälti hetero- ja sukupuolinormatiiviset asenteet ja käytänteet.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on saada tietoa siitä, miten sateenkaarinuoret voivat suomalaisessa peruskoulussa, ja millä keinoin koulusta olisi mahdollista rakentaa parempi ja tasa-arvoisempi paikka meille kaikille. Tutkimusaineisto kerätään vapaamuotoisina kirjeen muotoon kirjoitettuina kirjoitelmina. Kirjeissä kirjoittajalla on mahdollisuus kirjoittaa juuri itselleen merkityksellisistä asioista. Aineiston analyysi toteutetaan narratiivisin menetelmin.

Kaikki kirjoitukset käsitellään anonyymisti, eikä niitä välitetä muille osapuolille. Osia teksteistä saatetaan kuitenkin siteerata tutkielmassa niin, että tunnistusriskin aiheuttavat tiedot poistetaan tai muutetaan. Opinnäytetyön valmistumisen jälkeen kirjoitelmat hävitetään.

Mikäli haluat myöhemmin tarkastella valmista tutkimusta, jätäthän loppuun sähköpostiosoitteesi. Sähköposteja ei luovuteta ulkopuolisille, ja tutkimuksen valmistuttua niihin liittyvät tiedot hävitetään.

Lämmin kiitos osallistumisestasi!

Ystävällisin terveisin Ellinoora Holappa, Kasvatustieteiden tiedekunta, Oulun yliopisto.

Mikäli sinulla herää kysyttävää tutkimukseen liittyen, voit kysyä lisätietoja sähköpostitse:

ellinoora.holappa@student oulu.fi.

Liite 2

Sähköinen lomake

1. Ikäsi?

- 15–18 vuotta
- 19–22 vuotta
- 23–26 vuotta
- 27–30 vuotta

2. Kirjoita lyhyt kuvaus "sateenkaaritaustastasi." Mikäli et kuitenkaan halua määritellä sitä, se ei ole välttämätöntä.

Lyhyt vastausteksti

3. Kirjoita kuvitteellinen kirje jollekin peruskouluaikaiselle opettajallesi. (Luokat 1–9.) Mitä sanottavaa sinulla on hänelle? Millaisia muistoja sinulla on kouluajoistasi? Oliko koulu sinulle hyvä ja turvallinen paikka? Mistä asioista haluaisit opettajaasi kiittää? Onko jotain, jota hän tai muu koulun henkilökunta olisi mielestäsi voinut tehdä toisin? Saitko tukea opettajalta tai muulta koulun henkilökunnalta? Jos et, niin olisitko sitä kaivannut? Koetko, että sinua kohdeltiin tasa-arvoisesti ja sait olla oma itsesi? Miten sinulla menee nykyään?

Kirjoita vapaasti itsellesi merkityksellisistä asioista. Kirjeen pituudella ei ole merkitystä.

Pitkä vastausteksti

4. Mikäli haluat myöhemmin tarkastella valmista tutkimusta, jätä alle sähköpostiosoitteesi. Tietoja ei käytetä muuhun tarkoitukseen.

Lyhyt vastausteksti